

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
7

HELSINKI 1985

ISBN 951-95402-7-X

Lappeenranta 1985 ~ Etelä-Saimaan Kustannus Oy

Raimo Ranta

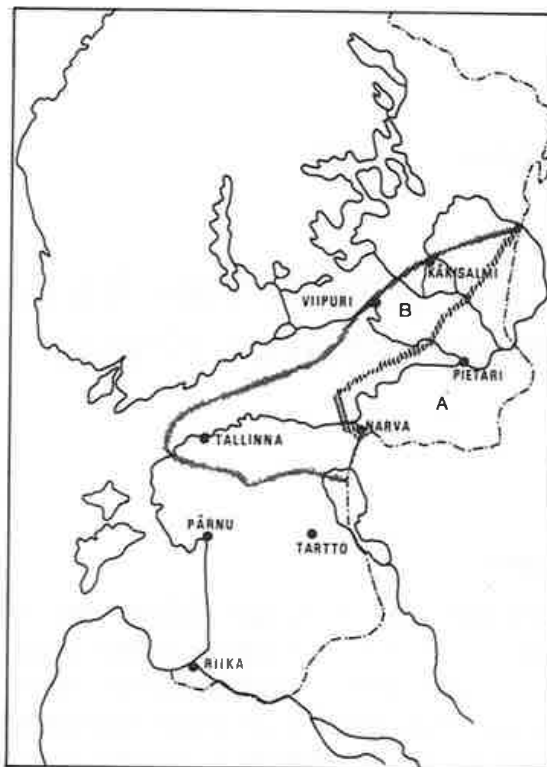
Kaakkois-Suomi kiistana rauhanneuvotteluissa 1718—21 ja 1743

Tausta

Suuren Pohjan sodan tärkein syy oli kysymys, kenen haltuun jäisivät Baltia ja Suomi. Jo ennen sodan alkua Ruotsin tulevat viholliset Venäjä, Puola ja Tanska suunnittelivat vuonna 1699 Ruotsin alueiden jakoa. Tsaarin osuudeksi kaavailtiin Inkerinmaata ja Karjalaa, jälkimmäistä tarkemmin määrittelemättä. Sodan puhjettua keisari ja Puolan kuningas vahvistivat vuonna 1701 kaksi vuotta aikaisemmin tehdyn jakosopimuksen. Pääsy Itämerelle merkitsi Venäjälle paljon, mikä näkyy siinä, että vuosina 1717—19 sen viennistä Länsi-Eurooppaan tapahtui Arkangelin kautta vielä 9/10, mutta vuosikymmen myöhemmin vain 1/10. Hollantiin ja Englantiin suuntautuva kuljetus oli Arkangelista kaksi kertaa kalliimpi kuin Itämeren kautta. Sen jälkeen kun Pietaria ruvettiin rakentamaan ja suunnittelemaan siitä Venäjän pääkaupunkia, tsaari alkoi vaatia sen turvaksi suojavyöhykettä. Kuinka laajaksi Venäjä sen katsoi, riippui paljolti sodan kulusta. Keisari ehdotti ennen Pultavan taistelua (1709) Kaarle XII:lle, että Venäjä saisi Pietarin ja sitä ympäröivän Inkerinmaan sekä Narvan ja antaisi tilalle muita alueita. Ehdotusta kuningas ei luonnollisestikaan hyväksynyt, sillä se olisi merkinnyt tappion tunnustamista jo ennen ratkaisevaa taistelua. Tilanne kääntyi merkittävästi Venäjän eduksi Pultavan jälkeen. Kaarle XII lähetti venäläisten luo yhden kenraaleistaan neuvottelemaan tsaarin aikaisemmasta ehdotuksesta. Keisari ei kuitenkaan enää tyytynyt vain Inkerinmaahan ja Narvaan vaan vaati myös Viipuria ympäristöineen, ja Tallinnakin oli esillä. Näin vuosisatoja Ruotsiin kuuluneen Kaakkois-Suomen luovutus nousi etualalle ja nimenomaan Venäjän pääkaupungin suojavyöhykkeenä.¹

Sekä Viipuri että Käkisalmi ja Tallinna joutuivat vuonna 1710 venäläisten haltuun ja tsaarin mielestä pysyvästi. Hänen ajatuksensa sai Venäjän liittolaisten kannatuksen. Niinpä ns. Husumin suunnitelmassa (1713) Saksin sotamarsalkka ehdotti Venäjälle Inkerinmaata, Viipuria ympäristöineen ja Viroa sekä Puolalle Liivinmaata, jonne venäläiset joukot jäisivät kuitenkin

Venäjän aluevaatimukset Ruotsilta ennen(A) ja jälkeen(B) Pultavan taistelun (1709). Inkerinmaa oli tullut Ruotsin haltuun Stolbovan rauhassa (1617) ja Venäjä menettänyt silloin Itämeren-alueensa. Suuren Pohjan sodan alussa tsaari hyökkäsi Narvaa vastaan, josta hänellä oli lähin yhteys Suomenlahdelle ja sitä kautta Itämerelle ja Atlantille. Vaikka yritys tuolloin epäonnistui, Pietari I oli päättänyt valloittaa Inkerinmaan keinolla millä hyvänsä. Jo vuonna 1701 venäläiset tekivät hyökkäys- ja hävitysretkiä alueelle ja seuraavana vuonna alkoi valtaus idästä, Pähkinälinnasta. Nevanlinna oli vuorossa vuonna 1703, ja paikalle perustettiin Pietarin kaupunki, josta tuli pian pääkaupunki ja Venäjän länsikaupan keskus. Länsi-Inkerissä Jaama ja Kaprio kukistuivat myös ja elokuussa 1704 Narva ja Ivangorod. Näin jo viisi vuotta ennen Pultavaa tsaari piti hallussaan Inkerinmaata, joten hänen vaatimuksensa ennen kyseistä taistelua oli kohtuullinen. Sitä vastoin Pultavan jälkeen hän ei enää tyytynyt ns. vanhaan venäläiseen maahan, vaan Pietarin turvallisuuteen ja kauppaan vedoten hän laajensi suojavyöhykettä (Erkki Kuujo, *Inkerin vaiheita keskiajalta 1700-luvun loppuun. Inkerin suomalaisten historia*. Jyväskylä 1969, s. 80; Vedmosti Petra Velikovo. Vyp I.M. 1903, s. 95).

sodan loppuun saakka. Tsaari hyväksyi muodollisesti esityksen, joka meni Ruotsin osalta paljon pidemmälle kuin hänen vaatimuksensa vuonna 1709. Suunnitelma oli laadittu hetkellä, jolloin Pietari I alkoi toteuttaa koko Suomen valtausta. Vaikka hän ei aikonut sitä lopullisesti pitää, rauhanneuvotteluissa sillä saattoi painostaa Ruotsia myötemieliseksi laajalle Pietarin suojavyöhykkeelle.

Utrechtin rauhan (1713) jälkeen Venäjän asema pian heikkeni, sillä Ranskalle kävi mahdolliseksi sekaantua Pohjolan asioihin. Ruotsi käytti tilaisuutta hyväkseen ja solmi vuonna 1715 Ranskan kanssa sopimuksen, jonka mukaan jälkimmäinen avusti taloudellisesti Ruotsia. Sen jälkeen kun Kaarle XII oli palanut Ruotsiin vuoden 1714 lopulla, oli maa menettänyt kaiken jalansijan Saksassa sekä Suomen lähes kokonaan. Hän ei kuitenkaan aikonut lopettaa sotaa ja sysäsi syrjään rauhanpolitiikkaa harrastaneen valtaneuvoston. Hallitsijan tärkeimmäksi uskotuksi ja ajoittain lähes kaikkivaltiaaksi neuvonantajaksi nousi holsteinilainen vapaaherra Georg Heinrich

Kaarle XII ja paroni Georg Heinrich von Görtz. Kuparipiirros. Museoviraston kuvakok.

Piirroksessa Görtz kuvataan ikään kuin hallitsijaksi ja Kaarle XII hänen apulaisekseen. Görtzillä oli todella vuosia merkittävä asema Ruotsin ulkopoliittikan hoitajana. Hän liikkui Euroopan hoveissa kuin kotonaan ja toimi hallitsijan läheisenä uskottuna. Görtz korvasi Kaarlen joustamattomuutta. Hän orientoitui ulkopoliitikassa kuitenkin lähinnä etelään. Idän suunta oli hänelle vieras.

von Görtz, jonka Kaarle oli tavannut paluumatkallaan Turkista marraskuussa 1714. Kuningas näki hänessä joustavan, kekseliään ja perin tarmokkaan apulaisen tavoitteidensa ajamiseen. Ei vain sisä- ja talouspoliittista valtaa vaan myös yhä enemmän ulkopoliittikan johtoa kertyi Görtzin harteille. Ensimmäisistä hän pyrki valvomaan kotimaansa Holstein-Gottorpin etuja. Sen hallitsija oli Kaarlen lanko, joka oli jo vuonna 1702 kaatunut sotatantereella, ja hänen alaikäinen poikansa oli kasvatettu Ruotsissa. Vapaaherran tarkoituksena oli palauttaa tälle Tanskan miehittämä Holstein-Gottorpin herttuakunta ja enonsa jälkeen Ruotsin kruunu. Muut päämäärät olivat toissijaisia, näiden joukossa myös Suomen kysymys.²

Venäjän mahti synnytti kauppapoliittisista syistä levottomuutta 1710-luvun puolivälissä sekä Englannissa että Hollannissa. Hannoverin vaaliruhinaana Englannin hallitsija oli valmis tukemaan tsaaria Inkerinmaan, Viron sekä ”Karjalan” hankkeissa, joten Suomen aluemenetykset olisivat olleet samat kuin Husumin suunnitelmassa. Venäjän ja Preussin neuvotteluissa (1714) jälkimmäinen lupasi taata keisarille Karjalan ja Inkerinmaan, kunhan Venäjä auttaisi Preussia saamaan Stettinin. Länsi- ja Keski-Euroopan valtioita ei kiinnostanut syrjäisen Karjalan asema; vaan päähuomio kohdistui Baltiaan, jota ei suotaisi yksin Venäjälle. Suunnitelmissa jäi epämääräiseksi, kuinka laaja osa Kaakkois-Suomea luovutettaisiin. Pian se täsmennettiin Viipuria ja sen ympäristöä koskevaksi. Käkisalmen

Karjalalla oli toissijainen merkitys kauppa- yms. politiikassa. Toisaalta tsaari näyttää katsoneen, että Käkisalmen lääni oli vanhaa venäläistä maata, jonka Ruotsi oli riistänyt 1600-luvun alussa.³

Ahvenanmaan ensimmäiset rauhanneuvottelut 1718

Venäjä suunnitteli yhdessä Tanskan kanssa hyökkäystä Ruotsiin 1710-luvun puolimaissa. Tarkoituksena oli mm. nousta yhdistynein voimin maihin Skoonessa. Operaatioon osallistuisivat muutkin Ruotsin viholliset. Lisäksi Venäjä hyökkäisi Suomesta Pohjanlahden yli. Kaarlen paluu kotimaahansa ja Görtzin taidokas kiilanlyönti vihollisrintamaan alkoivat kuitenkin tuottaa tulosta vuosina 1715–16. Englannin kuninkaaksi kohonnut Hannoverin vaaliruhtinas rupesi suhtautumaan yhä torjuvammin Venäjän vallan kasvuun Itämeren piirissä, mikä uhkasi rajoittaa saarivaltakunnan kasvavaa kauppaa alueella ja horjuttaa ulkopoliittista tasapainoa. Englanti ei ollutkaan lopulta halukas tukemaan operaatiota laivastollaan. Kaarle XII sotki lisäksi vihollisten suunnitelmat ryhtymällä aktiiviseen sodankäyntiin. Aluksi oli ehdolla nopea hyökkäys Juutinrauman yli ja Kööpenhaminan valtaus, mutta tästä sittemmin luovuttiin ja hallitsija käänsi katseensa Norjaan sitoakseen samalla Tanskan voimavaroja ja hyökkäyshaluja. Liittoutuneiden operaatiot raukenivatkin vuonna 1716 Tanskan alkaessa epäroйдä tsaarin todellisia aikeita ja pelätessä maan joutumista uudelleen sotatantereeksi. Muutenkin keisarin asema vaikeutui Euroopan valtapoliitikassa. Siksi hän katsoi tarpeelliseksi toistaiseksi luopua suurimittaisista hyökkäyssuunnitelmista ja varmistaa itselleen pääosan valtaamistaan voitoista.⁴

Kun suurhyökkäyksiltä Ruotsiin oli säästytty, Görtz pyrki saamaan sekä Englannin että Venäjän luopumaan sodasta. Hänen katseensa kohdistui ensin saarivaltakuntaan. Maan hallitsijaksi hän olisi toivonut enemmän Stuarreja kuin Hannoverin vaaliruhtinasta, jonka vallan kasvu oli vaaraksi hänen Holstein-pyrkimyksissään. Görtz ottikin yhteyttä Hollannin-matkallaan Stuartien kannattajiin. Salaisiin neuvotteluihin osallistui myös Ruotsin Lontoon-lähettiläs, kreivi Karl Gyllenborg, josta tuli Görtzin ohella alkavien rauhantunnustelujen yksi pääpromoottori. Stuarteilla ei ollut kuitenkaan enää mahdollisuuksia nousta Englannin valtaistuimelle. Sen hallitus sai vihiä aikeista ja vangitutti Görtzin ja Gyllenborgin. Näin nolosti päättyivät ruotsalaisten rauhanponnistelut, jotka olivat omiaan jarruttamaan erillisrauhan solmimista saarivaltakunnan kanssa. Ranskan välityksellä Görtz ja Gyllenborg pian kuitenkin vapautettiin, joten erityisesti ensiksi mainitulle tarjoutui nyt mahdollisuus koettaa saada irti sodasta Venäjä, jonka joukot alati uhkasivat Ruotsia Suomesta käsin. Görtz oli tullut yhä vakuuttuneemmaksi, että valtakunnan täytyisi ensiksi pyrkiä erillisrauhaan

voimakkaimman vihollisen kanssa. Sen jälkeen muut taipuisivat samaan. Ranska tuki hänen kaavailujaan ja järjesti neuvottelutilaisuuden holsteinilaiselle vuonna 1716 venäläisten kanssa. Tunnustelut jäivät tuloksettomiksi ja tsaari veti niistä omat johtopäätökset.

Keisari Pietari valmistutti vuonna 1717 ns. rauhanohjelman, jossa vaadittiin Karjalan, Inkerinmaan ja Baltian liittämistä Venäjään. Tällöin todettiin Karjalan ja Inkerinmaan jo vanhastaan kuuluneen keisarille, kuten tosiasiaassa olikin Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan kohdalla mutta ei Viipurin ympäristön. Vielä samana vuonna ko. alueet olivat esillä Ranskan ja Venäjän neuvotteluissa, joissa tsaari toivoi Ranskan takuita Viipurin, Pietarin, Narvan ja Tallinnan seutujen liittämiseksi maahansa. Lopullinen, Amsterdamissa solmittu, sopimus oli kuitenkin ylimalkaisempi, ja siinä oli myös Preussi mukana. Näin Venäjä alkoi yhä useammin katsoa, ettei se voi luovuttaa Kaakkois-Suomea enää takaisin Ruotsille. Varsinaisia rauhanneuvotteluja ei näiden maiden kesken ollut vielä käyty, vaikka sota oli alkanut jo vuonna 1700.⁵

Tsaari levitti venäjän- ja saksankielistä ”rauhanohjelmaansa” Euroopan eri hoveihin ja hallituksille. Lisäksi hän pyrki muulla tavoin aktiivisesti vaikuttamaan aikeidensa läpiviemiseen. Kun hän vuonna 1717 vieraili Pariisissa, matkaan kiinnitettiin myös Ruotsissa huomiota. Görtz aikaansai tällöin ensimmäisen, joskin epävirallisen keskustelun mahdollisesta rauhan

Kreivi Karl Gyllenborg (1679—1746). Gravyyri. Museoviraston kuvakok. Görtzin tavoin Gyllenborg tunsu paremmin Länsi-Euroopan kuin Venäjän olot, ja hän oli yhdessä holsteinilaisen kanssa tunnustellut erillisrauhojen mahdollisuutta keskieuropalaisien vihollisten kanssa ennen nimitystään rauhanneuvottelijaksi. Ensimmäisissä Ahvenanmaan neuvotteluissa hän jäi täysin Görtzin varjoon eikä saanut harteilleen myöskään niitä rasitteita, joita tälle kertyi. Niinpä hänet kelpuutettiin hallitsijavaihdoksen jälkeen jatkamaan rauhantunnusteluja vuonna 1719 mutta ei kuitenkaan enää Uudessakaupungissa kaksi vuotta myöhemmin.

solmimisesta. Holsteinilainen halusi niin innokkaasti neuvotella lopullisesta sopimuksesta, jotta hän esitti Kaarle XII:lle vääriä tietoja keisarin rauhan-
ehtoihin muka tekemistä myönnytyksistä. Kuningas uskoikin hänen sa-
naansa ja suostui virallisten neuvottelujen aloittamiseen, joita tsaarikin
kannatti. Kongressipaikaksi sovittiin Ahvenanmaan Sundin pitäjän Lövön
kylä, jossa rauhanneuvottelut alkoivat toukokuussa 1718.⁶

Joulukuun 15. päivänä 1717 tsaari ilmoitti Ruotsin kuninkaalle omat
rauhanneuvottelijansa. Johtajana oli saksalaissyntyinen kreivi ja kanslia-
neuvos Andrei Osterman sekä läheisenä avustajana Suomen miehitysjouk-
koihin kuulunut kenraaliluutnantti Jacob (Jakov, James) Bruce myöntäen
heille valtakirjat ja antaen ohjeet. Ruotsin neuvottelijoiksi määrettiin
Georg Heinrich von Görtz ja Karl Gyllenborg. Nämä saivat Kaarle XII:lta
7.2.1718 ohjesäännöt, joissa korostettiin sitä, että neuvottelijoiden täytyi
esittää ne rauhan- tai muut sopimukset, joilla Venäjä oli lupautunut
pysyvästi antamaan Ruotsille sen valtaamat alueet. Niistä ensimmäinen olisi
Täyssinän rauha (1595), jolla Venäjä luovutti mm. Pohjois-Savon. Seuraa-
vana olisi mainittava Viipurin sopimus (1609), jossa tsaari luopui esittämäs-
tä vaatimuksia Ruotsin Baltian-omistuksiin sekä lupasi Käkisalmen läänin
keisarille lähetettävien apujoukkojen vastikkeeksi. Tärkeä oli Görtzin ja
Gyllenborgin tuoda esiin Stolbovan sopimus (1617), jolla Ruotsi sai tsaarin
nyt vaatimat alueet. Samainen rauhansopimus tuli uudelleen rajojen osalta
vahvistetuksi Kardisissa (1661) ja sitten vielä viisi vuotta myöhemmin.
Lisäksi Moskovan neuvotteluissa 1684 ja 1699 Venäjä oli suostunut pitä-
mään voimassa aikaisemmat rauhan- ja vastaavat päätökset. Kaarle XII
vaati, että nämä em. sopimukset piti olla pohjana Ahvenanmaan neuvotte-
luille. Pysyvästi ei saanut keisarille mitään Ruotsin alueita luovuttaa
huolimatta siitä, että Venäjä miehitti koko Suomea. Se oli sodan aloittaja ja
sopimusten rikkoja, joten sen oli annettava Ruotsille kaikki valtaamansa
alueet.⁷

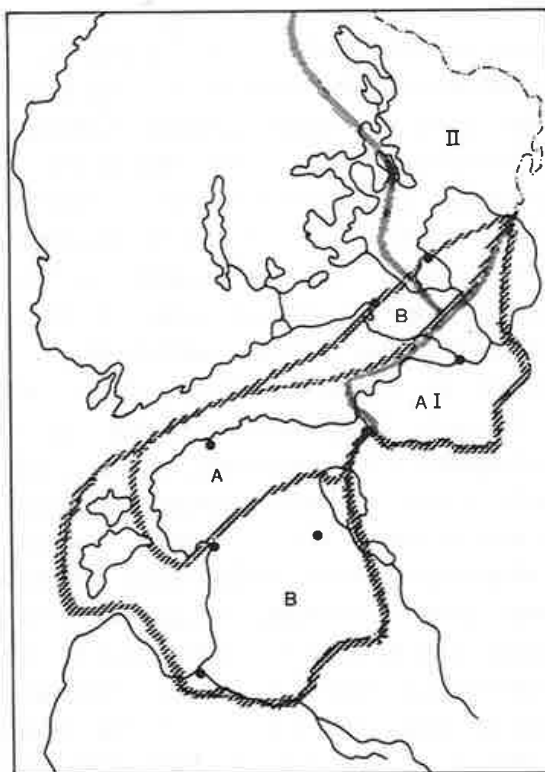
Görtzin ja Gyllenborgin tehtävä oli alun pitäen vaikea, sillä Kaarle XII ei
halunnut luovuttaa kuin korkeintaan Pietarin ympäristön ja senkin vain
tilapäisesti. Jotta täydelliseltä umpikujalta välttyttäisiin ja kongressi ei
hetimiten hajaantuisi, Görtz yritti voimakkaasti vaikuttaa hallitsijaansa
saadakseen lisämyönnytyksiä. Hän kävi kesällä kahdesti Ruotsissa Kaarle
XII:n puheilla, mutta ei saavuttanut toivottua tulosta. Lisäksi hän koetti
vaikuttaa tsaariin, että tämä lieventäisi ehtojaan. Sen vuoksi hän matkusti
Turkuun tapaamaan sinne saapunutta keisaria. Ainakaan itärajaa koskevia
myönnytyksiä hän ei kyennyt aikaansaamaan. Hänen päätavoitteenaan
näyttää olleen hankkia Pietarin tuki Tanskan vastaiselle politiikalleen,
missä hän jossain määrin onnistuikin.

Tsaari Pietari vaati Ruotsilta Inkerinmaan lisäksi Baltiaa ja Kaakkois-
Suomea. Kaarle XII ei antanut neuvottelijoilleen päätösvaltaa alueita
koskevissa kysymyksissä. Pian kävi ilmi, että Venäjä piti Inkerinmaan
lisäksi tiukasti kiinni ainakin Virosta, jonka tuli olla Pietarin suojavyöhyk-

keenä. Sen sijaan Kaakkois-Suomi oli sekundaarinen tavoite kuten Liivinmaakin. Mikäli tsaari auttaisi Ruotsia valtaamaan Norjan ja menettämänsä saksalaiset provinssit, toissijaisetkin alueet olisi silloin liitettävä keisarikuntaan. Näin Viipurin ja Käkisalmen luovutus pysyi kaiken aikaa esillä. Görtz yritti jatkuvasti taivutella hallitsijaansa laajempiin alueluovutuksiin, mutta kuningas ei sellaiseen suostunut. Hänen oli mahdotonta luovuttaa ruotsalaisena pitämäänsä maata. Varsinkin Viipuri, Viro ja Tallinna olivat alueita, joita hän ei mitenkään ollut halukas antamaan Venäjälle. Toisaalta jouta ei kannattanut kiristää liian tiukalle, sillä Kaarlelle tarjoutui tällöin mahdollisuus varustautua sotaan ja erityisesti lännen suunnalla, koska Venäjä pidättäytyi neuvottelujen aikana hyökkäämästä Ruotsiin. Ahvenanmaan kongressi ei saanut juuri tuloksia aikaan, ja hallitsijan kuolema marraskuun lopulla muutti tilanteen kokonaan. Görtzin kerrotaan lausuneen venäläisille, että Ruotsi voisi luovuttaa Inkerinmaan lisäksi korkeintaan Käkisalmen läänin. Sitä vastoin Baltian joutuminen Venäjän haltuun olisi uhka Suomelle, jonka palauttamista ruotsalaiset neuvottelijat pitivät tällöin niin selvänä, ettei siitä edes keskusteltu. Käkisalmen Karjala oli ollut Ruotsin voittomaata, periferiaa, eikä Ruotsi hyötynyt siitä paljontaan taloudellisesti. Näin ollen alueesta voitaisiin hädän tullen luopua. Vaikka

Venäjän primaariset (A) ja lisäksi sekundaariset (B) aluevaatimukset (katkoviivarasterointi) sekä Görtzin lupaukset alueluovutuksista neuvottelujen alkuvaiheessa (I) ja lopulla (I+II) kesällä 1718 (pisterasterointi). Samanlaista rasterointia on käytetty myöhemmissäkin kuvioissa, ellei toisin ole mainittu.

Vaikka tsaari oli vuosina 1713–14 valloittanut miltei koko Suomen, hän halusi saada lähinnä Suomenlahden etelärannikon, mikä riittäisi pääkaupungin turvallisuudelle ja kaupalle. Liivinmaan omistus oli hänelle ongelmallinen, koska alue kuului sodan alussa vahvistettuun Puolan etupiiriin. Neuvottelujen alussa Osterman kertoi, että jos Ruotsi luovuttaisi Baltian, Pietari I voisi antaa tasoitukseksi alueita muualta ja Suomen rajaa voitaisiin siirtää itään päin tai Venäjä solmisi liiton Ruotsin kanssa ja auttaisi maata hankkimaan alueita mm. Saksan suunnalla (VA:n mikrofilmit NL 196–197 fondi 19 nro 6).

erimielisyydet alueluovutuksista olivat suuret, Georg Görtz valmisti suunnitelman rauhasta ja sen yhteydessä solmittavasta liitosta Venäjän kanssa. Sen mukaan jälkimmäisen tuli auttaa Ruotsia saamaan korvaus menetetyistä alueista muualta, lähinnä Hannoverilta mutta mahdollisesti myös Tanskalta ja Preussilta. Lisäksi Suomen rajat olisi saatava sellaisiksi, ettei olisi pelkoa hyökkäyksestä. Koska suunnitelmaan kuului Venäjän tuki Ruotsille, tsaarille olisi luovutettava myös Kaakkois-Suomi Baltian ohella. Holsteinalaiselle Görtzille oli tärkeää heikentää Tanskaa ja Hannoveria, eikä hän ollut kyllin tiukka vaatimaan koko Suomea Ruotsille. Tällä oli myöhemmissä rauhanneuvotteluissa merkitystä, sillä tsaari vetosi Görtzin jo lupaamiin alueluovutuksiin.⁸

Toinen neuvottelukosketus Ahvenanmaalla 1719

Kaarle XII:n kuoltua ei kenelläkään ollut tunnustettua perintöoikeutta Ruotsin kruunuun. Miespuolisten kruununperijäin puuttuessa vain naimattomilla prinsessoilla oli sellaiseen oikeus. Näitäkään ei ollut Ulrika Eleonoran mentyä vuonna 1715 avioon Hessenin perintöprinssin Fredrikin kanssa. Hänen sisarensa oli vuorostaan ollut naimisissa Holstein-Gottorpin herttuan kanssa, joka oli kuitenkin kuollut ja jättänyt perilliseksi poikansa. Vaikka hallitsijavainajan lähisukulaisilla ei ollut virallista oikeutta kruunuun, säädyt valitsivat Ulrikan hallitsijaksi, joskin ne samalla rajoittivat suuresti hänen poliittista valtaansa. Säätyjen suostumuksella hän luovutti kruunun vuotta myöhemmin puolisolleen Fredrikille, jolloin kuninkaan oikeuksia edelleen kavennettiin. Jo Kaarlen eläessä Ulrika ja hänen puolisonsa olivat katsooneet karsaasti holsteinilaisen Görtzin toimia, koska tämä tuki Ulrikan sisarenpojan pääsyä valtaistuimelle. Siksi Kaarlen kuoltua Ulrikan ja Fredrikin määräyksestä Görtz vangittiin ja tuomittiin maanpetturina kuolemaan vuonna 1719. Samalla ulkopoliittinen orientoituminen muuttui, ja Ruotsi alkoi Venäjän sijasta neuvotella rauhasta Englanti-Hannoverin kanssa, jonka toivottiin tukevan Ruotsin vaatimuksia ja estävän Pietarin kohtuuttomiksi koetut rauhanehdot. Samalla pidettiin edelleen yhteyttä Ranskaan, jonka apuun oli aikaisemmin usein totuttu turvautumaan.⁹

Ranskan Tukholman-lähettiläs de la Marck teki vuoden 1719 alussa kuningatar Ulrika Eleonoran puolisolle ehdotuksen tulevasta rauhanpolitiikasta, jonka mukaan Ruotsin piti antaa vihollisille vain osa Saksan alueista ja saada liiton avulla takaisin Suomi ja Baltia. Ruotsissa oli kuitenkin erimielisyyttä siitä, mitkä maat kelpaisivat liittolaisiksi, sekä tulisiko rauhaan pyrkiä yhteisessä kongressissa vaiko erillissopimuksin. Valtaneuvosto päättyi jälkimmäiseen vaihtoehtoon. Myös kuningattarelle de la Marckin suunnitelma esiteltiin, ja sen mukaan tsaarille piti luovuttaa niin vähän alueita kuin mahdollista, mutta yhteydenpitoa oli edelleen jatkettava. Ranskan, Englannin ja Hollannin kanssa tuli päästä hyviin suhteisiin.

Mikäli tsaari ei suostuisi rauhaan, olisi yhdistynein joukoin hyökättävä Venäjää vastaan.

Sekä suoraan yhteyksin Venäjään että välikäsiä kautta Ruotsi koetti saada selville, olivatko keisarin rauhanehdot muuttuneet Görtzin neuvottelujen katkettua. Tsaarilta ja Ostermanilta kuultiin helmikuussa 1719, että aluevaatimukset olivat lähes samat. Ruotsin hallitsija sai tietää, että keisari halusi koko Liivinmaan, Viron, Inkerinmaan ja Karjalan. Viimeksi mainittua ei tosin tarkemmin rajattu, mikä saattoi olla tahallista. Toisinaan venäläiset tarkoittivat sillä Käkisalmen lääniä ja joskus siihen laskettiin mukaan myös Viipurin Karjala.¹⁰

Saadakseen nopeasti selville Ruotsin uuden hallituksen kannan alueluovutuksiin ja rauhansopimuksen solmimiseen yleensä Pietari I päätti huhtikuussa 1719 lähettää edustajansa Tukholmaan. Erikoislähettilään tuli selvittää Ruotsin rauhanehdot ja uudistaa Venäjän lupaus muualta annettavista korvauksista, jos sen aluevaatimuksiin suostuttaisiin. Ehdot olivat samat kuin Ahvenanmaan neuvotteluissa. Mikäli Ruotsi ei hyväksyisi ehdotusta suurin piirtein Venäjän esittämässä muodossa, olisi maata uhattava sotatoimilla. Lähettilään piti sen vuoksi selvittää matkalla myös Ruotsin sotilaallinen tilanne. Hän pääsi perille vasta toukokuun lopulla, jolloin Ruotsin ulkopoliittinen asema oli aikaisempaa parempi.

Puolen vuoden tauon jälkeen Ahvenanmaan rauhanneuvottelut alkoivat uudelleen. Mestatun Görtzin jälkeen uudeksi edustajaksi määrättiin Porissa

Johan Lillienstedt (1655—1732). P. Drevetin gravyyri, tehty Pariisissa vuonna 1710. Museoviraston kuva-

kok. Lillienstedt hankki kannuksia Ahvenanmaan toisissa rauhanneuvotteluissa vuonna 1719 ja oli sitten maansa kantava voima Uudenkaupungin rauhankongressissa. Vastapuolella oli molemmissa neuvotteluissa Osterman ja Bruce, mikä helpotti hänen toimintaansa vuonna 1721.

syntynyt Mouhijärven kirkkoherran poika Johan Lillienstedt, joka tunsikin Suomen olot ja itärajan turvallisuusvaatimukset, ja edelleen kreivi Karl Gyllenborg. He saapuivat Ahvenanmaalle toukokuun lopulla 1719, ja heillä oli valtuudet tarjota Venäjälle ainoastaan Pietari ja Inkerinmaa korvausta vastaan, siis samaa, mihin edesmennyt Kaarle XII oli suostunut. Aluksi ei tosin päästy keskustelemaan edes aluekysymyksistä vaan siitä, oliko venäläisten mukana seuranneella Preussin lähettiläällä Gustav Mardefeltillä oikeus osallistua kongressiin.

Sen jälkeen kun ko. kiista oli ratkaistu, venäläisten pääneuvottelija Osterman lupasi preussilaisen selän takana ruotsalaisille erillisneuvotteluja, ja toisaalta Mardefelt koetti saada Venäjää luopumaan Baltian vaatimisesta. Tämä kertoi Gyllenborgille, ettei hänen kuninkaansa soisi tsaarille ainakaan Liivinmaata, koska keisarin mahti Itämerellä kasvaisi liian suureksi. Sen sijaan Preussi näytti olevan valmis antamaan Pietarille osan Karjalaa.¹¹

Varsinaisista rauhanehdoista ei Ahvenanmaalla päästy kesällä 1719 vakavasti keskustelemaan. Molempien osapuolten kannat olivat tiedossa ja ennallaan. Vehkeilyä oli puolin ja toisin sekä neuvotteluja muiden valtioiden kanssa. Niinpä Pietari Suuren ”Päiväkirjassa” ei mainita ainoatakaan rauhanehtoa, josta olisi todella perusteellisesti neuvoteltu, kun taas Görtzin käymistä keskusteluista on runsaasti yksityiskohtaista tietoa. Heinäkuun alkupuolella Osterman ilmoitti Ruotsin neuvottelijoille, että Pietari vaatisi vähintään Inkerinmaata, Viroa (Tallinna mukaan lukien) sekä vielä Liivinmaata korvausta vastaan. Ostermanin mielestä jälkimmäisestä voitaisiin tarkemmin sopia sekä siitä, että keisari saisi sen mahdollisesti haltuunsa vain määrääjäksi.

Ruotsi ei pannut suurta painoa rauhanneuvotteluille vaan pyrki voittamaan aikaa ja hankkimaan liittolaisia. Tsaari puolestaan piti kiinni Görtzin aikaisemmin lupaamista ehdoista, joten ristiriita oli melkoinen. Euroopan hoveissa Ruotsin lähettiläät toimivat aktiivisesti Venäjää vastaan. Niissä oli esillä rauhansuunnitelma, jonka mukaan Ruotsi tulisi luovuttamaan saksalaisalueet. Niiden saajien oli vuorostaan autettava maata hankkimaan takaisin koko Suomi ja Baltia. Tsaari oli pakotettava rauhaan suuren sotilasliiton uhalla, eikä Venäjälle pitänyt jättää muita alueita kuin Pietari, Retusaari (Kronstadt) ja Narva ympäristöineen.¹²

Venäjä ei seurannut toimettomana Ruotsin pyrkimyksiä, vaan se koetti aikaansaada erillisrauhan tämän kanssa ja murtaa toisaalta sen laajat liittosuunnitelmat Euroopassa. Siksi keisari lähetti vuoden 1719 alkupuoliskolla prikaatinkenraalinsa Frans Lefortin Tukholmaan ja näennäisenä syynä oli onnitella Ulrika Eleonoraa hallitsijaksi pääsystä. Hän toi mukanaan viestin, jossa Ruotsille annettiin toiveita Liivinmaan palauttamisesta. Tsaarin ehdotuksiin ei suostuttu, ja matka jäi tuloksettomaksi. Lefortilla ei ollut edes neuvotteluvaltuuksiakaan. Koska Venäjä näytti olevan halukas lieventämään ankaria ehtojaan. Lillienstedtille lähetettiin lisäohjeet luovut-

taa vastavuoroisesti tarpeen tullen Käkisalmen lääni sekä olla vaatimatta korvauksia menetetyistä alueista. Kaiken aikaa Ruotsi neuvotteli Englanti-Hannoverin kanssa rauhasta. Sen estämiseksi tsaari lähetti Ahvenanmaan-neuvottelijansa Ostermanin Tukholmaan heinäkuun puolivälissä 1719. Samalla tämän tuli uhata Ruotsia sodalla, koska se ei vakavasti neuvotellut Venäjän kanssa. Keisarin kirjeessä väitettiin, että Görtz oli luvannut paljon parempia ehtoja kuin Lillienstedt. Ostermanin mukanaan tuoma rauhansuunnitelma oli kutakuinkin entisenlainen. Venäjä vaati Käkisalmen läänin, Viipurin Karjalaa, Inkerinmaata, Viroa sekä Liivinmaata, joskin viimeksi mainitusta se suorittaisi korvauksen ja pitäisi sitä määrääjän. Lisäksi tsaarin tukijan Preussin tuli saada Stettin ympäristöineen. Samalla Venäjä takaisi vuoden 1719 hallitusmuodon säilymisen Ruotsissa peläten absolutismin paluuta.¹³

Keisarin ehtoja pidettiin Tukholmassa aivan liian ankarina. Valtaneuvosto antoi venäläisten hyökkäyksen pelossa hiukan periksi esittäen uudeksi neuvottelupohjaksi Viipurin, Käkisalmen ja Narvan luovuttamista, kuten Görtzkin oli vuotta aikaisemmin tehnyt. Niin ikään määriteltiin tarkasti, kuinka laaja alue Narvan ympäristöstä voitaisiin antaa Venäjälle. Sen sijaan Viipurista mainitaan vain ”kaupunki ja linnoitus”. Ulrika Eleonoran päätöksessä (24.7.1719) lueteltiin ne alueet, jotka keisarin olisi palautettava Ruotsille; ”Suomen suuriruhtinaskunta Savonlinnan linnoituksen ja läänin kanssa kuin myös koko Viro ja Liivinmaa”.¹⁴ Valtaneuvostolla lienee ollut epäilyksiä, että Baltian saamiseksi voitaisiin joutua luovuttamaan Suomesta huomattaviakin osia, joten oli tärkeää mainita Savonlinnan läänin kuulumisesta Ruotsille. Venäjä oli näet vaatinut itselleen Pietarin turvallisuuteen vedoten Suomen itärajan linnoituksia, joihin ennen pitkää pelättiin luetuvan myös Savonlinna.

Osterman esitti heinäkuussa 1719, ettei Venäjä suostuisi rauhaan, ellei se saisi Tallinnaa ja Viroa. Silloin Ruotsin valtaneuvosto vaati niiden vastapainoksi muita alueita. Venäjän olisi palautettava ”paitsi Suomen suuriruhtinaskunta Savonlinnan linnoituksen ja läänin kanssa koko Liivinmaa mukaan lukien Riian kaupunki sekä saaret Hiidenmaa ja Saarenmaa kuten myös Viipurin linnoitus sekä Käkisalmen linna niihin vanhastaan kuuluvine alueineen.”¹⁵

Oleskellessaan kesällä 1719 Tukholmassa Osterman huomasi, että Ruotsissa oli erimielisyyttä alueluovutusten laajuudesta (osa valtaneuvoksista olisi hyväksynyt hänen ehtonsa) ja yleensä erillisrauhojen solmimisesta, mikä oli mieluista kuultavaa tsaarille. Painostukseksi Venäjä hyökkäili samaan aikaan Pohjanlahden länsirannikolle. Ruotsin ja Englannin solmiman rauhan sekä liiton jälkeen jälkimmäinen yritti välittää Ahvenanmaan neuvotteluissa. Niiden lopettaminen alkoi näet häämöttää jo elokuun alkupuolella, koska riidat alueluovutuksista olivat ylitsepääsemättömät. Ruotsin neuvottelija meni 15.8. keskustelemaan tästä Jacob Brucen kanssa. Kongressin jatkamisen ehtona olisi, että sodan aloittajan, Venäjän, olisi

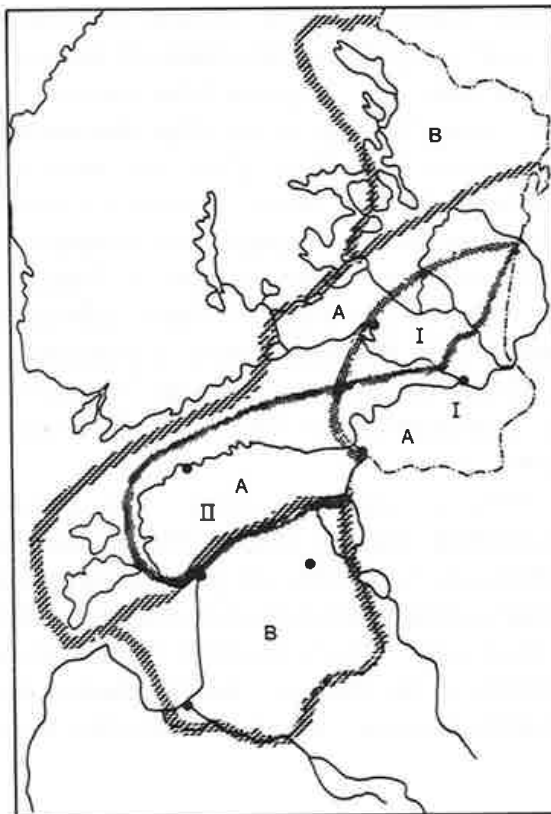

Kartta Itämeren piiristä elokuulta 1719, jolloin venäläiset tekivät hävitysretkiä Ruotsin länsirannikolle. Varsinkin Suomen osalta kartta on summittainen ja epämääräinen. Venäläisten toimet eivät suinkaan vauhdittaneet rauhanneuvotteluja vaan katkaisivat ne. Museoviraston kuvakok.

tyydyttävä suurin piirtein Ruotsin tarjoukseen. Tällöin Bruce otti esille Viipurin, joka olisi Pietarin turvallisuuden ja kaupan vuoksi luovutettava keisarille. Samalla hän korosti, että Görtz oli sen jo luvannut Venäjälle. Ruotsalainen väitti Görtzin puhuneen omiaan, jos oli sellaiseen myöntynyt, sillä hänellä ei ollut lainkaan valtuuksia suostua tällaiseen. Inkerinmaan oli riitettävä Pietarin turvaksi. Moisista vaatimuksista hän ei voisi edes kirjoittaa hallitsijalle.¹⁶

Ahvenanmaan toisetkin neuvottelut päättyivät umpikujaan, ja kongressi hajosi syyskuussa 1719. Suorat yhteydet Venäjään katkesivat, ja Ruotsin toivo perustui Englannin haluun ja kykyyn auttaa sitä sekä painostaa Venäjää. Ruotsi keskittyi tämän jälkeen Baltian takaisinsaamiseen, mikä sopi myös Englannin kauppapoliittisiin tavoitteisiin. Kaakkois-Suomen omistus oli toissijainen. Jo kesällä 1719 valtaneuvosto oli asettanut etualalle rauhan solmimisen Englanti-Hannoverin kanssa, mikä kävi hyvin tämän ulkopolitiikan johtajan, lordi James Stanhopen, suunnitelmiin. Hänen aikeenaan oli rajoittaa Venäjän Itämeren-vallan kasvua. Stanhope ryhtyi yhteistyöhön Preussin kanssa ja lupasi taata sille Stettinin ympäristöineen sekä Usedomin ja Wollinin saaret, kunhan Preussi sanoutuisi irti Venäjän liitosta. Vastavuoroisesti sen kuningas Fredrik Wilhelm takasi Hannoverille Bremenin ja Verdenin hiippakunnat, jotka olivat siirtyneet Ruotsille

Venäjän vaatimukset Ruotsilta syksyllä 1719. A=vähintään, B=lisäehdot, joista Liivinmaa mahdollisesti 20–40 vuodeksi. Ruotsi suostui luovuttamaan Inkerinmaan lisäksi Kannasta linjalle Viipuri–Käkisalmi (I, ruuturasterointi) tai Viron (II), joten vaatimusten ja tarjousten välinen ero oli suuri (VA NL 203–204 fondi 29 nro 8).

vuonna 1648. Valtaneuvoston oli pakko taipua näihin vaatimuksiin saadakseen erillisrauhat ko. maiden kanssa aikaan, varsinkin kun Venäjä oli jo kesällä 1719 hyökännyt Pohjanlahden länsipuolelle ja hävittänyt rannikkoa Gävlestä Norrköpingiin.

Englanti-Hannoverin kanssa solmittiin rauha marraskuussa 1719, ja kahden kuukauden kuluttua Tukholmassa allekirjoitettiin rauhansopimus Preussin kanssa. Näihin aikoihin Ruotsi ja Englanti sopivat liitosta, jossa jälkimmäinen lupasi edistää Ruotsille edullisten rauhojen solmimista. Valtakunta oli suostunut luovuttamaan saksalaiset omistuksensa ja moniin myönnytyksiin toivossa, että se saisi luoduksi voimakkaan liittoutuman Venäjää vastaan.¹⁷

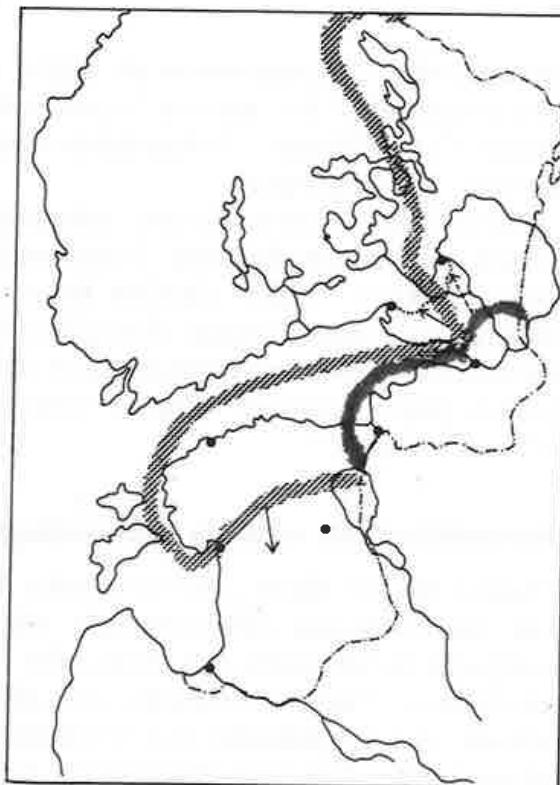
Liittopolitiikallako edullisia rauhanehtoja

Koska Ruotsi näytti antavan periksi Kaakkois-Suomen osalta, Pietari I lisäsi vaatimuksiaan tällä suunnalla syksyllä 1719. Niinpä hän esitti rajaa Kymijoelle ja Saimaalle asti, mikä olisi ollut Suomen puolustukselle sangen epäedullista. Vesitse Venäjällä olisi ollut mahdollisuus sodan puhjetessa hyökätä sekä Päijänteelle että Vuoksen vesistöä pitkin nopeasti Savoona ja Pohjanmaalle. Toisaalta Baltiaakaan tsaari ei ollut halukas luovuttamaan.

Näin hänen ehtonsa selvästi tiukkenivat. Ruotsin ei auttanut muu kuin yrittää entistä ponnekkaammin aikaansaada sotilasliittoa Venäjää vastaan. Tarkoitus oli Englanti-Hannoverin, Ranskan ja Hessenin avulla sekä Preussin, Puolan ja Itävallan myötävaikutuksella hyökätä Kuurinmaalta ja Preussista käsin kohti Pihkovaa sekä toisella armeijalla Riikaa tai Tallinnaa vastaan. Lisäksi suuri laivasto karkoittaisi venäläiset osastot Itämereltä ja koettaisi tuhota Venäjän merivoimat. Näin sotilasoperaatioiden painopiste oli selvästi eteläisen Baltian ja Puolan suunnalla eikä Suomenlahdella. Se sopi varsinkin englantilaisten kaavailuihin. Kun he painostivat Tanskan aselepoon Ruotsin kanssa lokakuussa 1719 sekä pian rauhaan, Ruotsin ulkopoliittinen asema parani. Toisaalta valtaneuvostossa oli edelleen kiistojaa noudatettavasta Venäjän politiikasta, mikä helpotti jälkimmäisen eristymistä asemaa.

Pietari I pyrki lyömään kiilaa Englannin ja Ranskan ystävyYTEEN sekä estämään näiden yhteistyötä Ruotsin kanssa häntä vastaan. Varsinainen hyökkäys Venäjälle jäi pian suunnitelmista. Erityisesti Englannilla ei ollut sotimishaluja kaupallisten etujen vuoksi. Se pyrki edelleen keväällä 1720 välittäjäksi. Niinpä Ruotsin hallitsijan saamien tietojen mukaan Englannin lähettiläs oli sanonut Kööpenhaminassa venäläiselle virkaveljelleen, että Ruotsi saattaisi luovuttaa Tallinnan ympäristöineen. Lisäksi hän oli korosta-

Venäjän aluevaatimukset ja Ruotsin tarjoukset keväällä 1720. Nuolet kuvaavat lisävaatimuksia ja katkoviiva nuoli lisätarjousta. Kuvioon on merkitty Viipurin—Käkisalmen -kesätie. Ruotsin ulkopoliittinen asema parantui Ahvenanmaan neuvottelujen katkettua syksyllä 1719, ja se hankki liittolaisia. Venäjän suuria aluevaatimuksia ei Länsi-Euroopassa ymmärretty. Siksi tsaari antoi periksi nimenomaan Kannaksen osalta. Vanha venäläinen maa kuului ilman muuta hänelle ja Pietarin turvallisuuden vuoksi myös Suomenlahden etelärannikko. Hän halusi niin ikään Viipurin provinssin eteläosan, mutta hän lienee ollut valmis luopumaan jopa Käkisalmen pohjoisesta kihlakunnasta, jos sillä rauha aikaansaataisiin. Vuoden alussa hän oli peruuttanut Viipurin—Käkisalmen -kesätien pohjoispuolella olevat donaatiot, mikä kuvastaa hänen aikeitaan.

nut, että maan pitäisi olla tyytyväinen Suomen palauttamisesta. Englannin diplomaatti neuvotteli heinäkuun puolivälissä 1720 jälleen Kööpenhaminassa Venäjän lähettilään kanssa ja ilmoitti ruotsalaisten suostuvan rauhaan, jos he saisivat takaisin koko Suomen mukaan lukien Viipurin sekä lisäksi Liivinmaan. Venäläinen epäili, ettei tsaari tulisi todennäköisesti näitä ehtoja hyväksymään. Näin keisari voi jatkossa esittää ankaria aluevaatimuksia Ruotsille tarvitsematta pelätä saarivaltakunnan jyrkkiä reaktioita.¹⁸

Englannin lisäksi Preussi osoitti suopeuttaan Venäjää kohtaan vuoden 1720 alkupuoliskolla ja pyrki välittämään. Kuvaavaa on se, että Englannin valtiosihtööri Stanhope neuvotteli Berliinissä Preussin johtajien kanssa. Keskustelujen tuloksena hän tiedotti kotimaahansa, ettei Englannille ollut tärkeää, saisiko Ruotsi Viron ja Karjalan. Kuitenkin Venäjän itsensä kannalta olisi parempi luovuttaa Liivinmaa takaisin. Ehdotukset noudattivat suurin piirtein samaa linjaa, jota Englanti oli seurannut Ruotsin ja Venäjän kiistassa. Pietari I tuli joka tapauksessa tietoiseksi, ettei Englanti ryhtyisi vastatoimiin häntä kohtaan. Siksi Venäjän vaatimukset kasvoivat ja vastaavasti myönnytykset tulivat entistä pienemmiksi.

Sen jälkeen kun tsaari oli saanut selville Englannin todellisen kannan kiistassa, hän pyrki vaikuttamaan Ranskaan, joka muutenkin alkoi suhtautua Venäjän toimiin aikaisempaa myönteisemmin peläten Itävallan ja sen liittoa. Olihan Ranska pitänyt ulkopolitiikassaan Itävaltaa yleensä päävihollisenaan. Tsaari selitti tekevänsä Ranskan välityksellä rauhan Ruotsin kanssa mutta entisin ehdoin. Hän antoi kuitenkin epäsuorasti ymmärtää, että Viipurin tai Liivinmaan palauttamisesta voitaisiin ehkä keskustella. Venäjä ei katsonut tässä vaiheessa Viipuria ensiarvoisen tärkeäksi Pietarin turvallisuudelle, kunhan Viro saataisiin. Joka tapauksessa keväällä 1720 Ruotsille selvisi, ettei sotilasliitosta Venäjää vastaan tulisi mitään, mikä teki maan aseman entistä vaikeammaksi. Pyrkimys suoriin kosketuksiin Venäjän kanssa rauhantunnustelujen aloittamiseksi lisääntyi tällöin Ruotsissa. Merkkejä sellaisesta näkyi mm. siinä, että valtakuntien sotakollegiot sopivat kirjeitse rajarauhasta Kainuussa ja Lapissa.¹⁹

Koska Englannin sotilaallinen apu ei ollut varmaa, Ruotsi alkoi lähestyä Ranskaa ja toivoi sen rauhanvälitystä, jota jälkimmäinenkin kannatti. Toisaalta Ruotsin ja Venäjän lähettiläät Pariisissa ryhtyivät neuvottelemaan keskenään. Edellinen esitti Viipurin ja Tallinnan palauttamista, mutta jälkimmäinen vaati, että jompikumpi jäisi tsaarille kuten myös osa Viroa ja Karjalaa. Ruotsin Erik Sparre koetti saada näitä vaatimuksia pienemmäksi viittaamalla Englannin apuun. Venäjän tarjous oli kohtuullinen, ja se lienee tarkoitettu lähinnä diplomaattiseksi eleeksi. Varmaa ei ole edes se, oliko Venäjän lähettiläällä kyseisiin alueluovutusneuvotteluihin valtuuksiakaan. Ne hän näyttää ainakin ylittäneen. Hänet kutsuttiin kotimaahan, mutta hän ei totellut. Jotta epätietoisuutta ei syntyisi, Pietari I kirjoitti toukokuun lopussa 1720 Ranskan kuninkaalle ja ilmoitti pitävänsä muut valloituksensa paitsi Suomen, mutta ottavansa osan Karjalaa. Kun hän lähetti vielä

Orleansin herttualle kirjeen, jossa hän lupasi Ruotsille vain suurimman osan Suomea, neuvottelut loppuivat.²⁰

Kohti suoria rauhantunnusteluja

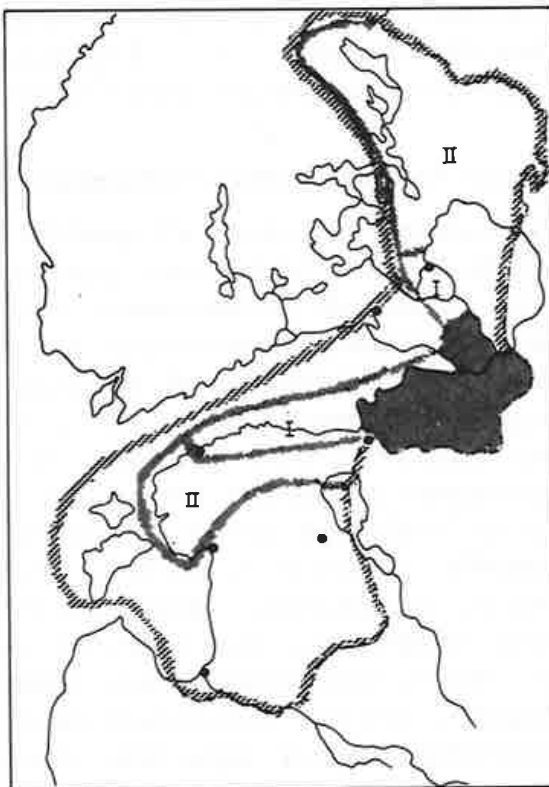
Syksyllä 1720 Ruotsi aloitti suorat neuvottelut Venäjän kanssa. Kenraaliluutnantti Alexander Ivanovits Rumjantsev saapui Tukholmaan onnittelemaan uutta kuningasta Fredrikiä ja samalla keskustelemaan vankien vaihdosta. Hänellä oli kuitenkin valtuudet laajempiinkin tunnusteluihin aselevosta mutta ei rauhan ehdoista. Kaikesta huolimatta alueluovutuksetkin saattoivat olla esillä. Ranskan lähettilään Jacques de Campredonin kirjeestä päätellen Ruotsi olisi ollut valmis luovuttamaan tsaarille ”Pietarin, Narvan, Käkisalmen sekä yhden sataman Pietarin ja Tallinnan väliltä”. Rumjantsev olisi sen mukaan vaatinut lisäksi ainakin Baltiaa. Samalla hän lienee korostanut, että Ruotsin pitäisi olla tyytyväinen saadessaan Suomen takaisin.²¹

Ulko- ja sisäpoliittinen tilanne muuttui nopeasti loka- marraskuussa 1720. Kaarle XII:n toinen sisar oli aviossa Holsteinin herttuan kanssa, jonka kuoleman jälkeen tämän poika oli myös ehdolla Ruotsin hallitsijaksi. Holsteinin salaneuvos uskotteli Wienissä näihin aikoihin Ruotsin lähettiläälle, ettei tsaari ollut halukas rauhaan, ennen kuin Holsteinin herttua tunnustettaisiin Ruotsin kruununperilliseksi. Tämä lisäsi kuningas Fredrikin rauhantahtoa mutta aiheutti toisaalta riitaa valtaneuvostossa, jossa osa neuvoksista oli valmis tarjoamaan keisarille Inkerinmaan ja Narvan lisäksi Käkisalmea. Marraskuussa ulkopoliittinen ilmasto parani Ruotsin kannalta, joten se oli enää halukas luovuttamaan vain Rajajoen ja Narvan välisen alueen.

Marraskuun puolivälissä 1720 oli Ruotsin valtaneuvostossa jälleen esillä rauhantunnustelujen aloittaminen Venäjän kanssa. Varsinkin kuningas kiirehti näitä peläten tsaarin vehkeilyjä Holsteinin herttuan kanssa. Jo lokakuussa hänellä oli ollut yhteyksiä venäläisiin valtaneuvoston tietämättä. Nimenomaan Ranskan lähettiläs Campredon oli innokas aloittamaan tunnustelut. Vaikutusvaltainen valtiosihteeri Daniel von Höpken kannatti Campredonin lähettämistä Pietariin. Kun vielä Englantikin häntä suositteli, valtaneuvosto päätti ranskalaisen neuvotteluvaltuuksista marraskuun puolivälissä. Se tosin jakaantui kolmeen ryhmään, kun piti sopia alueluovutuksista ja Campredonin Pietarin-matkan ajankohdasta. Ahvenanmaan neuvotteluihin edellisenä vuonna osallistunut Lillienstedt, molemmat Hornit, Cronhielm ja Stromberg eivät olisi suoneet hänelle valtuuksia lainkaan. Suomalainen syntyperä ja olojen tuntemus lienevät vaikuttaneet ainakin jossakin määrin ratkaisuun. Pelättiin, että hän olisi liian myöntäväinen nimenomaan Kaakkois-Suomen osalta. Kun alueluovutukset olivat neuvostossa esillä, valtaneuvos Tessin olisi halunnut mennä pidemmälle kuin toinen ryhmä, jonka mielestä voitaisiin antaa enintään Käkisalmi ympäristöineen, Inkerin-

Ristiriita Campredonin valtuuksista alueluovutuksiin valtaneuvostossa marraskuusta 1720 tammikuuhun 1721. Aluksi suppein ehdotus Inkerinmaa (pisterasterointi), I=useat valtaneuvokset kannattivat Inkerin lisäksi, II=laajin ehdotus.

Lopullinen ehdotus valmistui 12.1.1721, ja siinä oltiin valmiita antamaan Venäjälle suppeimman tarjouksen ohella Käkisalmen eteläinen kihlakunta ja Narva ympäristöineen. Koska Venäjä oli kiristänyt ehtojaan ja vaati itselleen Baltian, Inkerin ja Käkisalmen läänin lisäksi Länsi-Kannasta Viipuri mukaan lukien, näkemyserot olivat tavattoman suuret.

maa ja Narva sekä Tallinna ja mahdollisesti vielä muu Viro. Höpkenin välittämänä valmistuivat vihdoinkin alustavat ohjeet Käkisalmen, Inkerinmaan ja Narvan mahdolliseen luovuttamiseen. Vasta tammikuun puolivälissä 1721 valtaneuvosto vahvisti ne lopullisesti. Näihin yhtyivät Lillienstedtiä lukuun ottamatta muut neuvokset. Campredonin tuli aikaansaada Pietarissa joko 18 kuukauden aselepo tai väliaikainen rauhansopimus. Jos tsaari ei olisi Käkisalmen läänin, Inkerinmaan ja Narvan saantiin tyytyväinen, ranskalainen voisi myöntyä edullisempiinkin ehtoihin niitä kuitenkin tarkasti määrittelemättä.²²

Jacques Campredonin valtuudet olivat suurin piirtein samanlaiset, kuin Ruotsi oli aikaisemminkin esittänyt. Valtaneuvosto hylkäsi ranskalaisen pyynnön luvata hädän tullen vielä Tallinna, koska Venäjä menettäisi Viipurin. Hänen matkansa päätarkoitus näyttää olleen rikkoa Venäjän ja Itävallan liitto, johon myös Puolan ja Preussin uskottiin tulevan mukaan ja jonka pyrkimyksenä oli saada Holsteinin herttua Ruotsin kuninkaaksi. Campredonin oli joka tapauksessa vaadittava koko Suomea takaisin sekä Baltiaa Narvaa lukuun ottamatta. Suomalaisten neuvosten painostus varmaan osaltaan vaikutti tähän. On myös muistettava se, että jo joulukuun puolivälissä 1720 oli valtaneuvostossa päätetty suorista rauhanneuvotteluista ruotsalaisten ja venäläisten kesken ja Ruotsin pääedustajaksi nimettiin em.

Lillienstedt, joka ei tietenkään voinut hyväksyä kilpailijakseen ranskalaista. Yhtä aikaa neuvotteluja ei kuitenkaan käyty, vaan Lillienstedt joutui apulaisineen odottamaan, mitä Campredon aikaansaisi.²³

Jacques de Campredonin rauhantunnustelut Pietarissa

Saavuttuaan helmikuun alkupuolella 1721 Pietariin Campredon ilmoitti tsaarille Ranskan halun solmia liitto Venäjän kanssa sekä Ruotsin rauhan ehdot. Kuultuaan jälkimmäisistä venäläiset ”nauroivat täyttä kurkkua”, kuten ranskalainen myöhemmin kirjeessään ilmoitti. Heidän mukaansa Ruotsi oli eristyksissä sekä surkeassa tilassa ja oli jo Ahvenanmaan kongressissa suostunut enempään. Lisäksi se oli edellisinä vuosina solmimis- saan rauhoissa antanut alueitaan valtioille, jotka eivät olleet niitä edes miehittäneet eivätkä muutenkaan olleet tehneet asian hyväksi mitään. Sitä vastoin Venäjä oli käynyt pitkän ja raskaan sodan Ruotsia vastaan. Keisarilla olisi oikeus vaatia koko Suomi, mutta hyvántahtoisesti hän oli luvannut sen Ruotsille. Campredon kertoi yrittävänsä taivuttaa valtaneuvostoa luovuttamaan vielä Tallinnan, mutta venäläiset nauroivat ja sanoivat, että Ruotsin pitäisi solmia rauha mitä pikimmin, ennen kuin se menettäisi Suomen. Korkeintaan rahallisiin liennytyksiin tsaari ja hänen hallituksensa olisivat taipuvaisia. Ristiriita näytti sovittamattomalta, ja Suomen irrottaminen Ruotsista nousi etualalle. Tosin Pietari I lupasi kaksi viikkoa myöhemmin luovuttaa valtaosan maasta, jos rauha pian aikaansaataisiin. Hän ei halunnut Suomea vaatimalla vaarantaa hankkimiaan voittoja, sillä hänen mahtinsa Itämerellä olisi noussut liian suureksi. Varsinkin kun hän havitteli vakavasti myös koko Baltiaa, Puola ja Preussi olivat ärsyyntyneitä. Pitkäaikainen sota oli uuvuttanut siinä määrin myös Venäjää, että keisari pyrki vakavasti rauhaan. Ruotsin liittolaisten heikko tuki oli kuitenkin antanut tsaarille varmuutta, joten Suomenkin liittäminen keisarin voittomaihin ei enää ollut kokonaan pois laskuista. Jos Ruotsi ei pikaisesti tekisi rauhaa, Pietari I tukisi Holsteinin herttuaa sen kruununperijäksi ja hyökkäisi Pohjanlahden länsirannikolle. Herttua oli saapunut Pietariin samoihin aikoihin ranskalaisen kanssa, mikä oli keisarille oiva diplomaattinen painostuskeino.

Jacques de Campredonin lähtökohdat Pietarissa eivät olleet kehuttavat. Maaliskuun neuvotteluissa oli esillä myös Liivinmaan luovutus, mistä tsaari saattaisi maksaa Ruotsille neljä miljoonaa ruplaa. Venäläisten lähteiden mukaan Campredon antoi keisarille ja hänen hallitukselleen sen kuvan, että Ruotsi ei kykenisi saamaan menetettyjä alueitaan takaisin. Tämä vahvisti Pietarin käsitystä, että maa suostuisi lopulta rauhaan hänen ankarilla ehdoillaan, jotka keisari uskoi voivansa läpiviedä paremmin ruotsalaisten kanssa ilman Ranskan välitystä.

Holsteinin herttuan oleskelu Pietarissa herätti Ruotsissa kasvavaa levottomuutta. Lisäksi valtaneuvosto ja kuningas alkoivat epäillä Campredonin

toimien vilpittömyyttä ja pelättiin hänen lupaavan liikoja. Ahdistusta kasvattivat palanneiden sotavankien kertomukset venäläisten suuresta varustautumisesta, minkä tsaarikin oli Campredonille ilmoittanut. Siksi kuningas ja valtaneuvosto päättivät hylätä Ranskan välityksen ja solmia rauhan mitä pikimmin ja jopa keisarin ehdoin. Vihollisuudet tuli lopettaa nopeasti esisopimuksella.²⁴

Haparoivat alkuneuvottelut Uudessakaupungissa huhti-toukokuussa 1721

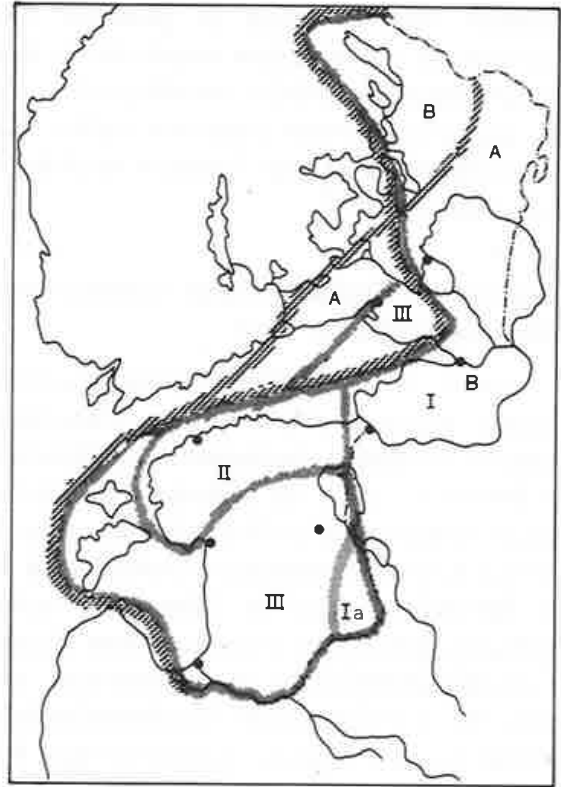
Ruotsi oli nimittänyt Uudenkaupungin rauhanneuvottelijansa ennen Campredonin Pietarin-matkaa. Pääedustajaksi määrättiin jo Ahvenanmaan toiseen rauhantunnusteluun osallistunut suomalaissyntyinen kreivi Johan Lillienstedt, joka oli päässyt valtaneuvokseksi vuonna 1719 ja Ahvenanmaan kongressin lisäksi ottanut osaa Hannoverin, Preussin ja Tanskan kanssa käytyihin rauhanneuvotteluihin. Hänen apunaan toimi maaherra O. R. Strömfelt, joka oli opiskellut Tartossa ja vuonna 1697 ollut mukana Baltiassa käydyissä neuvotteluissa Venäjän kanssa. Sittemmin hän oli ollut Venäjän-lähettiläänä ja Liivinmaan hovioikeuden asessorina, joten hän tunsi hyvin Baltian olot. Maaherraksi hän oli päässyt vuonna 1719 Vestmanlannin ja sen jälkeen Kopparbergin lääniin. Venäjää edustivat kokeneet neuvottelijat, jotka olivat osallistuneet Ahvenanmaan rauhantunnusteluihin vuosina 1718–19. Saksalaissyntyinen Osterman oli vuonna 1704 tullut tsaarin palvelukseen ja ollut mukana vuonna 1711 Turkin rauhanneuvotte-

*Vapaaherra Otto Reinhold Strömfelt (1679–1746). J. Strengin öljymaalauk-
vuodelta 1745. Museoviraston kuva-
kok.*

Strömfelt pääsi Ruotsin toiseksi rauhanneuvottelijaksi Uudenkaupungin kongressiin. Vaikka pääneuvottelijana oli Lillienstedt, Strömfelt toimi aktiivisesti ja hyvässä yhteistyössä Lillienstedtin kanssa Kaakkois-Suomen säilyttämiseksi Ruotsilla. Monesti Lillienstedt vetäytyi taustalle ja antoi Strömfeltin taistella edullisen rauhansopimuksen aikaansaamiseksi.

Venäläisten salaiset aluevaatimusehdot Uudenkaupungin rauhanneuvotteluihin huhtikuussa 1721. A=Pyhtäältä Saimaan kautta Laatokan pohjoispuolitse Stolbovan rauhan rajalle ja koko Baltia tai B=Käkisalmen lääni ja Inkeri (vanhaa venäläistä maata) sekä Baltia, josta Liivinmaasta voitaisiin antaa rahakorvaus. Ruotsalaiset saivat tarjota Inkerinmaata ja jos se ei riittä, myös Käkisalmen läänin (I). Mikäli tämäkään ei olisi kylliksi, oli lupa antaa itäinen Liivinmaa (Ia). Uusissa ohjeissa sallittiin myös Viron luovutus (II). Jotta rauha aikaansaataisiin pikaisesti, olisi hätätilassa annettava Venäjälle suuresta rahasummasta koko Liivinmaa ja jopa Viipurikin (III). Saarenmaasta ja Hiidenmaasta ei ollut erityistä mainintaa, mutta ne lienee laskettu käsitteeseen Liivinmaa. Venäjän ja Ruotsin (laajin tarjous) ehdot alueluovutuksista olivat melko lähellä toisiaan. Vain Kaakkois-Suomen kohdalla oli eroa.

luissa. Jacob Brucen isä oli muuttanut Skotlannista Venäjälle. Jacob oli ollut valtaamassa Inkerinmaata ja Viroa sekä Pultavan taistelussa. Kun kongressipaikaksi oli esillä Turku, Pietari I ei sitä hyväksynyt, koska siellä oli hänen sotavarastojaan ja hän pelkäsi vakoilua.²⁵

Ostermanin ja Brucen ohjeissa sai Ruotsille luvata ainoastaan Suomen ja siitäkin Viipuri jäisi Venäjälle. Lisäksi Liivinmaasta maksettaisiin korvaus. Heidän piti aktiivisesti pyrkiä takaamaan Ruotsin silloinen hallitusmuoto, jotta itsevaltius ei enää maahan palaisi.

Lillienstedtin ja Strömfeltin ohjeiden mukaan oli vaadittava Ruotsille takaisin koko Suomi ja mainittava erikseen Viipuri sekä alue Rajajokeen (Siestarjokeen) saakka. Tsaarin piti palauttaa koko Viro ja Liivinmaa sellaisessa tilassa, kuin ne olivat ennen valloitusta. Venäjälle voitaisiin antaa vain Narva, Inkerinmaa, Käkisalmen lääni ja siihen kuuluva osa Karjalaa. Kyseiset alueet tuli neuvottelujen kuluessa ottaa esille vähitellen. Kuningas uskoi, että Pietari tyytyisi näihin ehtoihin. Jos näin ei kävisi, voitaisiin luovuttaa vielä itäinen osa Liivinmaasta. Tsaarin oli luvattava olla sekaantumatta Ruotsin sisäpolitiikkaan ja taattava voittomaiden asukkaille entiset edut ja oikeudet.

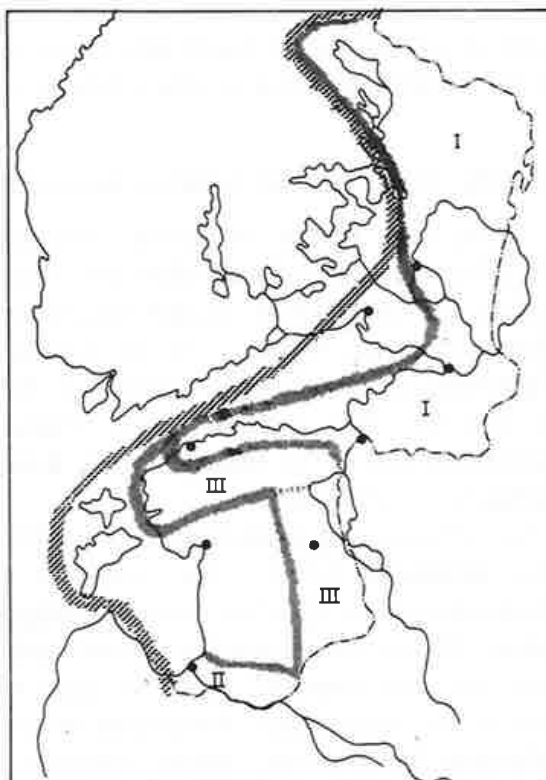
Kaukonäköinen Lillienstedt pelkäsi, ettei Venäjä missään nimessä tyytyi-

si näin vähäisiin alueisiin, joten Arvid Horn toivoi, että niihin lisättäisiin vielä Tallinna. Kuningas Fredrik vastusti tätä, ja hänen kantansa voitti valtaneuvostossa. Toisaalta Campredonhan oli luvannut jo Viron, ja esillä oli ollut jopa Liivinmaan antaminen. Jotta neuvottelijoiden ehtoja ei heti tyrmättäisi, heillä oli myöhemmin lupa luopua myös Tallinnasta ja Viirasta.²⁶

Ruotsin ja Venäjän rauhanneuvottelijat olivat Uudessakaupungissa huh-tikuun lopulla vuonna 1721 paitsi keisarin pääneuvottelija Osterman. Ruotsin valtuutetut saivat silloin viestin taipua tsaarin vaatimuksiin, jotta Venäjän hyökkäykseltä maahan välttyttäisiin. Kuninkaan kirjeessä 22.4. kuitenkin käskettiin Lillienstedtiä ja Strömfeltiä pitämään kiinni hätätilassa mieluummin Viipurista kuin hyväksymään rahallinen korvaus Liivinmaasta. Jos Viipurin säilyttäminen oli mahdotonta, olisi annettava periksi, jotta neuvottelut saataisiin pian päätökseen.

Ennen ensimmäistä virallista kosketusta 15.5.1721, pidettiin keskustelukokous neljä päivää aikaisemmin. Kun Strömfelt tiedusteli Brucelta, mitä alueita tsaari haluaisi Ruotsilta, tämä vastasi: "Pietarin, Narvan ja koko Viron ja Liivinmaan". Tähän Strömfelt totesi, ettei Ruotsille jäisi siis enempää kuin "Suomi ja Viipuri", mihin Bruce vastasi "Suomi yksinään eikä mitään Viipuria". Ruotsalainen huudahti tämän jälkeen: "Jumala meitä sellaisesta varjeltakoon!" Ehdot oli esitetty, ja ristiriita oli melkoinen.

Alueluovutuskiistat Uudenkaupungin rauhanneuvottelujen alkuvaiheessa 1721. Ruotsalaiset lupasivat 15.5. Venäjälle Käkisalmen läänin ja Inkerin sekä Viron pohjoisrannikkoa (I) sekä kolmea päivää myöhemmin korvausta vastaan Riian ympäristöineen (II). Kuukauden kuluttua ruotsalaiset olivat valmiita luovuttamaan myös lähes koko Viron Pärnun tienooteen lukuun ottamatta sekä korvauksesta Tarton seudun sekä Väinälinnan ja koko Itä-Liivinmaan (III). Toukokuun jälkipuolella neuvottelujen painopiste oli Baltian luovutuksessa, jonka eri osista käytiin kauppaa. Venäläiset puhuivat aluksi epämääräisesti Baltiasta mutta pian yksilöivät aluevaatimuksiaan ja mukaan otettiin myös Hiidenmaa ja Saarenmaa.

Lillienstedt tähdensi, että Viipuri oli ”avain koko maahan”, mihin Bruce vuorostaan sanoi kaupungin sijaitsevan liian lähellä Pietaria, ja Ruotsin hallussa sitä voisi helposti käyttää hyökkäyksen tukikohtana. Muutoinkin hän korosti voimakkaasti Pietarin turvallisuusvyöhykkeen tarpeellisuutta. Strömfelt esitteli tämän jälkeen Ruotsin tarjouksen, joka pohjasi Ahvenanmaan neuvotteluihin. ”Me tarjoamme ei vain koko Käkisalmen lääniä ja Inkerinmaata kaikkine linnoituksineen, alueita, jotka ovat kaksi suurta ja mahtavaa provinssia, vaan me tarjoamme myös Tallinnaa, joka kaupunki on aina ollut suuressa arvossa ja yksi kallisarvoisimmista helmistä Ruotsin kruunulle.” Bruce vähätteli kuitenkin Tallinnan merkitystä, jonka jälkeen Strömfelt korosti, että tsaari voisi Tallinnan satamasta purjehtia joukkoi-
neen 24 tunnissa Tukholmaan, joten Venäjän halussa se olisi Pietarin turvana ja toisaalta oivallinen hyökkäystukikohta. Siksi ehdotus oli todella suuri uhraus Ruotsilta, mikä täytyi näkyä myös keisarin ehtojen lieventymisenä.²⁷

Aluksi ruotsalaiset neuvottelijat olivat todella tiukkoja ja päättäväisiä, mikä teki vaikutuksen kreivi Bruceen. Niinpä hän kirjoitti tsaarille, ettei Venäjällä ollut suuriakaan toiveita kaikkien vaatimustensa läpiviemiseen, koska ruotsalaiset luottivat Englannin laivaston apuun. Bruce ei vielä tiennyt, että Englanti ja Ranska olivat neuvoneet Ruotsia solmimaan rauhan vaikka suurilla myönnytyksillä. Ensimmäisessä varsinaisessa kokouksessa Lillienstedt ja Strömfelt vaativat edelleen Suomea (ei Käkisalmen lääniä) sekä Liivinmaata ja Viroa paitsi kaksi peninkulmaa rannikkoa ja Tallinnaa. Luovutetuille alueille oli taattava olemassa olevat privilegiot sekä uskonvapaus ja muut saavutetut edut. Muutaman päivän kuluttua he olivat valmiit antamaan Riian korvausta vastaan.²⁸

Kiistely Viipurin omistuksesta kesäkuussa 1721

Vasta kun paroni Heinrich Osterman saapui toukokuun loppupäivinä 1721 Uuteenkaupunkiin, alkoi todellinen rauhanhieronta. Ruotsalaiset toivoivat nyt venäläisten ehtojen muuttuvan suopeammiksi kuin aikaisemmin. Pääneuvottelija Lillienstedt ei suomalaisena halunnut lainkaan luopua Viipurista ja sai tukea Strömfeltiltä. He uhkasivat mieluummin keskeyttää neuvottelut. Sen vuoksi kiista Viipurista nousi heti pääkysymykseksi. Kesäkuun alussa ei muusta juuri keskusteltukaan. Molemmat osapuolet vetosivat turvallisuuteen.

Saadessaan ensi kosketuksen 1.6.1721 Venäjän pääneuvottelija Ostermaniin Strömfelt totesi, että ”tsaarilla on kansoja, kaupunkeja ja maita enemmän kuin tarpeeksi”, joten Venäjän vaatimukset olivat täysin kohtuuttomat. Kysyttyään, toivoiko Ruotsi pysyvää rauhaa Venäjän kanssa, Osterman sai vastaukseksi, ettei sellaista voisi keisari saada, jos hän pitäisi kaiken valloittamansa. Osterman muistutti kuitenkin, ettei Pietari I tätä halunnut. Suomen hän antaisi takaisin. Tähän Lillienstedt huudahti. ”Mitä

on Suomen saaminen ilman Viipuria!” Venäläinen tähdensi sen jälkeen, että Viipuri oli yleensä ollut Ruotsin hyökkäystukikohta ja sellainen se olisi nimenomaan Pietarin valtaamista suunniteltaessa. ”Suomi on linnoitettu luonnostaan monine virtoineen... Viipuri ei ole mikään avain meille edetä Suomeen vaan teille avain hyökätä Pietariin”. Lillienstedt selitti kuitenkin, ettei Suomessa ollut Viipurin kaltaisia linnoituksia turvana mahdollisen venäläishyökkäyksen sattuessa. Strömfelt vielä totesi, että jos kaupunki annettaisiin pois, se merkitsisi myös Suomen menettämistä.²⁹

Venäläiset korostivat Ruotsin rauhanneuvottelijoille 1.6.1721, että Kymin seudulle voisi helposti rakentaa uuden linnoituksen. Tähän ruotsalaiset vastasivat, ettei valtakunnalla ollut miljoonia uusien linnoitusten pystyttämiseen, joten Viipurin luovutuksen jälkeen Suomi olisi täysin suojatton. Venäläisten aikaisemmat ja myöhemmät aluevaateet ymmärtää paremmin tätä taustaa vasten. He näet pelkäsivät Kymin seudun linnoittamista, joten tämäkin alue tuli saada Venäjän haltuun sitten, kun rajalinjaa todella ruvettiin suunnittelemaan. Pietarin turvana piti olla riittävän laaja suojavyöhyke, joka vedettiin kartalla viivoitinta apuna käyttäen ottamatta huomioon luonnonsuhteita.

Ruotsin neuvottelijat olivat kesäkuun alussa närkästyneitä siitä, että he olivat olleet Uudessakaupungissa jo kuusi viikkoa, mutta mitään edistystä ei ollut tapahtunut. Vasta nyt oli ensimmäinen neuvottelu, jossa kaikki olivat paikalla. Venäläisten pääneuvottelija oli näet saapunut kongressipaikalle pitkään viivytelyään, sen jälkeen kun tsaarin laivasto-osasto oli kolmannen kerran purjehtinut Ruotsin aluevesille ja hävittänyt Pohjanlahden länsirannikkoa Gävlestä aina Piitimeen saakka. Operaation tarkoituksena oli kypsyttää Lillienstedtiä ja Strömfeltiä hyväksymään keisarin vaatimat ankarat rauhanehdot, jotka Bruce oli välittänyt ruotsalaisille.

Ostermanin mielestä Viipuri oli liian lähellä Venäjän nopeasti kasvavaa pääkaupunkia ja uhka sen turvallisuudelle. Tähän ruotsalaiset jälleen vastasivat, että Tallinnan luovutus oli samanlainen uhka Tukholmalle. Sen jälkeen kiisteltiin tunteista, jotka kuluivat matkaan Viipurista Pietariin. Osterman väitti sen kestävän nopeimmillaan kuusi tuntia, ja hän itse kertoi matkustaneensa sen kahdeksassa tunnissa, kun taas ruotsalaisten arvion mukaan Tallinnasta kesti laivamatka Tukholmaan vuorokauden. Osterman ilmoitti tsaarin todella osoittavan rauhantahtoaan ja hyvänsuopaisuuttaan lupaamalla takaisin Suomen. Keisari luovuttaisi mielellään myös Viipurin, ellei se olisi 13 peninkulman päässä Venäjän pääkaupungista.³⁰

Tulokseton väittely päätettiin lopettaa, ja kokous hajaantui. Riita oli kulminoitunut Viipurin omistukseen. Neuvottelut näyttivät katkeavan alkuunsa. Hätääntyneenä Bruce pyysi lisäohjeita Pietarista. Samaan aikaan kenraali Rumantsev matkusti Viipuriin tiedustelemaan, oliko lainkaan toiveita nopeasta rauhasta. On epäselvää, saivatko venäläiset oikeuden luopua Viipurista, jos neuvottelut uhkasivat katketa. Koska kysymys alueluovutuksesta aiheutti lähes ylitsepääsemättömän esteen, molemmat

osapuolet päättivät jatkaa 7.6.1721 kokousta ja käsitellä välillä muita, varsinkin Ruotsin kannalta kiusallisia kysymyksiä ja palata alueluovutuksiin vasta, kun rauhanneuvottelijat olivat saaneet ohjeet hallitsijoiltaan. Niinpä seuraavassa istunnossa oli esillä Ruotsin vaatimus, ettei Venäjä tulevaisuudessa sekaantuisi maan sisäisiin asioihin ja että tsaarin tulisi säilyttää Ruotsin luovuttamilla alueilla entiset privilegit. Edellistä Venäjä oli käyttänyt painostuskeinona pehmittääkseen Ruotsin mieleiseensä rauhaan uhkaamalla tukea Holsteinin herttuaa. Venäjälle nämä vaatimukset olivat kuitenkin toissijaisia, sillä vallattujen alueiden saaminen Suomea lukuun ottamatta oli sille pääasia, johon kaikki toiminta tähtäsi. Vain Liivinmaan haltuunotosta tsaari oli valmis suorittamaan suurehkon rahakorvauksen.

Ruotsin valtaneuvostossa seurattiin uhkaavaksi kehittyvää tilannetta. Se piti 8.6. kokouksen, jossa rauhanehtoja käsiteltiin. Kuningas oli valmis heti luopumaan Viipurista eikä sallinut turhia viivytyksiä. Lillienstedtin ja hänen välilleen puhkesikin konflikti. Fredrik lähetti neuvottelijoilleen 9.6. kirjeen, jossa hän kertoi huolestuneensa Viipurin kiistasta. Vaikka kaupungin takaisinsaaminen olikin tärkeää Ruotsille, myös tsaarin kanta täytyi ottaa huomioon. Viipuri oli todella liian lähellä Pietaria. Hänen mielestään sen voisi tiukan paikan tullen luovuttaa, mutta rajan pitäisi kiertää kaupunkia korkeintaan $\frac{1}{4}$ peninkulman etäisyydellä. Samalla tulisi tiedustella, suostuisivatko venäläiset purkamaan linnoituslaitteet ja Viipuri toimisi tavallisena rajakaupunkina.³¹

Lillienstedt ja Strömfelt jatkoivat kuninkaan kirjeestä huolimatta tiukalla linjalla. He laativat 13.6.1721 alustavan rauhansopimuksen, jossa oli Ruotsin alueluovutukset (Tallinna mukaan lukien Virumaa, Narva, Pietari ja Pähkinälinna sekä koko Inkerinmaa Siestarjokeen saakka, Käkisalme ja sen puoleinen Karjala). Näiden alueiden privilegit olisi säilytettävä ennallaan. Lisäksi korvausta vastaan annettaisiin Riika, Väinälinna ja Tartto ympäristöineen. Venäjän oli palautettava Suomen suuriruhtinaskunta mukaan lukien Viipurin Karjala Rajajokeen saakka sekä Baltiasta Pärnun piiri sekä Hiidenmaan ja Saarenmaan saaret. Samalla ruotsalaiset ilmoittivat jyrkästi venäläisille, ettei heillä ollut hallituksensa lupaa Viipurin luovuttamiseen. Silloin Osterman kehotti Lillienstedtiä ja Strömfeltiä lukemaan paremmin ohjesääntönsä. Venäjän edustajien oli näet onnistunut Tukholmassa saada käsiinsä lahjuksin ruotsalaisten neuvottelijoiden uusimmat ohjeet (7.6.1721), joiden mukaan he saisivat luovuttaa Viipurin, Hiidenmaan ja Saarenmaan, mikäli oli vaarana neuvottelujen katkeaminen. Viipurin kohtalo alkoi olla sinetöity. Kaikesta huolimatta Lillienstedt ja Strömfelt pitivät itsepintaisesti kiinni Viipurista vielä kesäkuun lopulla, vaikka valtaneuvoksetkin kehottivat heitä taipumaan.

Kesäkuun 18. päivänä 1721 valtuutetut jälleen kokoontuivat Uudessakaupungissa. Tärkeänä kysymyksenä oli edelleen Viipurin omistus. Erityisesti Lillienstedt korosti Viipurin suurta merkitystä Venäjälle ei vain linnoituksena vaan myös huomattavana kaupan keskuksena. Keisarikunnalle kaupun-

gista olisi Ruotsiakin moninkertaisempi hyöty, sillä Vuoksen vesistöalueen kaupankäynti suuntautui sinne. Näin Itä-Suomen kaupan kautta Ruotsi menettäisi taloudellisesti paljon enemmän kuin vain yhden kaupungin ympäristöineen. Ruotsalaiset varoittivat venäläisiä kiristämästä jouta liian tiukalle. Koska Osterman tähdensi, että Viipurista voisi ratsuväki kahdeksassa tunnissa marssia Pietariin, Strömfelt esitti, että Ruotsi voisi purkaa Viipurin linnoituslaitteet. Toinen vaihtoehto olisi, että kaupungin tilalle Venäjä luovuttaisi alueita muualta. Tähän venäläiset totesivat, että Liivinmaa voitaisiin ostaa mutta ei Viipuria. Ruotsalaiset yrittivät vielä vavisusti vedota maansa oikeuksiin pitää Venäjän valloittamat alueet ja toivat esiin Kardisin rauhansopimuksen 19. pykälän, jolla keisari oli ikuisesti luovuttanut ko. alueet eikä niitä koskaan valloittaisi. Sitä paitsi Viipuri oli ikivanha ruotsalainen kaupunki. Venäläiset totesivat kuitenkin ykskantaan, että vanhat sopimukset oli jo unohdettu. Heillä ei liene ollut tarkkoja ohjeita Viipurin suhteen, sillä he eivät kyenneet vastaamaan Lillienstedtin ja Strömfeltin tiedusteluun, kuinka suuren alueen Ruotsi saisi korvaukseksi Käkisalmen läänistä, jos se antaisi Viipurin.³²

Venäläiset neuvottelijat näyttävät kesäkuussa 1721 tahallaan puhuneen epämääräisesti vain Viipurin luovutuksesta. Siksi ruotsalaiset luulivat, että tsaari vaatisi vain itse kaupunkia. Pian kävi kuitenkin ilmi, että sen suojaksi pitäisi saada laaja alue. Venäläiset vähättelivät aluksi asiaa. Maa-alueen suuruudesta olisi turhaa keskustella. Sillä raja olisi heidän mielestään pian vedetty. He eivät ajattelisi taloudellista hyötyä vaan ainoastaan sotilaallisia näkökohtia. Lillienstedt ja Strömfelt halusivat tarkat tiedot alueesta, mutta Osterman ja Bruce ilmoittivat, etteivät he osaa sanoa mitään sen koosta. He väittivät kuitenkin 18.6.1721, että he olivat lausumista päätelleet vastapuolen suostuneen Viipurin luovutukseen.

Kirjoittaessaan 26.6.1721 kuninkaalle Lillienstedt ja Strömfelt kertoivat olleensa päivittäin yhteydessä venäläisiin, jotka jatkuvasti tähdensivät, ettei rajaa voitaisi vetää aivan Viipurin tuntumaan. Keisarille olisi annettava kappale rannikkoa Viipurin länsipuolelta, minkä vastineeksi ruotsalaiset saisivat kaksinkertaisesti alueita Käkisalmen läänistä (vanhaa venäläistä maata). Osterman ja Bruce ehdottivat, että raja alkaisi Pyhtäänjoesta ja kulkisi Lappeenrantaan, jonka he arvelivat voivansa pitää sekä sieltä edelleen Laatokan ylimmän kärjen yli Suistamoon ja sitten Kuikkajärven, Tolvajärven ja Ägläjärven läpi Torasjoelle ja vanhalle Venäjän rajalle. Näin ollen koko pohjoinen osa Käkisalmen lääniä palautettaisiin. Venäläiset lienevät esittäneet tämän tarjouksensa epävirallisesti neuvottelujen pohjaksi. Lillienstedt ja Strömfelt pyysivät kuninkaaltaan vanhoja karttoja rajapisteiden selvittämiseksi.

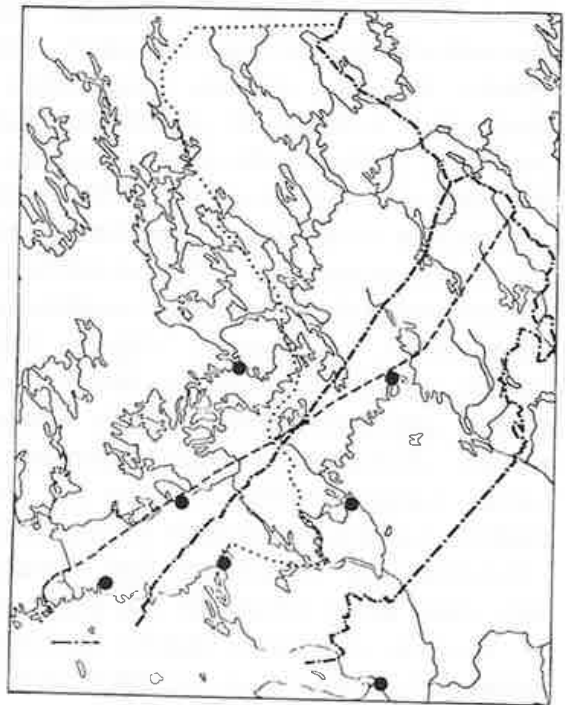
Kesäkuun lopulla 1721 ruotsalaiset neuvottelijat suostuivat antamaan vihdoin periksi. Tähän vaikutti osaltaan se, että silloin Osterman ja Bruce käyttivät painostuskeinona entistä enemmän Holsteinin herttuaa. Vaikka he olivat periaatteessa samaa mieltä, ettei Venäjän tule sekaantua Ruotsin

sisäisiin asioihin, he vaativat sopimukseen salaista pykälää, jossa keisarilla olisi oikeus toimia herttuan hyväksi niin, että tästä tulisi Ruotsin kruunun-perijä. Kysymys oli esillä valtaneuvostossa 1.—3.7.1721. Samaan aikaan saapui Uudestakaupungista tieto, että ellei Viipurin luovutukseen suostuta, tsaari vaatisi rauhanehtoihin pykälää kyseisen herttuan oikeuksista.³³

Pyhtäältä Virolahteen

Uudessakaupungissa neuvoteltiin 1.7.1721, ja pääasiana oli edelleen Viipurin omistus. Ruotsalaiset ehdottivat jälleen linnoituksen purkamista saadakseen pitää kaupungin, mutta Osterman ja Bruce eivät halunneet enää keskustella asiasta. Rahalliseenkaan korvaukseen ei suostuttu. Sitten oli esillä kaupungin ympäristön luovuttaminen. Lillienstedt ja Strömfelt korostivat, ettei Viipurilla ollut omaa territoriota, joten sellaista ei voitaisi vaatiakaan. Tätä venäläiset eivät kuitenkaan hyväksyneet. Vaikka oli selvää, että Viipuri ympäristöineen menetettäisiin, ruotsalaiset neuvottelijat eivät ruvenneet ponnekkaasti vaatimaan sen asukkaiden entisten oikeuksien ja privilegioiden säilyttämistä, vaikka kuningas oli jo toukokuussa kehotta-

Kaakkois-Suomea koskevat alueluovutuskisat Uudenkaupungin rauhan-neuvotteluissa heinäkuun alkupuolella 1721. Suurista alueriidoista ei ollut kysymys, mutta paikat olivat strategisesti tärkeitä. Venäjällä näyttää olleen jonkin verran tinkimisvaraa, joskin se pyrki mieluummin saamaan haltuunsa mahdollisimman paljon Suomenlahden rannikkoa kuin sisämaata ja Saimaan vesistöä (katkoviiva). Sen sijaan Laatokan tsaari halusi itselleen, mikä näkyy myös lahjoitusmaiden myöntämisenä vuoden 1721 alkupuoliskolla sen luoteiselta rantamaalta. Kymijoen suupuoli olisi ollut taloudellisesti tärkeä saada, ei niinkään sotilaallisesti. Samalla kun Ruotsi ei ollut suostuvainen luovuttamaan rannikkoa Viipurista länteen, se halusi takaisin Kannasta ja työntää Venäjän mahdollisimman etäälle Saimaalta. Toisaalta se oli valmis antamaan Venäjälle harvaan asutun Pohjois-Karjalan ja Vuoksen vesistön yläjuoksua. Alueellisesti Lillienstedtin ja Strömfeltin tarjous oli suurempi kuin Ostermanin ja Brucen vaatimus, joten ruotsalaisetkaan eivät panneet suurta painoa Käkisalmen pohjoisen kihlakunnan omistamiseen.

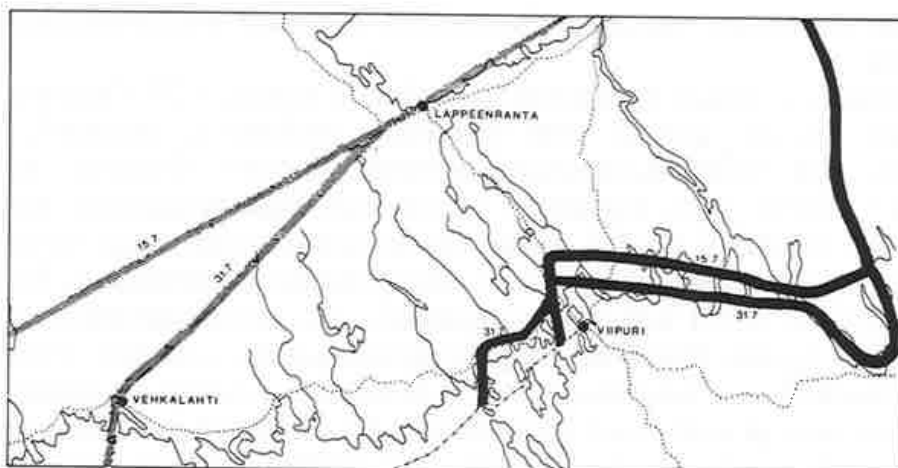

nut näin tekemään. Heidän päähuomionsa kohdistui alueluovutusten minimointiin.

Osterman ja Bruce ilmoittivat jo kesäkuun lopulla 1721 Pietariin: "Nyt näemme selvästi, että he ovat taipuvaisia rauhaan ja pelkäävät ennen kaikkea, että Teidän Korkeutenne sitoutuu johonkin Holsteinin herttuan kanssa." Suurin uhka näyttääkin olleen muu kuin venäläisten hyökkäys Ruotsiin. Varsinkin Fredrik uskoi tsaarin sekaantuvan maan sisäpolitiikkaan ja hänen vahingokseen, ellei pian päästäisi sopimukseen. Toisaalta hän kirjoitti 6.7.1721 katkerana ja epäluuloisena neuvottelijoilleen keisarin vaatimasta rajasta Pyhtäältä Lappeenrannan kautta Laatokan pohjoisniemeen, minkä linjan venäläiset olivat jo huhtikuussa asettaneet ensisijaiseksi tavoitteekseen ja mitä tsaari oli jo lähes kaksi vuotta aikaisemmin esittänyt. Näyttää siltä, että aina kun Ruotsi antoi periksi Viipurin-kysymyksessä, Venäjä lisäsi aluevaatimuksiaan. Viipurin turvallisuuden ja sinne vievän laivaväylän suojelemisen kannalta tällainen rajalinja oli kuninkaan mielestä kohtuuton. Pääsy Saimaalle merkitsisi suurta uhkaa koko Suomelle. Muuttamalla kaleerilla venäläiset voisivat häiritä kriisin tullen koko Itä-Suomea. Siitä olisi tuhoisat seuraukset tervanpoltolle ja kaupalle.

Fredrik määräsi, että Lillienstedt ja Strömfelt saisivat luovuttaa Viipurin ympäristöstä mahdollisimman suppean alueen. "Rajalinja alkaisi Viipurinlahdelta Ykspään luona ja kulkisi siitä koilliseen $\frac{1}{2}$ tai korkeintaan $\frac{3}{4}$ peninkulman päähän luoteeseen Viipurista... ja sieltä lähintä reittiä kohtaan, jossa Vuoksi erottaa Viipurin läänin Karjalasta sekä Inkerinmaan ja Käkisalmen lääneistä." Kuninkaan mielestä rajan täytyi kulkea niin etäällä Vuoksesta, etteivät venäläiset voisi myöhemmin sitä kautta hyökätä Saimaalle. Samalla hän käski neuvottelijoita huolehtimaan, että luovutettavien alueiden edut ja oikeudet säilytettäisiin ennallaan. Lisäksi hän lähetti uuden, alustavan rauhanehdotuksen. Mikäli keisari ei suostuisi näin lähellä Viipuria kulkevaan rajalinjaan, se voitaisiin vetää peninkulman päähän.³⁴

Ruotsin ohella Venäjä halusi pikaista rauhaa heinäkuun alkupuolella, sillä Preussi lupasi maksaa Ruotsille suuren summan rahaa, jos se luovuttaisi Pommerin ja Stralsundin. Näin maa voisi jatkaa mahdollista sotaa ilman rahahuolia. Valtakunta oli suostuvainen antamaan keisarille Baltian, Inkerin, Käkisalmen ja Viipurin. Kuitenkin jatkossa Viipurin-kysymys vaikeutti edelleen neuvotteluja. Rajan linja oli kaiken aikaa akuutti ongelma. Heinäkuun 12. päivän kokouksessa Lillienstedt luki otteen kuninkaallisesta kirjeestä, jonka mukaan mitään muuta rajan alkukohtaa ei tultaisi sallimaan kuin $\frac{1}{2}$ peninkulmaa Viipurista länteen. Hän oli tuonut kartan istuntoon ja esitti rajapisteen siinä. Tämä ei alkuunkaan tyydyttänyt venäläisiä. Viipurista täytyisi olla vapaa ja esteetön pääsy Suomenlahdelle. Siksi alkukohdan pitäisi sijaita paljon lännempänä. Osterman tähdensi lisäksi, että Viipurin ympäristö oli muutenkin autiota ja arvotonta maata. Laivaväylän turvaavasta rannikosta venäläiset lupasivat kaksinkertaisia korvauksia Käkisalmen läänistä.

Pyhtäältä Viipurinlahteen. Venäläisten (viivasterointi) ja ruotsalaisten neuvottelijoiden (musta rasterointi) aluevaatimuserot heinäkuun jälkipuoliskolla 1721. Erimielisyyttä oli lähinnä rannikon luovutuksesta. Kahdessa viikossa näkemyserot kaventuivat kymmeniä kilometrejä. Venäjä tinki enemmän kuin Ruotsi. Kuitenkin eroa jäi vielä lähes sata kilometriä, jos mittana käytetään rantatietä. Lappeenrannan suunnalla ei tapahtunut lähentymistä, ja ero oli 30–40 kilometriä. Venäläisille vaatimus Lappeenrannan saamisesta oli oiva keino pakottaa Lillienstedt ja Strömfelt suostumaan myönnytyksiin Säkkijärven–Virolahden seutuvilla. Kuvioon on merkitty tiestö pisteviivalla sekä purjehdusväylä Viipuriin piste-katkoviivalla.

Bruce ja Osterman vaativat jatkuvasti rajaa Kymijoelle ja Saimaaseen asti (Pyhtäältä Lappeenrannan yli Suistamonniemeen Laatokan seudulle). Lillienstedt ja Strömfelt eivät voineet sellaiseen suostua. Kaleereillaan tsaari voisi uhata Sisä-Suomea ja kriisin tullen edetä nopeasti rantatietä kohti Helsinkiä ja Suomen keskusseutuja. Kun Viipurin ympäristöä koskeva rajalinja oli esillä 15.7.1721, Lillienstedt piti edelleen kiinni rajan alkukohdasta ja täsmensi linjausta siten, että raja tulisi kulkemaan Ykspään kartanon pohjoispuolitse $\frac{2}{3}$ peninkulman päässä ja sieltä lähinnä Vuoksea olevaan pisteeseen. Linjan hän esitteli venäläisille kartasta. Osterman korosti, että molemmat Viipuriin johtavan laivaväylän rannat oli oltava venäläisillä. Sen sijaan keisari ei ollut kovin kiinnostunut Lappeenrannan saamisesta, minkä Lillienstedt ja Strömfelt panivat myönteisenä merkille. Rajakiista ei niin vain ratkennut ja siirtyi tuleviin kokouksiin. Jatkoneuvotteluja haittasi se, ettei keisarilta saatu uusia ohjeita pitkään aikaan. Nämä saapuivat 18.7. ja esiteltiin ruotsalaisille vasta 24.7.³⁵

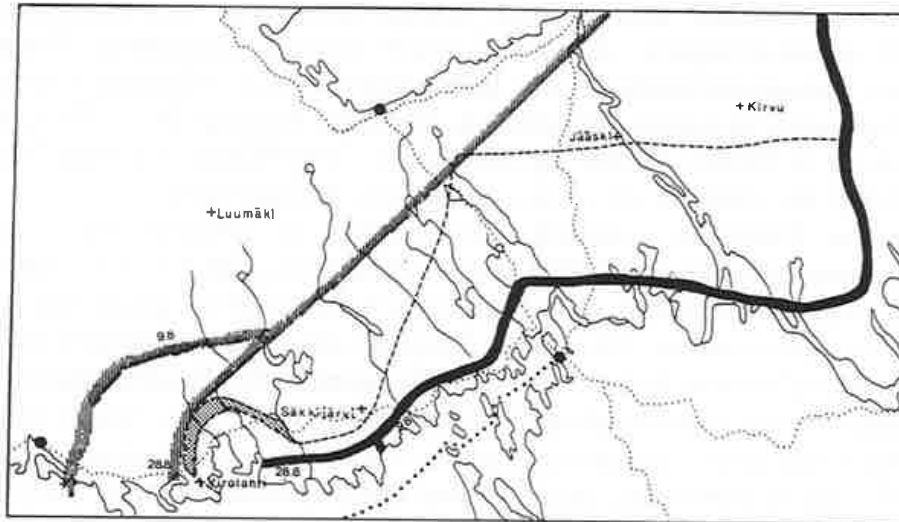
Ruotsin valtaneuvosto näyttää olleen heinäkuun puolivälissä 1721 taipuvainen venäläisten ehtoihin, sillä maan talous oli lamassa, varat kulutettu sotajoukkojen ylläpitoon, Englannin laivasto uhkasi purjehtia kotiin Itämereltä ja todella sen tekikin ennen rauhan solmimista. Lisäksi Venäjän

armeija tavan takaa aikoi nousta maihin Ruotsissa. Sen kaleerilaivasto oleskeli Ahvenanmaalla. Jatkuvasti tsaari näyttää käyttäneen Holsteinin herttuaa painostuskeinona. Jotta lukkiutunut tilanne Viipurin ympäristön luovuttamisesta saataisiin ratkaistuksi, kuningas kirjoitti 24.7.1721 Uuteen-kaupunkiin ja lähetti kartan rajapisteineen. Venäläisten vaatima Viipurin laivaväylän turvallisuus oli otettu uudelleen tutkittavaksi.

Kuningas Fredrikin mielestä Ostermanille ja Brucelle tulisi ensiksi tarjota rajan alkukohdaksi Säkkijärven Heinlahtea. Mikäli he eivät tähän tyytyisi, viimeisin ehdotus olisi lännempänä Santaajoella, mistä raja kulkisi rantaviivan tuntumassa. Näin koko Viipurinlahti jäisi venäläisten haltuun. Kuninkaan valitsemat kohteet oli huolella suunniteltu. Ensimmäisessä vaihtoehdossa Ruotsi olisi saanut pitää Vilaniemen, josta voisi valvoa Viipuriin menevää liikennettä. Santaajoesta länteen sijaitsi vuorostaan mereen pistävä, Ruotsille jäävä Ristniemi, jonka editse laivat Suomenlahdelta purjehtivat Viipuriin. Toisaalta 24.7. pidetyssä kokouksessa Osterman ja Bruce vaativat edelleen rajalinjaa Pyhtäänjoesta Lappeenrannan läpi Suistamon kautta vanhalle rajalle, joten tilanne näyttää siltä osin entiseltä. Tosin ruotsalaiset arvelivat istunnon jälkeen tsaarin luopuvan Lappeenrannasta ja Saimaan rantamaista mutta pitävän tiukasti kiinni merenrannikolta Laatokalle vedetävästä rajalinjasta. Alkukohtaa ei tiedetty.³⁶

Lillienstedt ja Strömfelt eivät pitkään aikaan paljastaneet korttejaan ja olivat tottuneet venäläisten uhkauksiin. He tinkivät ja tinkivät aluevaatimuksista Suomenlahden rannikon osalta. Jo heinäkuun lopussa he saattoivat ilmoittaa kuninkaalle, että Bruce ja Osterman eivät enää tiukasti vaatineet rajaa Kymijoelta Saimaalle, vaan alkukohta voisi olla Mustasaari, joka ei tosin löytynyt Strömfeltin ja Lillienstedtin mukanaan tuomista kartoista. Kysymyksessä näyttää olleen Vehkalahden kaupunkiin johtavan laivaväylän tuntumassa sijaitseva saari. Näin ollen kyseinen kaupunki olisi joutunut venäläisten haltuun. Jotta ruotsalaisetkin olisivat voineet antaa venäläisten tarjoukselle jotakin vastikkeeksi, he esittivät rajan lähtökohdaksi Säkkijärven Nisajoen suupuolessa olevaa kahta kylää, joiden välistä raja voisi seuraila $\frac{1}{4}$ peninkulman etäisyydellä rannikkoa aina Ykspäähän ja siitä Viipurin kiertäen itään kohti Käkisalmen läänin rajaa. Näin vedetty linja olisi kulkenut noin $\frac{1}{2}$ peninkulmaa etelämpänä kuin kaksi viikkoa aikaisempi suunnitelma ja olisi ollut korvauksena tärkeän rannikkoalueen luovutuksesta.

Kun seuraavan kerran rajalinja oli esillä elokuun 9. päivänä, Osterman ja Bruce olivat saaneet hallitsijaltaan viestin, jonka mukaan alkukohta täytyi olla Vehkalahden pitäjässä. Tinkimisvaraa oli hiukan sikäli, että Vehkalahden kaupunki saattaisi jäädä Ruotsin puolelle. Alkukohdan lisäksi oli ongelmana se, että tsaari vaati usean peninkulman levyistä rannikkokaistaa, kun taas ruotsalaiset suostuivat vain $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ peninkulman laajuiseen vyöhykkeeseen. Varsinkin Strömfelt tiukkasi Ostermanilta, miksi Venäjä vaati merenkulun suojaksi näin kohtuutonta aluetta rannikolta, koska Vehkalahti

Vehkalahdelta Säkkijärvelle. Aluekiistat Uudenkaupungin rauhanneuvotteluissa elokuussa 1721 sekä rajankäyntiriidat vuosina 1722–23. Elokuun alkupuolella näkökannoissa tapahtui vain vähän lähentymistä. Venäläiset suostuivat siirtämään rajan alkukohtaa ensin noin peninkulman Vehkalahden kaupungin itäpuolelle ja Ruotsi vastaavasti saman verran Säkkijärvellä länteen (Heinlahdesta Santajoelle). Kiistely siirtyi koskemaan myös Viipurin–Käkisalmen kesätien omistusta. Lillienstedtin ja Strömfeltin oli taivuttava elokuun puolimaissa luovuttamaan rantakaistale Säkkijärven Santajoelta Virolahden itäosaan Urpalanjokeen tai Orslahteen. Nyt ero kulminoitui lähinnä ns. Rautalanselän (Virolahden kirkonkylän ja lähitienoiden) hallintaan, mikä jäi tarkasti sopimatta lopullisessa rauhansopimuksessa 30.8.1721. Kuvioon on piirretty kiistamaa Virolahdella rajankäynnin aikaan 1722–23 (rasteroitu), jonka Ruotsi sai sekä katkoviivalla lopullinen rajalinja.

ei ollut edes Viipurin väylän tuntumassa. Lillienstedt ja Strömfelt tiedottivat kuninkaalle, että he pyrkivät saamaan rajalinjan Vuokseen mahdollisimman lähelle Viipurin–Käkisalmen kesätietä. Näin Ruotsille jäisi koko Jääskén pitäjä ja osa Muolaasta.

Venäläiset neuvottelijat perustelivat laajoja aluevaatimuksiaan merenkulun turvallisuudella sekä sillä, että oikeastaan Kannas ja Viipurin ympäristö eivät kuuluneetkaan vanhaan Suomen alueeseen vaan Karjalaan ja siis keisarille. Ruotsalaiset vastasivat ikimuistoisista ajoista Viipurin läänin eli Karjalan kuuluneen Ruotsille rajana Siestarjoki. Venäläisten tulkinnan mukaan Karjala oli ollut Suomesta erillään oleva provinssi rajana Kymijoki, joten ainakin Mustasaaren ulottuva rajalinja oli perusteltu. Lillienstedt ja Strömfelt kertoivat Ostermanille ja Brucelle, etteivät he voisi ilmoittaa näin suurista aluevaatimuksista kuninkaalleen, vaan he toivoivat, että nämä tyytyisivät heidän ehdotukseensa. Venäläiset kiihtyivät ja selittivät varmis-

tavansa vain turvallisen purjehdusreitit Viipuriin, jonka itäpuolella oli tavoitteena vanha Ruotsin ja Venäjän välinen rajalinja. Heidän mielestään vesitie Viipuriin alkoi jo Vehkalahdelta.

Ruotsalaisten valittaessa tsaarin lisääntyneistä aluevaatimuksista venäläiset totesivat keisarin päinvastoin suostuneen palauttamaan Lappeenrannan. Samalla Osterman tähdensi, että Venäjän oli turvattava Viipurin itäpuolella liikenneyhteys Käkisalmeen, joten ko. kaupunkien välinen kesätie oli kokonaan jäätävä keisarin haltuun. Neuvotteluissa ei edistytty lainkaan. Bruce ja Osterman uhkasivat jopa keskeyttää koko konferenssin. Lisäksi he vaativat niin laajaa rannikkokaistaa, että rantatie jäisi selvästi Venäjän puolelle. Kuningas Fredrik oli 4.8.1721 lähettänyt neuvottelijoilleen kirjeen, jonka mukaan kansliakollegiossa toivottiin mahdollisen Karjalan

Amsterdamilaisen Petrus Schenkin kuparipiirros Uudenkaupungin rauhanneuvotteluista 20.8.1721. Museoviraston kok.

Näkemyks on tyypillisen hollantilainen ja istuntosali palatsimaisen mahtava samoin kuin sitä ympäröivät rakennuksetkin, jotka muistuttivat Amsterdamissa olevia taloja. Petrus Schenk ei liene käynytäkään Uudesakaupungissa. Ehkä hän halusi korostaa merkittävän kongressin suuruutta. Piirroksista ei voi nimetä rauhanneuvottelijoita, sillä kaikki on tehty samannäköisiksi. Elokuun 20. päivänä ei ollut edes istuntoa, ja ilmeisesti Schenk tarkoittikin sopimuksen ratifiointia 30.8.1721 tai sitten hän käytti venäläistä ajanlaskua.

luovuttamisen yhteydessä sovittavan, että siellä tilat palautettaisiin entisille omistajille. Tämä ei ollut vielä esillä em. istunnossa, sillä kirje oli perillä vasta 16.8.³⁷

Kiistoja ei kyetty sopimaan elokuun alkupuolella, ja näkökannat rajasta olivat perin etäällä toisistaan huolimatta siitä, että lähentymistä oli tapahtunut. Kun kuukauden puolivälissä valtuutetut jälleen kokoontuivat, he katsoivat, ettei neuvottelijoilla ollut valtuuksia sopia varsinaisesta rajasta, vaan se oli jätettävä ”hovien” päätettäväksi ja jätävä odottamaan näitä tuloksia. Kirjeenvaihdossa kuningas Fredrikin kanssa Lillienstedt totesi, että tsaari pyrki estämään ruotsalaisten sotasatamien pystyttämisen Viipurin läheisyyteen, jotta vihollinen ei saisi tukikohtia hyökkäykselleen. Siksi hän koetti saada haltuunsa sekä Vehkalahden että Virolahden, jotka oli mahdollista linnoittaa. Toisaalta ruotsalaiset pelkäsivät keisarin tekevän saman, jos hänellä olisi kyseiset paikat käytettävissään. Sen vuoksi oli kaikin keinoin saatava rajalinja ainakin Virolahden itäpuolelle. Ristniemestä voitaisiin tarkkailla venäläisten toimia, joten sen tulisi säilyä Ruotsin hallussa.³⁸

Sopimus rajalinjasta

Elokuun puolivälissä 1721 tilanne oli Ruotsin kannalta vaikea, ja venäläiset neuvottelijat hankaloittivat sitä entisestään. Viikkoon he eivät saapuneet edes istuntoihin. Sopimusta hiottiin 23.8. kohta kohdalta, mutta rajalinjasta ei päästy vielääkään yhteisymmärrykseen. Erimielisyyttä aiheutti myös se, mikä oli Karjala ja tulisiko se määritellä erikseen. Lillienstedt toivoi, että sopimuksessa mainittaisiin Karjalan ulottuvan Siestarjokeen, mutta Osterman ja Bruce eivät halunneet Karjalaa varta vasten rajata, sillä heidän mielestään täytyisi silloin myös Käkisalmen lääni mainita, koska ne yhdessä muodostivat Karjalan. Sitä taas ruotsalaiset eivät hyväksyneet, koska he kaavailivat ainakin läänin pohjoisosaa palautettavaksi. Viipurin aluekiista ja rajan suunta olivat jälleen 25. päivänä elokuuta esillä neuvotteluissa, joiden tarkasta kulusta ei ole tietoa. Näyttää kuitenkin siltä, että ruotsalaiset sekä kotoiselta taholta että Venäjän painostuksesta olivat silloin suostuvaisia siirtämään rajan alkukohtaa Säkijärven Santajoelta Virolahdelle, jotta tsaarin vaatima turvallinen laivaväylä Viipuriin toteutuisi.³⁹

Ruotsalaiset valtuutetut kuulivat 26.8.1721, että Venäjän laivasto suunnitteli hävitysretkeä Gävlen suunnalle. Nyt ei heillä ollut enää aikaa hukattavana turhiin istuntoihin, varsinkaan kun tsaari ei näyttänyt juuri antavan periksi. Elokuun 28. päivänä pidettiin ratkaiseva neuvottelu. Valtuutettujen lisäksi venäläisten joukkoon oli saapunut pari päivää aikaisemmin Viipurin ylikomendantti Ivan Shuvalov mukanaan keisarin uusi ultimaatum. Tilaisuudessa olevia karttoja vertailtiin keskenään. Osterman ja Bruce näyttivät, että Viipurista oli Vehkalahdelle ainoastaan 9 1/2

peninkulmaa, joten sekään ei ollut mikään pitkälle ulottuva suojavyöhyke merenkululle. Pietari I suostuisi viimeisenä tarjouksenaan siihen, että raja alkaisi Virolahdelta (venäläisten tekstissä Virilax, ruotsalaisilla Vederlax), joka oli Viipurista seitsemän peninkulman päässä. Laivaväylä Viipurista seurasi rannikkoa Virolahdelle saakka ja etääntyi vasta sieltä. Varsinkin Säkkijärven Ristniemessä se ulottui aivan rannan tuntumaan, joten sieltä olisi voinut kriisiaikana häiritä merenkulkua ja sotalaivojen liikkeitä. Samalla venäläiset esittivät kartalta sen rajalinjan, joka sitten vahvistettiin lopullisessa sopimuksessa. Koska Virolahden pitäjä oli laaja, käytiin keskustelu rajan tarkasta alkukohdasta. Tätä ei kuitenkaan kirjattu ainkaan ruotsalaisiin keskustelu- ja varsinaisiin pöytäkirjoihin. Kun kiista myöhemmin puhkesi rajankäynnin yhteydessä 1722, Shuvalov väitti kirjallisesa vastineessaan ruotsalaisten määritelleen Virolahden kirkon alkukohdaksi. Hän ilmoitti, että Lillienstedt oli erästä painetusta merikartasta osoittanut ko. kirkkoa rajan lähtökohdaksi ja että Shuvalov oli tästä tiedottanut tsaarille. Näin ollen koko laaja lahti tuli jäämään Venäjän haltuun. Strömfelt ja Lillienstedt olivat pakon edessä, sillä Venäjän laivasto oli lähtövalmiina Ahvenanmaalla Gävleä kohti.

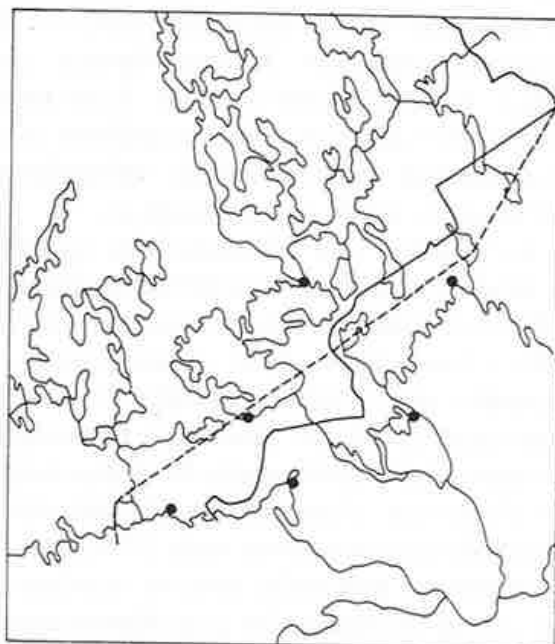
Rajan linjaus jäi melko epämääräiseksi ratkaisevassa neuvottelussa. Epäselvän alkukohdan lisäksi oli vain muutamia kiintopisteitä, joiden kautta tai joiden suuntaisesti rajan piti kulkea. Koska sen tuli seurata rantaviivaa, näin voitiin menetellä vain varsin ylimalkaisesti. Lisäksi maininta Rohällin saarista eräänä kiintopisteenä aiheutti hämminkiä. Rajan olivat venäläiset suunnitelleet kartalla ottamatta huomioon asutusta ja luonnonsuhteita, mm. vesistöjä. Neuvottelussa päätettiin, että myöhemmin suoritettavassa rajankäynnissä tultaisiin sopimaan tarkasti linjauksesta. Ei ole ihme, jos vaikeita riitoja syntyi. Molemmille osapuolille oli tarpeen aikaansaada rauha, eikä enää rohjettu lähteä rajan kulkua erikseen kohta kohdalta tutkimaan. Kiistat Viipurin ympäristön omistuksesta olivat muutenkin tulehduttaneet suhteet. Ajan katsottiin parantavan haavat. Ainakin ruotsalaiset näyttävät näin ajatelleen ja odottivat valtakunnan saavan vielä varsinaisessa rajankäynnissä lisämyönnytyksiä. Uhkavaatimuksen edessä sellaisiin ei ollut mahdollisuuksia.⁴⁰

Sen jälkeen kun Lillienstedt ja Strömfelt olivat hyväksyneet Ostermanin ja Brucen esittämän summittaisen linjauksen, Ivan Shuvalov poistui välittömästi kokouksesta jättäen neuvottelijat hiomaan sopimukseen tulevia muita kohtia kuten korvauksia, privilegioiden säilyttämistä Baltian osalta, uskonvapautta jne. Pykälä pykälältä he kävivät alustavan sopimustekstin läpi. Osterman ja Bruce lähettivät pikälähetin viemään viestiä, ettei Venäjän laivasto lähtisi hävitysretkelle Pohjanlahden länsirannikolle, koska aluekiistat oli sovittu. Äärimmäisen jännittynyt tilanne laukesi. Rauhanneuvottelijat päättivät kokoontua vielä 29.8.1721, mihin tilaisuuteen Venäjän edustajat lupasivat muotoilla tarkasti artiklan vaadituista alueista. Näiden sihteerin tuotua ruotsalaisille pykäläluonnoksen Viipurin alueen luovuttamisesta

Lillienstedt ja Strömfelt huomasivat, ettei siinä mainittu lainkaan alueen asukkaiden oikeuksista ja omaisuuden säilyttämisestä, vaikka ratkaisevassa neuvottelussa oli sellaisesta ollut puhe. Sihteerin läsnäollessa tehtiin artiklaan muutos, jonka mukaan väestölle taattiin samanlaiset oikeudet kuin Virossa ja Liivinmaalla. Saman päivän illalla sihteerin palasi takaisin ilmoittaen, etteivät Bruce ja Osterman olleet hyväksyneet lisäystä. Ruotsalaiset lähettivät vielä oman sihteerinsä venäläisten luo. Ostermanin mielestä nämä vaativat taas uusia asioita. Koska nämä ei eivät olleet aikanaan ilmoittaneet mielipidettään privilegioista, lisäystä ei enää voitaisi ottaa huomioon. Osterman uhkasi jopa perua aselepokäskyn. Sihteerin kuitenkin vakuutti, että jo 18.8. keskustelussa ruotsalaiset olivat oman ehdotuksensa 13. pykälässä käsitelleet kyseistä asiaa, eivätkä tällöin venäläiset olleet sitä vastustaneet. Lillienstedt ja Strömfelt vaativat vielä uutta kokousta mutta tuloksetta. Viimeisenä keinona he yrittivät saada rauhansopimukseen erityistä artiklaa Viipurin privilegioiden säilyttämisestä, mutta tämäkään yritys ei onnistunut. Ruotsalaisten aikaisempi huomio olikin kiintynyt miltei yksinomaan alueluovutukseen kaupungin ympäristössä, joten privilegioiden pitäminen ennallaan oli ollut toissijaisena vaatimuslistalla, ja vasta viime tingassa sitä ruvettiin innokkaasti ajamaan. Luovutetun alueen tulevaisuuden kannalta saadut erioikeudet olisivat kuitenkin merkinneet enemmän kuin peninkulman siirto rajan alkukohdassa. Sopimuksen viimeistelytyö vei aikaa, varsinkin kun ruotsalaiset toivat uusia esityksiä. Rauhansopimus allekirjoitettiin lopulta 30.8.1721.

Sopimuksen kahdeksannessa pykälässä määriteltiin rajalinja Kaakkois-Suomessa. Se alkaisi Suomenlahden pohjoisrannikolta, Virolahdelta ja

Lopullinen rajalinja 30.8.1721 sekä venäläisten vaatima linja heinäkuun 25. päivään asti. Venäjä menetti enemmän kuin sai rauhanneuvottelujen loppuvaiheessa ja korvaukset olivat lähinnä asumattomia erämaita, kun taas Kymen ja Lappeen kihlakunnat olisivat olleet väekkäitä ja taloudellisesti merkittäviä. Myös kaupan etu olisi ollut huomattava, sillä tsaari olisi silloin saanut sekä Lappeenrannan että Vehkalahden ja samalla myös Savon ja osaksi jopa Hämeen kaupan. Rajalinja olisi ollut keinotekoinen eikä olisi ottanut huomioon maantieteellisiä, hallinnollisia eikä muitakaan tekijöitä. Näin ei suuremmin tehnyt myöskään vahvistettu lopullinen raja.

kulkisi aluksi noin 1/2 peninkulmaa rannikolta sisämaassa kääntyen sitten itään ja jatkuen taas 1/2 peninkulman etäisyydellä rantaviivasta Vilajokeen ja edelleen sille kohdalle, missä Suomenlahdessa oli Rohällin saaret, jonka jälkeen se seuraisi noin 3/4 peninkulman pituisen matkan rannikon suunnassa ja kääntyisi sitten koilliseen sekä kulkisi suoraviivaisesti Viipurin pohjoispuolitse noin kolmen peninkulman etäisyydellä ja suuntautuisi kohti vanhaa Viipurin-Käkisalmen läänin rajaa, jota se seuraisi noin kahdeksan peninkulmaa kääntyen sen jälkeen koilliseen suoraviivaisesti Stolbovan rajaa kohti.⁴¹

Kuninkaalle kirjoittamassaan kirjeessä ruotsalaiset neuvottelijat korostivat saavuttamiaan voittoja. Rajan alkukohdan he olivat kysyneet tinkimään monta peninkulmaa idemmäksi kuin venäläiset olivat aluksi vaatineet kuten myös paljon lähemmäksi rannikkoa. Myös laajan Käkisalmen läänin pohjoisosan he olivat saaneet Ruotsille, vaikka sitä oli monissa aikaisemmissa yhteyksissä tarjottu Venäjälle. Tsaaria ei näy kiinnostaneen harvaan asuttu

Tsaari Pietari I kertoo rahvaalle Uudenkaupungin rauhan solmimisesta. Museoviraston kuvakok.

Tsaari voi olla tyytyväinen rauhanneuvottelujen tuloksiin, joiden mukaan Ruotsi menetti vuosisatoja aikaisemmin hankkimiaan alueita ja suurvalta-asemansa. Kiitosjumalanpalveluksia pidettiin Venäjän kirkkoissa ja valloitetuilla alueilla kuten Viipurin provinssissa ja ylistettiin tsaarin voitokkaita aseita ja Herraa, joka oli suonut maalle tällaisen voiton. Saadut alueet muuttivat keisarikunnan ulkopoliittista ja kaupallista orientoitumista etelästä länteen.

Pohjois-Karjala, kunhan hän sai koko Laatokan ympäristön hallintaansa. Useaan otteeseen Venäjän neuvottelijat puhuivatkin vain Käkisalimesta tai epämääräisesti ainoastaan Karjalasta tarkoittaen Käkisalmen seutua. Olivathan he rajanneet Ruotsille Pohjois-Karjalan jo Uudenkaupungin neuvottelujen alkuvaiheessa vaatien siltä aluetta linjalla Kymijoki, Lappeenranta ja Laatokan pohjoisranta. Toisaalta rauhansopimuksen 9. pykälässä Pietari I lupasi säilyttää vain Baltian asukkaiden entiset privilegiot, ja Viipurin alue oli jätetty artiklasta pois. Lillienstedt ja Strömfelt havahtuivat liian myöhään vaatimaan Viipurin Karjalalle entisiä erioikeuksia. Tosin jo neuvottelujen alkuvaiheessa tsaari suhtautui tähän alueeseen tiukemmin kuin Baltiaan, jossa varsinkin aateliset olivat innokkaasti ajamassa vanhoja oikeuksiaan. Sen sijaan Viipurin seudulla ei aatelistiloja juuri ollut, mihin seikkaan myös Osterman ja Bruce kiinnittivät huomiota. Näin ollen aatelisten etujakaan ei tarvinnut turvata. Viipurin alue mainitaan Baltian rinnalla artiklassa 12, jossa keisari kieltäytyi korvaamasta sodan aikana tuhoutunutta omaisuutta.⁴²

Rajankäynnin ongelmalliset alkuvaiheet 1722

Erityisesti tullivalvonnan ja kaupan vuoksi rajankäynti oli mahdollisimman pian suoritettava. Siksi jo syksyllä 1721 ruotsalaisen komission johtoon nimitettiin kenraalimajuri, linnoituskonttorin johtaja Axel Löwen, jonka tuli katsella rajaseudulta linnoittamiseen soveliaita paikkoja päätehtävänsä lisäksi. Valtakirjan hän sai tammikuussa 1722 sekä avukseen eräitä upseereita ja virkamiehiä. Saavuttuaan helmikuun lopulla Porvooseen hän kirjoitti Viipurin ylikomendatille Ivan Shuvaloville, joka oli määrätty venäläisen rajakomission johtajaksi ja pyysi tätä ehdottamaan kokouspaikkaa. Sellaiseksi hän ilmoitti Virolahden kirkkoa. Odotellassaan turhaan venäläisiä Virolahden pappilassa Löwen sai tiedon näiden tulosta Säkkijärvelle. Sinne päästyään hän kuuli Shuvalovin menneen Lappeenrantaan. Ensimmäinen neuvottelu pidettiin vasta maaliskuun lopussa.

Monta mutkaa oli ollut matkassa, mutta jatkossa niitä oli paljon enemmän. Muodollisten seikkojen lisäksi ensi kosketus oli kariutua käytävään pituusmittaan ja rajan alkukohtaan. Ruotsalaiset näet halusivat matkat mitattavan Venäjän peninkulmissa (pk = 6.6 km), kun taas vastapuoli vaati käytettäväksi ruotsalaista peninkulmaa (10.7 km). Kysymyksen tärkeys johtui siitä, että rauhansopimuksen mukaan rajan piti aluksi kulkea puolen peninkulman päässä rannikosta. Jos olisi otettu Venäjän peninkulma, Ruotsi olisi hyötynyt ja menettänyt vähemmän maata. Vielä suurempi erimielisyys koski rajan alkua meren rannassa.

Ivan Shuvalovin mukaan Virolahti tarkoitti pitäjän kirkkoa, jonka tuli siis olla yhtenä rajapisteenä. Axel Löwen katsoi puolestaan, ettei sillä tarkoitettu vain kirkkoa vaan koko pitäjää ja erikoisesti merenlahtea, josta pitäjä oli saanut nimensä. Hänen mielestään rajan piti alkaa tämän lahden itärannal-

ta. Sekä Ruotsi että Venäjä halusivat itselleen Virolahden (ns. Rautalanse-
län), jota pidettiin sopivana sotasatamana, varsinkin kun se olisi rajan
tuntumassa. Lisäksi Löwenin mukaan lahden säilyttäminen oli merkittävää
myös tervakaupan vuoksi. ”Tervaa voidaan koko maassa tuoda siinä oleviin
saariin edelleen laivattavaksi”. Hän oli myös huolestunut venäläisten
kaupankäynnistä ruotsalaisten kanssa. Jos raja kulkisi kirkon luona, marke-
tantit myisivät maalaisille rajan takana ja itse kirkolla tupakkaa ja suolaa.
Kaupustelijat voisivat tulla Ruotsin Suomeen ”aina ja ilman estettä”.⁴³

Kummassakaan pääkiistassa ei aluksi edistytty lainkaan. Siksi sekä
Shuvalov että Löwen kirjoittavat hallitsijoilleen huhtikuun lopulla 1722
pyytäen lisäohjeita. Jo toukokuun puolivälissä Viipurin ylikomendantti
ilmoittikin saaneensa ukaasin, jossa tsaari piti ruotsalaisten menettelyä
suoranaishana rettelöintinä. Sellainen olisi sopiva syy rauhan rikkomiseen.
Sen sijaan Ruotsin hallituksen vastausta saatiin odotella kauan turhaan.

Koska lähtökohdasta näytti tulevan suuri kompastuskivi, Axel Löwen
ehdotti, että rajankäynti aloitettaisiin Lappeenrannan seudulta ja jätettäi-
siin kiistamaa viimeiseksi. Shuvalov ei kuitenkaan tähän suostunut. Löwe-
nin esitys on sikäli ymmärrettävä, että valtaosa neuvotteluista käytiin
Lappeenrannassa, joten komissioilla olisi ollut lyhyt matka tutustua raja-
kohtiin ja merkitä ne. Molemmat valtuuskunnat olivat täysilukuisina
paikalla vasta 19.4., mutta jo viikon kuluttua venäläiset palasivat takaisin
Viipuriin pääsemättä sopimukseen. Toukokuun alussa ruotsalainen komis-
sio Löwenin ja Kymenkartanon maaherran Frisenheimin johdolla saapui
neuvottelemaan Viipuriin. Tilanne oli erittäin kireä. Uhkasipa tsaari pidät-
tää ruotsalaiset siellä, elleivät he kymmenen päivän kuluessa taipuisi hänen
ehtoihinsa. Alun pitäen venäläinen sotaväki vahti heitä, eikä kukaan saanut
poistua kaupungista, ennen kuin rajan alkukohdasta oltaisiin yksimielisiä.
Shuvalov ilmoitti keisarin olleen sangen pahoillaan ruotsalaisten kannasta ja
näiden haluavan muuttaa sopimusta, kuten heidän rauhanneuvottelijansa
olivat yrittäneet vielä viime hetkillä. Odotettuaan turhaan hallituksensa
ohjeita ja neuvoteltuaan Frisenheimin kanssa Axel Löwen päätti suostua
venäläisten vaatimukseen, ”koska brigadööri kirjallisessa vakuutuksessaan
nimenomaan väittää meidän valtuutettumme Uudenkaupungin rauhanneu-
votteluissa määritelleen Virolahden kirkon rajan lähtökohdaksi.”⁴⁴ Shuva-
lov itse oli ollut läsnä ko. kokouksessa ja siitä tsaaria yksityiskohtaisesti
informoinut, joten muutosta oli enää mahdotonta saada aikaan.

Toukokuun 18. päivänä 1722 pidettiin kokous, jossa kenraalimajuri
Löwen kirjallisesti vahvisti myönnytyksensä, ettei sen jälkeen enää pääsisi
väärinkäsityksiä syntymään. Frisenheim ja Löwen selostivat sittemmin
valtaneuvostolle taipuneensa olosuhteiden pakosta. Samalla jälkimmäinen
pyysi eroa rajakomissaarin tehtävästä, mutta tätä ei hänelle suotu. Shuvalov
ja Löwen olivat sopineet rajan merkitsemisen aloitettavaksi alkuperäisten
suunnitelmien mukaisesti Virolahden kirkolta kuitenkin sillä ehdolla, että
sitä voitaisiin myöhemmin tarkistaa, jos tulisi toteennäytetyksi, etteivät

Uudenkaupungin rauhanneuvottelijat olleetkaan tarkoittaneet nimenomaan kirkkoa. Myöhemmin Löwen puolusteli taipumistaan sillä, että Venäjältä oli odotettavissa puolen miljoonan talarin erä rauhansopimuksen mukaisesti alueluovutusten korvaussummasta, eikä hän halunnut vaarantaa sen saamista. Samasta syystä lienee kuninkaan vastausta viivytelty. Se saapui kuitenkin liian myöhään. Kirjeessä ei sallittu rajan aloittamista Virolahden kirkolta mutta kylläkin hyväksyttäisiin ruotsalaisten peninkulmien käyttö mittauksissa. Tässä vaiheessa Löwen piti kuitenkin kirjeen sisällön salassa, ja rajan merkitsemiseen ruvettiin venäläisten vaatimusten mukaisesti.⁴⁵

Molemmat komissiot lähtivät Viipurista kohti Virolahtea toukokuun lopulla 1722 ja kokoontuivat kesäkuun alkupäivinä pitäjän pappilaan. Venäläisten kannan mukaan rajan oli joka kohdassa oltava puolen peninkulman päässä rannasta, mikä merkitsi sitä, että raja kiersi suurena kaarena Virolahtea, sen jälkeen kun oli sovittu, että se alkaisi Hurpunniemestä ja vedettäisiin kirkon kautta. Rajan tarkempi kulku määrättiin siten, että tietyistä paikoista vedettiin rannasta suoraan sisämaahan puolen peninkulman linjat, ja näiden päätepisteet yhdistettiin sekä merkittiin raja maastoon. Kun mittauslinjat oli aikaansaatettu, niiden päätepisteisiin sytytettiin tulet, ja savujen mukaan ruvettiin hakkaamaan linjaa, jonka piti olla 3—4 sylvä leveä. Aluksi työhön komennettiin molemmin puolin sotaväkeä, jota oli noin 50 miestä, mutta pian joutuivat lähistön talollisetkin auttamaan. Lisäksi hallitseva senaatti vaati, että Viipurin provinssista tuli lähettää työmiehiä ja hevosia rajankäyntiä varten. Rajamerkit hakattiin sopiviin kallioihin ja kiviin tai niiden puuttuessa kiviröykkiöihin pystytettyihin puupaaluihin. Axel Löwen kieltäytyi kuitenkin asettamasta Ruotsin merkkejä kiistanalaiselle rajaosalle Virolahdella. Viikossa linja oli maastoon merkitty Virolahden pitäjässä.

Heinäkuun alussa 1722 Ruotsin rajakomissio sai kuninkaalta kirjeen, jonka mukaan Uudenkaupungin rauhanneuvottelujen pöytäkirjat eivät "antaneet vähintäkään aihetta otaksua, että kirkkoa olisi tarkoitettu". Siksi Löwenin käskettiin ilmoittaa, ettei kuningas hyväksynyt rajan lähtökohtaa. Selkkauksen välttämiseksi tämä piti jälleen kirjeen sisällön omana tietonaan ja päätti ottaa sen esille, vasta kun rajankäynnissä olisi päästy Käkisalmen läänin puolelle.⁴⁶

Heinäkuussa 1722 komissioilla oli istuntoja Lappeenrannassa, ja rajan linjaus eteni kohti Käkisalmen lääniä. Kuukauden lopulla kokous pidettiin Jääsken kirkossa. Silloin tuli esille mm. Virolahden-kysymys ja rajan lopullinen alkukohta. Tällöin Axel Löwen ilmoitti kuninkaan kirjeen sanoman. Venäläiset esittivät jyrkän vastalauseen, mutta hän ei vielä kukaan suostunut rajamerkkejä kiistanalaisiin paikkoihin asettamaan. Asia jäi ratkaisematta, sillä kumpikaan osapuoli ei peräytynyt. Löwen oli ovelasti siirtänyt kiistan ratkaisua, sillä heinäkuussa saatiin valmiiksi linja Käkisalmen läänin rajalle. Ruotsiin oli Löwenin tiukan kannan vuoksi liitetty laaja alue, jota venäläiset olivat pitäneet siihen saakka miehittettynä ja itselleen

kuuluvana (koko Rautjärvi, suuri osa Kirvua sekä kolmannes Jääskeä). Elokuun alkupuolella aikaansaatiin perusviivoitus pitkin Viipurin-Käkisalmen läänin rajaa, ja kuukauden lopulla venäläinen luutnantti tiedotti Axel Löwenille Rautjärveltä, että myös kahdeksan peninkulman osa ”vanhaa rajaa” oli jo merkitty. Työ oli ollut vaikea, sillä vanhat merkit olivat hävinneet ja oli ollut pakko turvautua iäkkäiden talonpoikien muistitietoon. Lisäksi Viipurin maistraattia oli pyydetty 22.8.1722 lähettämään vartion mukana alkuperäinen Viipurin ja Savonlinnan lääniä sekä Venäjän rajaa koskeva kartta ja siihen liittyvät asiakirjat venäläiselle komissiolle.

Rajan linjaus ja maastoutus jatkuivat syyskuussa, ja lokakuun alkupuolella Axel Löwen tiedotti päästyn jo Porajärvelle saakka. Ongelmana oli osuttaa rajalinjat vastakkain, sillä Parikkalan, Kesälahden ja Kerimäen kulmauksesta Tetrisuolta rajan piti kulkea suoraan koilliseen Stolbovan rauhan rajalle. Koska kysymyksessä oli 16 Ruotsin peninkulman matka ja ruotsalaiset aloittivat viitoituksen länsipäästä sekä venäläiset idästä, linjat eivät alkuunkaan sattuneet yhteen. Näyttää siltä, että venäläiset koettivat saada lisäalueita Pohjois-Karjalasta ja ruotsalaiset vetää linjan mahdollisimman läheltä Laatokkaa. Koska uuteen, työlääseen rajankäyntiin ei enää vaivauduttu, päätettiin, että Jänisjärvestä Korpijärven länsipuolelle vedetään kohtisuora linja molempia viitoituksia vastaan.⁴⁷

Virolahden-kysymys rajankäynnissä 1722—23

Koko rajankäynnin ajan komissioiden työtä hiersi avoin Virolahden-kysymys. Niinpä Venäjän komissio kirjoitti Sortavalasta syyskuun puolivälissä Rautjärvellä oleskelevalle Löwenille tiedustellen ”Virolahden asioista”. Tämä ilmoitti, ettei hän voi ohjeidensa mukaan tehdä mitään kiistan hyväksi, eikä Ruotsi tunnustaisi riitamaita. Raja käytiin loppuun, mutta sen läntisin osa ei tullut molemmin puolin virallisesti vahvistetuksi. Rajakomissaari Axel Löwen ei saanut Virolahden-kysymyksessä valtaneuvoksilta eikä kuninkaalta selvää vastausta, miten pitäisi jatkossa menetellä. Vasta 22.10.1722 Virolahden kiista oli perusteellisesti esillä hallituksessa. Kysymystä ei kuitenkaan kyetty ratkaisemaan. Sen sijaan muusta linjasta olisi aikaansaatava mitä pikimmin rajakirja. Elleivät venäläiset sellaiseen suostuisi, rajakomissaarin olisi käytettävä erouhkaa painostuskeinona.

Kun Axel Löwen esitti Lappeenrannan kokouksessa 30.11.1722 salaista artiklaa koskevan ehdotuksen Virolahdesta, mikä olisi suurin piirtein vastannut Ruotsin aikaisemmin esittämiä vaatimuksia, venäläiset eivät tällaista hyväksyneet. Hän uhkasi erota, mikä olisi merkinnyt komissioiden työn keskeytymistä ja rajalinjan jäämistä pitkäksi ajaksi lopullista vahvistusta vaille.⁴⁸

Tsaari Pietari oli tiukkana rajan alkukohdasta, jona piti olla Virolahden kirkko. Hän lähetti joulukuun puolivälissä 1722 ylikomendantti Shuvaloville ukaasin, jossa kiellettiin tinkimästä yhtään rajan länsiosasta, ennen kuin

Virolahden kirkko olisi sovittu lähtökohdaksi. Kiista ei ratkennut, ja komissioiden hajaantuivat. Löwenkin siirtyi Haminan linnoittamista suunnittelemaan. Kuitenkaan asia ei täysin unohtunut, ja hän toimi edelleenkin virallisesti rajakomissaarina. Neuvoteltuaan maaherra Frisenheimin kanssa hän lähetti helmikuussa 1723 asessori Paulinin Moskovaan selvittämään kiistaa diplomaattisella tasolla ja samalla ilmoitti päätöksestään valtaneuvostolle. Ruotsin Venäjän-lähettiläs ehdottikin tsaarin ulkoministerille ja entiselle rauhanneuvottelijalle Ostermanille, että riitamaa jaettaisiin kahtia. Raja aloitettaisiin Rautalanselän pohjoispäästä ja vedettäisiin suoraan Kittavuoreen. Silloin kun rajankäyntiin oli ryhdytty, komissaari Ivan Shuvalovilla oli ollut ohjeet suostua sellaiseenkin vaihtoehtoon, mutta siihen hänen ei tarvinnut mennä. Kyseiseen ehdotukseen Osterman ei kuitenkaan myöntynyt vaan sanoi keisarin pitävän lahden molemmat rannat hallussaan. Toisaalta Pietari I oli halukas tapaamaan Ruotsin lähettilänsä keskustellakseen vaikeasta kiistasta. Asian ratkaisu siirtyi, vaikka ruotsalaiset esittivät rajan vetämistä läntisimmältä osaltaan lähemmäksi merta. Sitäkään keisari ei voinut hyväksyä, koska ”Ruotsin puolelta voitaisiin heittää kivillä hänen laivojaan”.

Helmikuun lopussa 1723 keisari ilmoitti yllättäen suostuvansa siihen, että Virolahden kirkko, pappila ja niitä ympäröivä kylä jäisivät Ruotsille. Kittavuoren länsipuolinen raja saisi kulkea puolen peninkulman (viiden virstan) sijasta vain kolmen virstan päässä rannikosta. Ruotsalaisista tämäkin oli parempi kuin ei mitään. Maaliskuun alkupuolella Paulin saapui Moskovasta mukanaan ilmoitus tsaarin myönnytyksestä.

Uusi raja piti sitten merkitä maastoon. Jo kuukauden puolivälissä entiset rajakomissioiden kokoukset Virolahden kirkolle. Silloin venäläiset kuitenkin ilmoittivat, että raja tulitaisiin vetämään mahdollisimman läheltä kirkkoa. Ruotsalaisten esityksen mukaan sovittiin, että uusi linjaus eroaisi vanhasta vähän ennen kirkkoa ja kulkisi suorasti Kirkkolahden rannan suuntaisesti Virojoelle kolmen virstan päähän suupuolelta ja sieltä entiseen hakkaukseen Kittavuoren luona. Yllätys oli se, että Virojoen suulta mitattu linja päättyi joen varrella olevaan sahaan, jolloin se oli jaettava kahden valtakunnan kesken. Maaliskuun lopulla raja hakattiin maastoon ja myös ruotsalaiset asettivat nyt rajamerkkinsä kiviin tai paaluihin. Varsinaisen rajakirjan laatiminen tapahtui Viipurissa 30.3.1723, ja seuraavana päivänä sen allekirjoittivat ruotsalaisista komissaarit Löwen ja Faber sekä Venäjän puolelta Shuvalov ja Strekalov. Tsaari vahvisti sen kesäkuun 21. päivänä. Ruotsi oli näin tehnyt jo huhtikuun lopussa. Siten yli vuoden kiistelystä jälkeä oli lopulta päästy sopimukseen, jossa päätettiin rajan tulevasta hoidosta, linjan leveydestä, rajamerkeistä ja -pisteistä.⁴⁹

Vaikka rajakirja oli allekirjoitettu ja rajankäynti suoritettu, ongelmat valtakuntien välillä eivät siltä osin väistyneet. Jo vuoden 1723 syksyllä Kymenkartanon läänin maaherra Frisenheim kirjoitti kuninkaalle rajan

aiheuttamista vaikeuksista ja pyysi valtaneuvoston mielipidettä esille tullessa ta probleemeista. Näitä hän luetteli kuusi:

- 1) Miten piti toimia rajan halkomiin tiloihin nähden, saiko näitä viljellä yhtenäisinä ja kuinka veronmaksussa tuli menetellä?
- 2) Saisiko rahvas käydä niissä kirkoissa, jotka olivat rajan jakamina joutuneet toiselle puolelle?
- 3) Venäläiset olivat vaatineet Kymenkartanon läänistä ne tervat ja viljat, jotka he olivat kantaneet talonpojilta miehityksen aikana mutta jotka olivat jääneet rajan taakse. Onnettomuudeksi tervaa oli vuotanut maahan ja viljavarastot olivat joko tuhoutuneet tai hävinneet. Ketkä olivat tällaisesta vastuussa ja oliko todella nämä luovutettava?
- 4) Venäläiset olivat luvanneet tehdä tiilistä rajamerkit ja vuosittain puhdistaa linjauksen, jos vastapuolikin näin menetteli. Frisenheim kysyi valtaneuvoston kantaa asiassa.
- 5) Maaherra ja Viipurin ylikomendantti olivat sopineet, ettei kukaan saanut ylittää rajaa ilman asianomaisen virkavallan passia, joka oli näytettävä ja hyväksyttävä vastapuolella. Tähänkin Frisenheim halusi virallisen vahvistuksen.
- 6) Ongelmallista oli oikeusasioiden hoito ja järjestäminen. Kuinka piti menetellä, jos venäläinen teki rikoksen rajan takana? Oliko tällainen selvitettävä rikospaikan tuomioistuimen vai erityisten uskottujen miesten välityksellä?

Valtaneuvostolla ei ollut pitkään aikaan tilaisuutta tai haluakaan vastata tiedusteluun, sillä varsinkin sisä- ja talouspolitiikka vei hallituksen tarmon tyystin. Lisäksi muut ongelmat Ruotsin ja Venäjän rajapolitiikassa sekä rauhansopimuksen toteuttamisessa piti ratkaista ensin. Vasta 15.6.1724 Frisenheim sai haluamansa vastaukset ja silloinkin osaksi ylimalkaisina tai myöhempään ajankohtaan siirrettyinä.

Valtaneuvosto hyväksyi maaherran ja Viipurin ylikomendantin menettelytavan, jonka mukaan rajan halkomia tiluksia sai viljellä yhtenäisinä. Samaa oli noudatettu jo 1600-luvulla Liivinmaan, Viron ja Inkerinmaan vastaavien tilojen osalta. Uusi tilusjako ja maanmittaukset eivät olisi tarpeen. Lisäksi ei ko. toimesta aiheutuisi vaikeuksia veronkannossa eikä uudisasutuksessa tai kantatilojen jakamisessa. Hallitus lupasi Frisenheimille kääntä Pietarin hallitsevan senaatin puoleen.

Koska valtaneuvoston tietoon oli saatettu, että keisari oli kieltänyt jaettujen pitäjien alamaisia käymästä jumalanpalveluksessa rajantakaisissa kirkoissa, hallitus tahtoi menetellä samalla tavoin. Kysymykseen tuli Uukuniemen kirkko, joka oli jäänyt rajan taakse. Venäjän puolella oli useita vastaavia. Jakopitäjien osalta pappien oli tyydyttävä toistaiseksi vähempään palkkaan, niin kauan kuin taloudellinen tutkijakunta selvittäisi asian. Frisenheim sai tehtäväkseen tuomiokapitulin kanssa neuvotella, miten Uukuniemen ruotsinpuoleisten osien kirkolliset olot oli järjestettävä.

Mitä venäläisten saataviin (viljaan ja tervaän) tuli, valtaneuvosto oli

lähettänyt maaherran tiedustelun kanslia- ja kamarikollegioon lausunnon saamiseksi. Koska sellaista ei ollut kesään 1724 mennessä kuulunut, hallitus lupasi vastata maaherran kyselyyn myöhemmin. Rajamerkkien pystyttämisessä se oli tyytyväinen Frisenheimin ja Shuvalovin keskinäiseen sopimukseen kuitenkin sillä ehdolla, että paalujen rakentamisessa olisi noudatettava säästäväisyyttä. Rajan kunnostamisesta maaherraa kehoitettiin tekemään esitys kuninkaalle, sen jälkeen kun hän oli neuvotellut perusteellisesti Viipurin ylikomendantin kanssa. Näyttää siltä, että neuvonpidon tuloksena rajaa ei ruvettu vuosittain puhdistamaan, kuten alkuperäisesti ajateltiin vaan korkeintaan joka toinen vuosi tai tarpeen mukaan. Niinpä hallitseva senaatti antoikin kesällä 1726 ukaasin rajalinjan tarkistamisesta ja raja-alueen puhdistamisesta. Vastaavaa lienee tapahtunut samaan aikaan Ruotsin puolella.

Valtakuntien välisen passisopimuksen valtaneuvosto hyväksyi, joskin se määräsi siihen lisäämään, että Tukholman ylikäskynhaltijaviraston passin saaneet henkilöt voivat matkustaa rajan yli mutta eivät muilla todistuksilla varustetut. Oikeusasioiden järjestelyssä tuli noudattaa 30.10.1684 annettua kuninkaallista asetusta. Rajantakaisten rikollisten rankaisemiseksi oli menettävä siten, että Frisenheim ottaisi avukseen kaksi henkilöä läänistään ja päättäisi tapaukset välittömästi. Tuomioistuimen ratkaisua ei tarvitsisi odottaa.⁵⁰

Itäraja muuttumaton? Rauhanpolitiikkaa 1721—26

Uudenkaupungin rauhansopimus oli pitkällisen ja raskaan kiistelyn tulos, eikä raja noudattanut luonnonsuhteita ja vaikutti muutenkin viivoittimella vedetyltä sekä alun pitäen tilapäiseltä. Viipurinlahti ympäristöineen jäi Venäjälle, mutta kaupungin laaja takamaa säilyi Ruotsilla. Tämä tosiseikka merkitsi jatkossa paljon. Kaupallisten tekijöiden lisäksi puolustus- ja turvallisuuskysymykset näyttelivät tärkeää osaa. Jo rauhantunnustelujen aikana Pietarin turvallisuus yhtäältä sekä Suomen puolustaminen mahdollista hyökkäystä vastaan toisaalta muodostivat ne kehykset, jotka vaikuttivat Ruotsin ja Venäjän keskinäisiin suhteisiin ja tulevaisuudensuunnitelmiin. Edellisen tappio suuressa Pohjan sodassa oli niin raskas, että jälkimmäinen saattoi helposti katsoa uuden rajan vain väliaikaiseksi. Tämä näkyi keisarin toimissa Ruotsia kohtaan 1720-luvun alkupuoliskolla. Rauhansopimus oli monin osin niin tulkinnallinen, että se jätti tsaarille mahdollisuuden sekaantua Ruotsin asioihin. Kun rajalinjastakaan ei tahdottu päästä yhteisymmärrykseen, kriisin vaara oli jatkuvasti ovella. Venäjä uhkasi useasti sodalla Ruotsia, jonka oli heikon tilan vuoksi vähä vähältä tehtävä myönnytyksiä. Oli kuitenkin selvää, että valtakunnan alistaminen ei voinut pitkään jatkua aiheuttamatta kiihtyvää varustautumista ja tyytymättömyyttä raskaisiin ehtoihin.

Suuren Pohjan sodan päätyttyä Suomen rajalinnoituksista olivat jäljellä

vain Savonlinna ja Kajaanin linna. Ainoastaan edellisellä laajan vesistöalueen solmukohdassa oli enää jonkin verran puolustusmerkitystä, mutta siitä käsin ei voitaisi yksin turvata Suomea, joka oli sotilaallisesti siis miltei suojaton. Oman ongelmansa aiheutti Venäjän pääkaupungin sijainti lähellä rajaa. Pietarissa pidettiin ”useimmat ja parhaimmat joukot, samoin laivasto”, kuten Suomen sotilasyliapäällikkö lausui vuonna 1722. Retusaareen tsaari oli rakennuttanut linnoituksen ja suuren sotasataman, josta oli Virolahdelle vain kymmenen peninkulman matka. Lisäksi Viipuri, Narva ja Tallinna olivat venäläisten tärkeitä sotilas- ja meritukikohtia. Epävarmuus oli Ruotsin johdossa niin suuri, että hallituksen ensi tehtäviä oli sotilasyliapäällikön asettaminen rajamaahan. Sellaiseksi määrättiin kenraali B.O. Stackelberg, jonka mielestä Suomi oli täysin Venäjän toimista riippuvainen. ”Useita linnoituksia on heti toisella puolella meitä vastapäätä ja niiden joukossa itse pääkaupunki Pietari... Niin on myös Viipuri kuin Suomeen johtava tie ja Liivinmaasta, etenkin Tallinnasta, on lyhyt ja helppo tulla tänne”, kuten yliapäällikkö kirjoitti kuninkaalle keväällä 1723.⁵¹

Maahan saavuttuaan Stackelberg ryhtyi jo kevätkesällä 1722 suunnittelemaan Suomen puolustusta. Uusi tukikohta oli välttämätön ja nimenomaan Suomenlahden rannikolle. Linnoituskonttorin päällikkö ja rajakomissaari Axel Löwen sai tehtäväkseen laatia Suomen puolustussuunnitelman, joka valmistui vuoden 1723 valtiopäiville. Rajan lähelle pitäisi pystyttää linnoitus ja kauemmaksi, mahdollisesti Helsinkiin päätukikohta. Suomenlahdelle oli sijoitettava riittävän voimakas laivasto-osasto ja Saimaalle ns. puolikalerialueen järvilaivasto. Löwenin suunnitelma oli paitsi puolustuksellinen myös tähdätty Kaakkois-Suomen ja Pietarin takaisinvalloittamiseen. Näin ollen välittömästi rauhansopimuksen solmimisen jälkeen nousi esille menetettyjen alueiden valtaus tavalla tai toisella. Sotatoimien kannalta oli Saimaan ja Suomenlahden välinen kannas ensiarvoisen tärkeä. Löwenin ehdotuksia ruvettiinkin panemaan toimeen vuodesta 1722 lähtien. Vaikka alkuperäisistä hankkeista tingittiinkin sittemmin paljon, Haminaa ja Lappeenrantaa linnoitettiin ja muutenkin kiinnitettiin huomiota Suomen puolustukseen. Koko ajan varottiin kuitenkin ärsyttämästä Venäjää liikaa tai provosoimasta sitä aloittamaan sotaa vastapuolen varustautumiseen vedoten.

Uudenkaupungin rauhan jälkeen Pietari I:n politiikkaa Tukholmassa ajoi lähettiläs Mihail Bestužev. Hän tarjosi maaliskuussa 1722 välitystä Arvid Hornin, Karl Gyllenborgin ja Daniel von Höpkenin kanssa neuvotellessaan, jotta Ruotsin ja Holsteinin herttuan välille aikaansaataisiin sopu. Hän neuvoi antamaan jälkimmäiselle ”kuninkaallisen korkeuden” arvon. Fredrik oli raivoissaan ja vetosi rauhansopimuksen 7. pykälään, jossa tsaari oli luvannut olla sekaantumatta Ruotsin sisäpolitiikkaan. Keisari tulkitsi pykälää omalla tavallaan ja katsoi oikeudekseen näin menetellä. Muutenkin valtakunnassa voimistui holsteinilaisten kannatus, ja vuoden 1723 valtiopäivillä herttualle myönnettiin ko. arvonimi ilman kruununperimysoikeutta. Pietari I halusi Holsteinin herttuan nousevan Ruotsin valtaistuimelle

eikä entisiä privilegioita hyväksytty, mitä Ruotsi oli rauhanneuvottelujen loppuvaiheessa voimakkaasti vaatinut. Liittosopimus aikaansatiin 22.2.1724 ja solmittiin peräti 12 vuodeksi. Erityisesti Englanti oli huolissaan siitä ja pelkäsi Ruotsin vajoavan Venäjän syliin. Diplomaatti Stephen Poynz saapuikin puolen vuoden kuluttua Tukholmaan ottamaan selvää maan suhteista Venäjään sekä ehdottamaan vastavuoroisesti Englannin kanssa aikaansaatavaa liittoa. Tilanne helpottui jossakin määrin jo seuraavan vuoden alussa, jolloin lujatahtoinen tsaari kuoli. Tosin seuraaja, keisarinna Katariina kannatti innokkaasti Holsteinin herttuan toimia. Tämä herätti pelkoa Ruotsissa. Myös Arvid Horn oli huolestunut. Vaikka kansliapresidentti oli tarmokkaasti ajanut liittoa, hän ei suhtautunut myönteisesti maan periviholliseen. Hän tajusi varsin hyvin Venäjän kasvavan merkityksen. Hän oli aina varuillaan sitäkin suuremmalla syyllä, kun hän tunsii maassaan holsteinilaisryhmittymän sympatiat ja suunnitelmat. Holsteinin herttua Karl Fredrik oli kaiken lisäksi kihlannut vielä tsaarin eläessä tämän tyttären Annan. Tosin mahdollisen avioliiton laskettiin helpottavan menetettyjen alueiden (mukaan lukien Kaakkois-Suomi) takaisinsaamista. Keisarin uskottiin näin menettelevän. Kuten arvata saattaa, holsteinilaispuolueella oli Suomessa kannatusta.⁵³

Kansliapresidentti Hornin mielestä liitto Venäjän kanssa ei olisi riittävä tae maan turvallisuudelle, ja hän alkoi tähyillä muita liittolaisia, sen jälkeen kun vuoden 1724 sopimus oli aikaansaatu. Näihin aikoihin Englanti ja Ranska solmivat ns. Hannoverin liiton vastapainoksi Venäjän, Itävallan ja Espanjan muodostamalle Wienin liitolle. Erityisesti suomalaiset johtomiehet olisivat halunneet valtakunnan kannattavan jälkimmäistä. Horn toimi varovaisesti Hannoverin liiton hyväksi ja pyrki osoittamaan puolueettomuutta eikä halunnut millään muotoa ärsyttää Venäjää, joka kuitenkin kokeili Ruotsin todellista kantaa tarjoamalla avustuksia mm. sotaväen ylläpitämiseksi. Valtaneuvosto kieltäytyi avusta. Horn pelkäsi tällöin Venäjän väkivaltaisia toimia, mitä tukivat maahan saapuneet tiedot sen voimakkaasta varustautumisesta ja joukkojen siirrosta rajan tuntumaan. Siksi kansliapresidentti esitti lähettiläs Poynzille pyynnön, että Englanti siirtäisi mitä pikimmin Itämerelle laivastoeskaaderin suojelemaan Ruotsia mahdolliselta venäläisten merihyökkäykseltä. Silloin Poynz asetti ehdoksi maan taipumisen Hannoverin liittoon. Kun Horn ei katsonut voivansa tähän suostua, lähettiläs luopui ehdosta. Pitkien ja vaikeiden neuvottelujen jälkeen Arvid Horn sai hallituksensa hyväksymään Hannoverin liiton, ei kuitenkaan yksimielisesti vaan kuninkaan äänten ratkaistessa. Tämä tapahtui kesällä 1726. Venäjä koetti kaikin keinoin estää ko. sopimuksen mutta ei onnistunut. Holsteinilaispuolue kukistui samalla, mihin vaikutti osaltaan myös se, että Venäjällä syntyi tyytymättömyyttä herttuaa ja hänen puoluelaisiaan kohtaan. Seikkailupolitiikka näytti siellä vievän välirikoon paitsi Länsi-Euroopan myös Tanskan kanssa. Arvid Hornilla oli nyt ulkopoliittinen valta tiukasti käsissään, ja uuteen valtaneuvostoon tuli etupäässä hänen kannattajiaan.⁵⁴

Tavoitteena ja yrityksenä Kaakkois-Suomen takaisinvaltaus

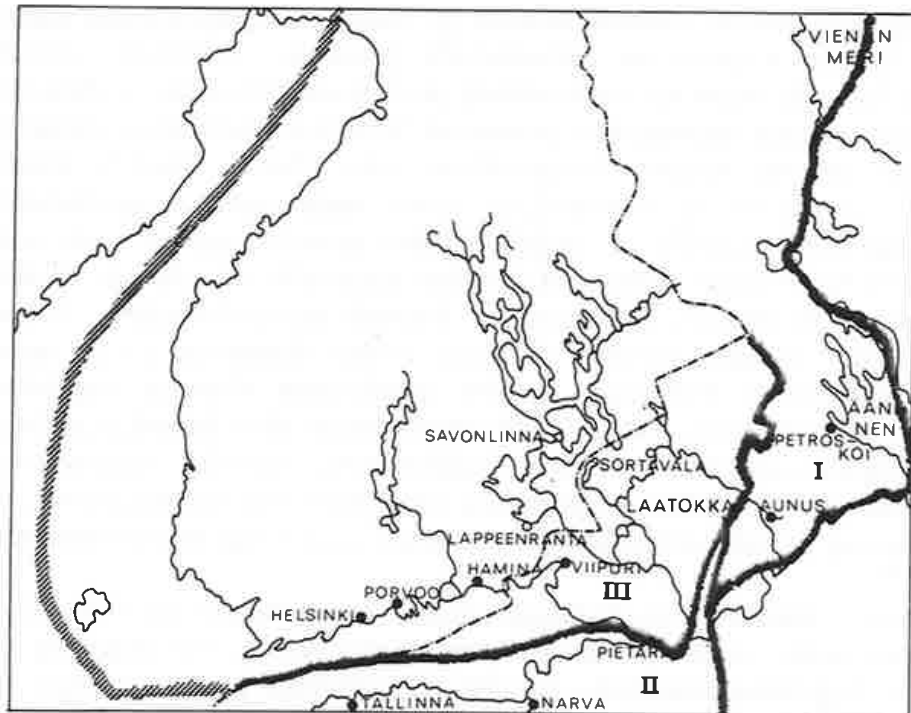
Arvid Horn elätti kaiken aikaa toiveita saada pian takaisin Uudenkaupungin rauhassa menetetyt alueet. Hänen ulkopoliittikkansa toimintaohje näkyi mm. vuosien 1726—27 valtiopäivien salaisen valiokunnan hyväksymän ohjeen ns. salaisessa liitteessä. "On mahdotonta pitää valtakuntaa pystyssä niin kauan kuin Uudenkaupungin rauhassa menetetyt ihanat maat ja linnoitukset ovat pysyvästi Venäjän vallassa". Salainen valiokunta olikin suonut säätyjen nimissä kuninkaalle ja valtaneuvostolle toimintavapauden otollisen tilaisuuden tullen "yrittää työntää venäläiset jälleen entisten rajojensa taakse ja ainakin Itämereltä, etteivät nämä merivoimienensa pitäisi enää kauemmin Ruotsia ja siten myös koko Pohjolaa levottomuuden ja uhan alaisena". Sinetöity asiakirja tuli avata suotuisissa olosuhteissa ja noudattaa sen ohjeita. Missään tapauksessa Venäjälle ei saanut antaa syytä epäluuloihin, vaan hyvää naapurisuhdetta oli ylläpidettävä.⁵⁵

Tilanne säilyi 1720-luvun lopulla ennallaan, joskin sekä Ruotsi että Venäjä varustautuivat rajan molemmiin puolin. Maiden välinen ystävyys riippui suuressa määrin Hornin valta-asemasta. Vuonna 1731 olivat rikkoutuneet kuninkaan ja hänen välit. Lisäksi hänen toinen ulkopoliittinen pilarinsa, Hannoverin liitto hajosi, ja Englanti liittoutui Itävallan kanssa. Samaan aikaan alkoi maassa esiintyä vastustavia ääniä hänen suhteistaan Venäjään. Aikaisemman holsteinilaispuolueen kannattajat olivat kääntäneet selkänsä Venäjälle ja etsivät Ranskan tukea. Valtakunnassa oli otollinen ilmapiiri lietsoa Venäjän vastaista mielialaa, sen jälkeen kun sodan kärsimykset alkoivat unohtua, sekä elätellä aikaisempaa voimakkaammin toiveita uuden sodan avulla saada takaisin menetetyt alueet. Suunnitelmat rakentuivat pääasiassa ulkomaisten edullisten suhdanteiden varaan sekä liittoihin ja raha-avustuksiin. Hornkin oli valmis solmimaan liiton Ranskan kanssa, joka halusi tukea Puolan perimyssodassa vuodesta 1733. Hän ei kuitenkaan sellaiseen suostunut ehdoista. Kokeneena poliitikkona hän sai pidettyä maan irti sodasta, mikä aiheutti kiihkoilijoiden piirissä lisääntyvää kaunaa häntä kohtaan. Kuvaavaa on se, että häntä vastustava ryhmä koostui monista sellaisista henkilöistä, jotka olivat olleet muovaamassa Ruotsin ulkopoliittikkaa ja neuvottelemassa Venäjän kanssa sekä vaikuttamassa Uudenkaupungin rauhansopimuksen sisältöön, mm. Ahvenanmaan neuvottelija Karl Gyllenborg ja Daniel von Höpken. Ranskan Tukholman-lähettilään onnistui saada nämä johtavat poliitikot puolelleen. Oppositio saavutti enemmistön jo vuoden 1734 valtiopäivien salaisessa valiokunnassa, jonka tuli johtaa ulkopoliittikkaa. Liitto Ranskan kanssa solmittiinkin vuonna 1735, mutta samoihin aikoihin Horn uudisti ystävyys- ja liittosopimuksen Venäjän kanssa. Tätä ei Ranska hyväksynyt ja irtisanoi juuri aikaansaadun sopimuksen, mikä heikensi Hornin asemaa. Lopulta hänen oli erottava, ja Venäjään perin vihamielisesti suhtautuva hattupuolue pääsi valtaan 1730-luvun lopulla.

Suomalaiset olivat yleensä Hornin ja tämän rauhanpolitiikan kannalla, mutta heidän sanansa ei valtiopäivillä painanut. Menetetyt alueet oli saatava hinnalla millä hyvänsä takaisin ja vielä enemmänkin. Valtakunta oli nostettava jälleen suurvaltojen joukkoon. Venäjää aliarvioitiin, mihin olivat antaneet aihetta sekavat sisäpoliittiset olot Pietari Suuren kuoleman jälkeen. Sotalaitos ja talouselämä olivat melkoisesti rappeutuneet, ja juonittelu johtopaikoilla oli yleistä. Lisäksi keisarikunta oli usein sodassa naapureitaan vastaan. Erityisesti Turkin suunnalla oli kiistoja ja sotakin vuodesta 1736 lähtien, mikä paransi Ruotsin mahdollisuuksia. Tosin ko. sota päättyi kolmen vuoden kuluttua, mutta Ruotsissa oli jo aloitettu sotavalmistelut ja Venäjäkin keskitti joukkojaan Viipurin ympäristöön. Keisarinna Anna kuoli vuonna 1740, jolloin myös alkoi Itävallan perimyssota. Venäjän kehitystä seurattiin Tukholmassa suurella valppaudella ja päätettiin ryhtyä tukemaan prinsessa Elisabetia valtaistuinkiistassa. Näin hän joutuisi kiitollisuudenvelkaan ja korjaamaan Uudenkaupungin rauhan rajoja.⁵⁶

Salainen valiokunta sai hattuenemmistöisillä valtiopäivillä 1738—39 tehtäväkseen laatia mietinnön ulkopoliittisesta tilanteesta. Työ annettiin eversti K. O. Lagercrantzille, joka valmisti suunnitelmat noudatettavasta liittoja sotapolitiikasta. Suomen asema oli toissijainen. Sodasta johtuva ainoa uhka voisi olla ”itämaan” hävitys ja menettäminen. Jokainen saattoi epäonnistua, mutta jos Suomi todella jouduttaisiin luovuttamaan ja emämaata uhkaisi vaara, valtakunnan saattaminen ennalleen olisi koko Euroopan yhteinen asia. Tällaista tuskin tarvitsisi kuitenkaan ottaa huomioon. Jolleivät liittolaiset auttaisi, ”kumpi on ruotsalaisille miehille kunniakkaampaa, parempaa ja hyväksyttävämpää: kuolla rohkeana kansana vai elää surkeudessa, riippuvaisuudessa, häpeässä ja halveksittuna”. Vaikka suomalaiset vastustivat mietintöä ja monet muutkin epäilivät maan kykyä selviytyä kriisistä, hattuhallitus ja salainen valiokunta olivat valmiita aloittamaan sodan huolimatta siitä, että maan Venäjän-lähettiläs varoitti valtaneuvostoa asettamasta liian suuria toiveita Elisabetiin ja mahdolliseen vallanvaihdokseen keisarikunnassa. Salaisessa valiokunnassa korostettiin, että valtakunta oli kohotettava jälleen suurvallaksi ja sen turvallisuus taattava valtaamalla takaisin menetetyt provinssit. Voitosta oltiin varmoja. Olihan maalla hyvin varustettu armeija, riittävät rahavarat ja luotettavat liittolaiset. Tosiasiassa kaikissa oli toivomisen varaa. Hyvässä uskossa Ruotsi julisti sodan Venäjää vastaan kesällä 1741.⁵⁷

Hattujen voitonvarmuus kuvastui etukäteen laadituista rauhanehdoista, jotka oli kirjattu kolmeen suljettuun asiakirjaan. Nämä oli avattava sotaonnan perusteella. **Numero 1:n** mukaan oli, Venäjän pyytäessä sodan lopettamista, pantava preliminäärirauhan ehdoksi Karjalan ja Nevan rantojen luovutus kaupunkineen ja linnoituksineen. Varsinaisessa sopimuksessa oli vaadittava kaikki Venäjälle Uudenkaupungin rauhassa menetetyt alueet sekä lisäksi Aunus ja Viena. **Numero 2** oli avattava aseellisen menestyksen

Ruotsin aluevaatimukset (pisterasterointi) heinäkuussa 1741 sekä Venäjän vastaavat (viivarasterointi) Turun rauhanneuvottelujen alkuvaiheessa puolitoista vuotta myöhemmin. Väliin mahtui ns. hattujen sota ja venäläisten miehitysaikaa Suomessa. Sodalla oli palautettava suurvalta-asema Ruotsille ja otettava Venäjältä lisäalueita. Pyrittiin luonnollisiin rajoihin, ja Venäjältä vaadittiin Suomen turvaksi ja kaupan lisäämiseksi koko Karjalaa (Aunus ja Viena), jota oli toivottu jo 1600-luvun alussa mutta jota ei saatu Stolbovan rauhassa. Koko Laatokkaa ei haluttu. Rauhanehdot nro 1 = I + II + III, ehdot nro 2 = II + III, ehdot nro 3 = III. Noin vuoden kuluttua sodan ensimmäisestä taistelusta venäläiset olivat vallanneet koko Suomen ja tsaaritar vaati sitä itselleen pyyvästi.

kääntyessä huonommaksi tai "naapurien osoittaessa kasvavaa kateutta". Alustavan rauhan ehdot olivat edelleen samat, mutta varsinaisissa vaatimuksissa itäraja tingittäisiin vuoden 1700 tilanteen mukaiseksi. **Numero 3:n** mukaan oli "tydyttävä" lopullisesti preliminääriehtoihin. Lisäksi Venäjää oli kiellettävä pitämästä sotalaivoja Suomenlahdella, ja sen oli suostuttava tullivapaisiin viljatoimituksiin Baltiasta. Mikäli Ruotsi joutuisi alakynteen ja hyökkäyksen kohteeksi, sen olisi vaadittava rauhanteossa kuitenkin takaisin Karjalaa, Käkisalmea, Viipuria ja Pietaria, Kronstadtia ja Pähkinälinnaa ympäristöineen. Jollei tällaisia ehtoja voitaisi saada, säädyt olisi kutsuttava kokoon.⁵⁸

Ruotsi oli antanut sodanjulistuksen heinäkuun lopulla 1741, mutta minkäänlaista hyökkäystä ei aikaansaatu, joten aloite siirtyi heti venäläisil-

le. Nämä ylittivät elokuun puolivälissä rajan ja lähestyivät Lappeenrantaa, joka joutui taisteluun antautumaan kuukauden lopulla. He eivät kuitenkaan aikoneet pitää kaupunkia miehittettynä vaan vetäytyivät Viipuriin etupäässä huoltovaikeuksien takia. Itse taistelulla oli vähän strategista merkitystä, mutta se oli jatkoa ajatellen pahaenteinen. Heti alkuun oli kärsitty tappio, joukot olivat olleet kurittomia ja pakoilua oli esiintynyt eikä päällystään luotettu. Ruotsin sotajoukkojen ylipäällikkö K. E. Lewenhaupt saapui rintamalle vasta kymmenen päivää ko. taistelun jälkeen. Hänen ensimmäisenä tavoitteenaan oli vallata Viipuri sekä maitse että meritse. Ylipäällikön rynnistys Viipurin suuntaan oli pantu rajan takana merkille ja varustauduttu kiireisesti. Lisäksi ruotsalaisten aikeet vauhdittivat Elisabetin suunnitelmia kaapata hallitusvalta maassaan. Näin tapahtuikin marraskuun lopulla 1741. Uusi keisarinna pyysi välittömästi aselepoa Ruotsilta, mihin ilomieliin suostuttiin. Joukot vedettiin rajan taakse ja jäätiin odottamaan Elisabetin ”lupausten” täyttymistä.

Ruotsin hallitus oli syksyllä 1741 aselevon jälkeen avannut ensin rauhan-
ehtokirjeen nro 1. Vaikka siltä tuntuikin, etteivät vaatimukset olleet ”aivan soveliaita vallitsevissa oloissa”, se antoi Lewenhauptille määräyksen voimakkain sotilaallisin toimin ja luottamatta lupauksiin ajaa Ruotsin vaatimukset lävitse. Todettuaan kuitenkin, että Lewenhaupt oli jo vetäytynyt talvileiriin ja Pietariin lähetetty ranskalainen neuvottelija pysyi toimeettomana, valtaneuvosto etsi kohtuullisempia vaatimuksia ohjeista nro 2 ja 3. Ylipäällikkö sai käskyn tehostaa varustelua mutta pyrkiä rauhaan viime kädessä ehdon nro 3 pohjalla. Mikäli sellainen epäonnistuisi, maan pitäisi valmistautua pitkälliseen sotaan. Epäröivän ranskalaisen tueksi valtaneuvosto päätti lähettää aikaisemman Pietarin-lähettiläänsä E. M. von Nolcken Venäjälle. Edellinen olikin menettänyt välitysmahdollisuutensa, sillä Elisabetin Ruotsia kohtaan tuntema vihamielisyys laajeni pian koskemaan myös Ranskaa, sen jälkeen kun keisarinnan tietoon saatettiin, että tämä yritti yllyttää Turkia Venäjää vastaan.⁵⁹

Elisabet oli jo aikaisemmin saanut kuulla Ruotsin vehkeilevän Turkin kanssa. Lisäksi Ranskan kardinaali oli lähettänyt diplomaatilleen Pietariin kirjeen, jossa tämän tuli vaatia Ruotsille ainakin Uudenkaupungin rajaa sekä myös Viipuria. Jälkimmäinen olisi tosin voinut jäädä Venäjälle, jos se olisi suostunut purkamaan linnoituslaitteet kaupungista. Keisarinnan kerrottiin erityisesti katkeroituneen aluevaatimuksista ja sanoneen käyvänsä sotaa Ruotsia vastaan mieluummin vaikka 30 vuotta kuin luovuttaisi jalankaan leveydeltä niitä alueita, joita hänen isävainajansa oli valloittanut.

Nolcken saapui huhtikuussa 1742 Moskovaan, ja hänen ohjeensa perustuvat kokonaan Ranskan välitykseen. Siksi hän ei saanut mitään konkreettista aikaan. Suurkansleri antoi kuitenkin ymmärtää, että Venäjä olisi valmis solmimaan rauhan Uudenkaupungin sopimuksen pohjalla ja suostuisi ehkä Viipuriin rakennettujen uusien linnoituslaitteiden purkamiseen. Lisäksi Ruotsin turvallisuus voitaisiin taata yhteisellä ystävyysliitolla Ranskan ja

Venäjän kanssa. Eri sopimuksella keisarinna voisi sitoutua Uudenkaupungin rauhan mahdollisten loukkausten hyvitykseen sekä Ruotsin sotakulujen korvaamiseen. Koska parempaa tulosta ei aikaansaatu, Nolcken matkusti toukokuun lopulla Tukholmaan ja lähti sitten heinäkuun alussa armeijan päämajaan ollakseen valmiina neuvotteluun, kun tieto kokouspaikasta saapuisi. Valtaneuvosto ei aluksi katsonut voivansa suostua Venäjän tarjoukseen suurkanslerin ehdotusten pohjalta. Lewenhauptin perääntyessä joukkoineen rantatietä Helsinkiä kohti hallitus taipui lopulta ottamaan neuvottelujen perustaksi Uudenkaupungin rauhan rajan, jos se olisi niiden alkamisen edellytys. Tästä tiedotettiin Venäjän armeijan ylipäällikölle Peter de Lacylle, joka jatkoi kuitenkin etenemistään. Helsingin antautumisen jälkeen Nolcken sai suurkanslerilta kehotuksen, että Ruotsi esittäisi neuvottelupaikkaa ja valitsisi valtuuskunnan. Kun Lacy vihdoinkin ilmoitti Alexander Rumjantsevin odottelevan Viipurissa ryhtyäkseen neuvotteluihin von Nolckenin kanssa, tämä oli jo kutsuttu Tukholmaan saamaan uusia ohjeita.⁶⁰

Venäläisten hyökätessä Suomeen väestön keskuuteen levitettiin Elisabetin manifestia, jossa hän lupasi tehdä Suomesta itsenäisen valtakunnan ja antaa sille Venäjän jatkuvan tuen eikä vaatisi Suomelta aluekorvauksia, mikäli sotilaat laskisivat aseensa ja kansa ei nousisi valloittajia vastaan. Manifestia täydensi Etelä-Suomessa etenevän de Lacyn julistus (14.7.) suuriruhtinaskunnan asukkaiden suojelemisesta ruotsalaisten sorrolta ja hävitykseltä. Samalla hän levitti huhua, että holsteinilaista Karl Peter Ulrikia oli ajateltu itsenäisen Suomen hallitsijaksi. Hän oli myös ollut yhtenä kruununperijäehdokkaana Ruotsin valtaistuimelle Ulrika Eleonoran kuoltua marraskuussa 1741 lapsettomana. Syntyperänsä mukaan hän olikin luonnollinen kruununperijä Kaarle XII:n sukulaisena.

Ohjekirjeessään Rumjantseville 28.8.1742 (ennen tietoa Helsingin antautumisesta) Elisabet kertoi olevansa valmis täyttämään manifestin lupaukset, jos Suomen säädöt sitä todella haluaisivat ja myöntäisivät tarvittavat varat maan itsenäistymiselle. Hän piti ajatusta kuitenkin epärealistisena Suomen köyhyyden ja ruotsalaisten vastustuksen vuoksi. Samanlaisia itsenäisyysajatuksia esiintyi Alexander Rumjantseville 20.9.1742 ja 28.10.1742 lähetetyissä ohjeissa, joiden mukaan autonomia olisi mahdollinen vain Venäjän suojeluksessa. Sen jälkeen kun maa oli joutunut Venäjän haltuun, ei asukkaille enää puhuttu itsenäisyydestä. Suomi oli aseellisesti vallattu ja kokonaan keisarinnan käskyvallasta riippuvainen.

Lähes koko Suomen miehitysajan oli Ruotsissa esillä kruununperillisen valinta. Tsaaritar pyrki osaltaan sekaantumaan asiaan esittämällä Holstein-sukuista Adolf Fredrikiä sellaiseksi ja estämään tanskalaisen kruununprinssin vaalin, joka toisi mukanaan vaarallisen pohjoismaisen unionin. Elisabetin oli vaikea vaikuttaa sekä Adolf Fredrikin valintaan että samalla pitää kaikki valloituksensa. Siksi Venäjän hallintopiireissä puhkesi kiista, kumpi painaisi rauhanneuvotteluissa enemmän: mieleisen henkilön valinta Ruotsin kruununperijäksi vai Suomen liittäminen keisarikuntaan. Jälkimmäistä kan-

Alexander Ivanovits Rumjantsev (Rumjantsov 1677—1745). Pistegra-vyyri. Museoviraston kok.

Rumjantsev oli ollut jo Pietari Suuren aikana Tukholmassa neuvottelemassa Ruotsin kanssa rauhasta ainakin vuonna 1720. Hänen asiantuntemustaan tarvitsi tsaaritar Elisabet kesällä 1742, kun rauhantunnusteluja käytiin hattujen sodan aikana, ja puoli vuotta myöhemmin hänet nimitettiin Venäjän valtuuskunnan toiseksi neuvottelijaksi Turkuun vuoden lopulla. Ehdolla oli tosin ollut myös Mihail Bestužev, mutta Rumjantsev tunsu paremmin Suomen olot. Koska Venäjän toinen edustaja ei pitkään aikaan saapunut Turkuun, Rumjantsev joutui yksin kantamaan huolta neuvottelujen edistymisestä, ja muutenkin hän esiintyi aktiivisesti ja ponnekkaasti rauhansopimuksen aikaansaamiseksi ja lupaili suullisesti sellaistaakin, mihin tsaaritar ei suostunut. Tämä saattoi olla tosin taktiikkaa sen selvittämiseksi, mitä alueita Ruotsi oli valmis antamaan Venäjälle.

Графъ Александръ Ивановичъ
Румянцовъ.

Генералъ Аншефъ, Гвардии Пре-
ображенскаго полку Подполков-
никъ и Сенаторъ.

nattivat erityisesti vaikutusvaltaiset Bestuževin veljekset. He pelkäsivät holsteinilaisten vaikutusvallan kasvua jälleen Venäjällä.⁶¹

Rauhantunnustelut Turussa tammikuusta helmikuun puoliväliin 1743

Sen jälkeen kun Elisabet oli joulukuussa 1742 virallisesti ilmoittanut nousustaan valtaistuimelle, oli kirjeenvaihdon jälkeen vihdoinkin saatu sopi-
tuksi rauhanneuvottelujen aloittaminen Turussa seuraavan vuoden alussa. Ehdotuksen Englannin välityksestä hylkäsivät sekä Ruotsi että Venäjä. Edellinen ei tätä hyväksynyt, koska Englanti vaati Ranskan sulkemista neuvottelujen ulkopuolelle. Jälkimmäinen vastusti ajatusta, sillä Englanti ei etukäteen luvannut tehokkaasti tukea Adolf Fredrikin kruununperimystä. Niinpä neuvottelut tulivat käytäviksi ilman välitystä. Molempien valtakun-
tien, jo aikaisemmin nimitettyjen, neuvottelijoiden valtakirjat annettiin 20.12.1742. Ruotsin päävaltuutettuna oli englantilaisystävällisen hovikansle-
rin kieltäytyttyä valtaneuvos Herman Cedercreutz ja toisena E. M. von

gin rauhan raja sekä lisäksi, jos ei saataisi Viipuria, ainakin jokin muu rajalinnoitukseksi sopiva seutu. Neuvottelujen kulkua hidasti ja vaikeutti se, ettei ruotsintaitoinen Luberas saapunut lähes kahteen kuukauteen Turkuun, joten Cedercreutz ja Nolcken joutuivat käymään keskusteluja Rumjantsevin ja hänen sihteerinsä välityksellä. Rumjantsevin viivytteli saapumistaan, ja paikalla oli ensin vain sihteerin Neplujev, joka esiintyi alun alkaen hyökkäävästi ja tinkimättömästi. Sen sijaan Suomen kenraalikuvernöörin Balthasar von Campenhausenin ja sotapäällikön James Keithin kanssa käytiin keskusteluja ystävällisessä hengessä, joskin yleensä epävirallisesti. Molemmat olivat tehneet parhaansa myönteisen ilmapiirin luomiseksi ja osallistuivat silloin tällöin yhteisille päivällisille tai illallisille. Tammi-kuun 11. päivänä 1743 istunnossa oli alustavasti esillä alueluovutukset. Neplujev korosti tällöin keisarinna useita kertoja sanoneen, että valtaannoustuaan hän noudattaisi isävainajansa periaatteita tinkimättömästi eikä sallisi minkään isänsä valloittaman alueen luovuttamista. Sen sijaan Elisabetin mielestä Ruotsi voisi osoittaa ystävyyttään ja auliuttaa häntä kohtaan valitsemalla hänen ehdokkaansa kruununperijäksi.

Ruotsalaiset neuvottelijat vaativat Suomen palauttamista. Venäläiset puolestaan uhkasivat hyökätä kaleerilaivastolla Ruotsiin, ellei maa taipuisi. Cedercreutz ja Nolcken varoittivat sellaisesta ja kertoivat valtakunnan taistelevan siinä tapauksessa aivan eri tavalla kuin Suomessa ja hankkivan liittolaisia. Ongelmia lisäsi se, että Rumjantsev saapui Pietarista vasta 23.1.1743. Ruotsalaiset edustajat saivat ohjeet vaatia koko Suomea mutta luvata keisarinna sotakorvaukset tai toisena vaihtoehtona antaa toiveita Adolf Fredrikin tukemisesta.

Kun Turun neuvotteluja käytiin helmikuun alussa 1743, Alexander Rumjantsev kertoi, että keisarinna tuskin suostuisi Suomen luovuttamiseen. Silloin ruotsalaiset ilmoittivat kongressin olevan turha. Sen jälkeen Neplujev sanoi luottamuksellisesti, että Elisabet saattaisi palauttaa jotakin, jos neuvottelijat vaikuttaisivat Lyypekin piispan Adolf Fredrikin valintaan. Cedercreutz ja Nolcken olivat tällaisesta närkästyneitä ja pitivät vaalia yksin säätyjen asiana. Kuitenkin he tiedustelivat, mitä alueita Venäjä myönteisessä tapauksessa luovuttaisi. Venäläiset eivät osanneet tähän vastata vaan kertoivat odottavansa lisäohjeita Pietarista. Toisessa tilaisuudessa Rumjantsev ilmoitti Cedercreutzille, että Nolckenilla olisi viime huhtikuussa ollut mahdollisuus saada rauha aikaan Uudenkaupungin sopimuksen pohjalta, mutta silloin hän ei ollut sitä hyväksynyt. Nyt oli Suomi valloitettu, eikä sama tarjous enää ollut voimassa. Tällöin Nolcken korosti, ettei hän ollut tuolloin hylännyt ehtoja vaan ainoastaan pyytänyt lykkäystä voidakseen noutaa ohjeita Tukholmasta. Ellei keisarinna suostuisi Ruotsin tarjoukseen, tämä jatkaisi sotaa ”ystävien” avustuksella. Elisabet saisi taistella yksin, sillä liittolaisia hän ei kykenisi hankkimaan. Venäläiset vuorostaan uhkasivat, että tsaaritar määräisi pian maa-armeijan hyökkäämään Länsipohjaan ja kaleerilaivaston hävittämään sekä polttamaan Gäv-

len ja Tornion välistä rannikkoa, kuten oli menetelty Uudenkaupungin neuvottelujenkin aikaan.⁶³

Alexander Rumjantsev esitti helmikuussa 1743 Venäjän entisen vaatimuksen: koko Suomi ja Ahvenanmaa sekä sotakorvaus, josta Elisabet luopuisi Adolf Fredrikin vaalia vastaan. Neuvottelut katkesivat joksikin aikaa, kun kumpikaan puoli ei tahtonut ensiksi tehdä uutta ehdotusta. Valtaneuvosto määräsi edustajia pyytämään varman vastauksen, aikoiko Elisabet pitää Suomen vai ei. Jos edellistä vaadittaisiin, heidän olisi vihjattava valtakunnan kallistavan silloin korvansa Tanskan tarjouksille. Rumjantsev antoi toiveita kohtuullisemmista vaatimuksista, ja pikalähtien tuli hakea Pietarista ohjeita.

Kirjoittaessaan kuninkaalle 17.2.1743 Cedercreutz ja Nolcken kertoivat, että vaikka venäläiset eivät hyväksyneet neuvottelujen pohjaksi Uudenkaupungin rauhan rajaa, eri tilanteista ja sanonnoista he olivat päätelleet, että keisarinna olisi ehkä suostuvainen luovuttamaan Suomen "Keltin virtaan", siis Kymijokeen asti sillä edellytyksellä, että Adolf Fredrik valittaisiin Ruotsin kruununperijäksi. Mihinkään asiakirjoihin tällaista ei ollut kirjattu, vaan asiasta oli epävirallisesti puhuttu. Kun kuriiri oli lähetetty Pietariin, Nolcken ja Cedercreutz uskoivat tämän palaavan mukanaan tsaarittaren kirje ko. alueluovutuksesta. Koska heillä oli ohjeet neuvotella ainoastaan edellisen rauhansopimuksen pohjalla, he tiedustelivat kuninkaalta, miten heidän pitäisi menetellä, jos keisarinna todella suostuisi palauttamaan Ruotsille Suomen vain Kymijokeen saakka. Samalla he kertoivat, että Alexander Rumjantsevillä oli toisetkin ohjeet muuttuneita olosuhteita varten. Samalla he pyysivät, etteivät säädyt ottaisi vielä lainkaan kantaa kruununperimykseen, koska neuvottelut olivat vasta alkuvaiheessa. Tällä tavoin voitaisiin tinkiä Venäjältä mahdollisimman edulliset rauhanehdot. Vaikka Cedercreutz ja Nolcken epäilivät, ettei tsaaritar taivu luovuttamaan Kymijoen itäpuolista aluetta, häneltä voitaisiin saada muita myönnytyksiä, raha-avustuksia, kauppaetuja jne.⁶⁴

Suuria ristiriitoja alueluovutuksista

Johann Luberas saapui Turkuun 17.2.1743 ja venäläisten asenne kävi myöntyväisemmäksi. Hän ei ollut ruotsin kielen taitoisena Rumjantsevin tavoin riippuvainen Neplujevin tulkkauksesta. Hän kertoi luottamuksellisesti hallitsevan senaatin kiistoista alueluovutus- ja kruununperimyskysymyksessä sekä että Elisabet saattaisi luopua Suomesta Adolf Fredrikin vaalin hyväksi. Myös monet huomattavimmat venäläiset valtiomiehet pitivät hänen valitsemistaan tärkeänä asiana, mikä olisi aikaansaattava vaikka huomattavin myönnytyksin.

Suuressa konferenssissa 24.2.1743 Elisabet pyysi osanottajilta lausuntoa rauhanehdoista. Mihail Bestužev lausui, että rauhan piti palvella valtakunnan kunniaa ja menestystä. Venäjän oli hankittava varmat takeet Ruotsin

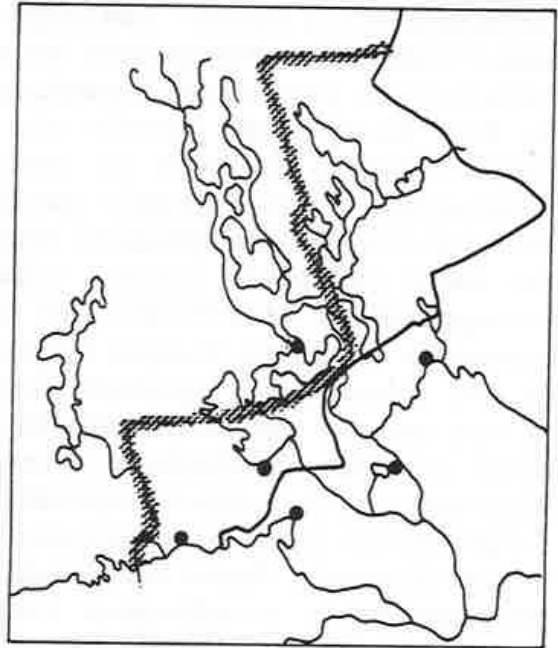
mahdollista uhkaa vastaan. Tärkeimpänä vaatimuksena olisi Suomen liittäminen voittomaihin Pohjanlahtea myöten. Tästä voitaisiin ehkä suorittaa tietty korvaus, kuten tehtiin Uudenkaupungin rauhassa Liivinmaan kohdalla. Ellei Ruotsi tähän suostuisi eikä muiden naapurien taholta mitään vaaraa esiintyisi, Elisabetin oli sotaa jatkamalla pakotettava vihollinen myöntymään. Jos taas naapurit uhkaisivat tai Venäjällä ei olisi muuten edellytyksiä kyllin voimakkaaseen vastarintaan, Ruotsille voitaisiin palauttaa Suomi Helsingistä länteen. Tällöin se olisi pakotettava valitsemaan kruununperijäksi Adolf Fredrik. Ellei tämäkään onnistuisi, keisarinna olisi tehtävä ko. henkilöstä Venäjän suojeluksen alaisen Suomen suuriruhtinas. Se olisi sopusoinnussa manifestin lupausten kanssa. Kansa oli varmojen tietojen mukaan tyytymätön siellä Ruotsin valtaan ja tulisi suhtautumaan tähän järjestelyyn tyydytyksellä. Venäjän aiheet eivät muualla synnyttäisi vihamielisyyttä, ja Suomesta saataisiin puskuri Ruotsin ja Venäjän väliin.

Varakansleri Alexei Bestužev vaati niin ikään koko Suomen luovuttamista keisarikunnalle. Ruotsi voisi saada siitä korvauksen, esimerkiksi kaksi miljoonaa ruplaa ja tullivapaan kaupan Suomeen. Ellei sellainen olisi mahdollista, ei olisi pyrittävä liittämään vain osia maasta Venäjään, vaan olisi käytävä toteuttamaan Suomen itsenäisyysajatus. Tässä tarkoituksessa oli Turun rauhanneuvotteluihin kutsuttava myös suomalaisten edustajia, jotka varmaan kannattaisivat mieluummin itsenäisyyttä kuin antautuisivat alttiiksi ruotsalaisten kostolle siitä alistuvaisuudesta, jota he olivat Venäjän sodanaikaisen vallan alla osoittaneet. Uusi valtio olisi vahvistettava Euroopan suurvaltojen takuulla. Vain jos keisarinna ei haluaisi tätäkään vaatia, voitaisiin tyytyä Etelä-Suomeen.

Eräs valtaneuvos korosti, että ellei koko Suomea voitaisi pitää, olisi siitä tehtävä joko itsenäinen ruhtinaskunta tai tasavalta. Suuria alueluovutuksia vaati myös sotamarsalkka Vasili Dolgorukij, joka olisi tahtonut antaa pois vain Pohjanmaan. Hän puolsi kuitenkin lisämyönnytyksenä Adolf Fredrikin valintaa vastaan myös Turun lääniä Ruotsille. Sitä vastoin salaneuvos Karl von Brewern tähdensi rauhan tärkeyttä, vaikka Suomesta ei saataisikaan kuin osa. Hän epäili, että Suomen hallussapito tuottaisi vaikeuksia. Maan itsenäisyydestä voitaisiin rauhanneuvotteluissa tehdä ehdotus, mutta ruotsalaiset eivät siihen koskaan suostuisi. Holsteinilaisten huomattavin tukija, sotamarsalkka Jurij Trubetzkoi puolsi Adolf Fredrikin asian tehokasta ajamista pitkälle menevin myönnytyksin. Jos hänet valittaisiin, Venäjä voisi luovuttaa Suomen Helsingin ja Savonlinnan myöten. Muussa tapauksessa hän suositteli joko Suomen pitämistä tai sen muodostamista erityiseksi puolueettoman hallinnon alaiseksi valtioksi.

Suomen kohtalo kytkeytyi näin ollen Venäjän hallituspiirien johtaviin mielipiteisiin. Ruotsalaiset neuvottelijat pyysivät kuninkaaltaan lisäohjeita saadessaan kuulla ko. kongressin erilaisista näkemyksistä. Samalla he ilmoittivat hallitsijalleen, että Venäjällä oli voimistunut kanta valloittaa ja pitää Suomi jo siinä vaiheessa, kun Ruotsi alkoi vuonna 1739 kuljettaa

Luberasin ja Rumjantsevin epämääräiset lupailut maaliskuun alussa 1743 Suomen palauttamisesta Kymijokeen ja Karjalaan saakka edellyttäen, että Adolf Fredrik valittaisiin. Näin ollen Ruotsi olisi menettänyt Haminan ja Lappeenrannan ympäristöineen sekä Pohjois-Karjalan mutta saanut pitää koko Savon. Elisabetin virallista kantaa Nolcken ja Cedercreutz eivät saaneet selville.

joukkoja Suomeen. Pietarissa oli silloin keisarinna Annan ja herttua Ernst Johann Bironin läsnäollessa pidetty neuvottelu ja päätetty, että mikäli Ruotsi aloittaisi sodan, keisarikunta tulisi tekemään kaikkensa valloittaakseen koko Suomen, ja rajaksi olisi saatava pysyvästi Pohjanlahti. Puolitiehen ei jäätäisi, kuten oli tapahtunut Pietari Suurelle Uudenkaupungin rauhassa. Kyseinen neuvottelupöytäkirja oli jälleen haettu esiin ja painostus Elisabetia vastaan kasvanut, ettei tämä luovuttaisi lainkaan Suomea. Olihan päätös tehty tsaaritar Annan läsnäollessa, joka oli Pietari I:n tytär ja jonka isä oli valloittanut Suomen 1710-luvulla. Ranskan markiisin de la Chetardien tiedonannot Venäjältä kertoivat samanlaisesta ilmapiiristä, kuin Luberas oli informoinut ruotsalaisia Turussa.⁶⁵

Kirjoittaessaan salakirjoituksella kansliapresidentille 27.2.1743 Nolcken ja Cedercreutz ilmoittivat vaatineensa kolme päivää aikaisemmin venäläisiltä takaisin Suomea Uudenkaupungin rajaan saakka. Sellaiseen olisi mahdollisuus, jos käytettäisiin taitavasti hyväksi kruununperijän vaalia. Samasta asiasta neuvottelijat tiedottivat maaliskuun alkupuolella. Kun vaali oli tuolloin esillä, Luberas ja Rumjantsev ilmoittivat, että jos Lyypekin piispaa ei valittaisi kruununperijäksi, keisarinna voisi luovuttaa korkeintaan Pohjanmaan takaisin. Jos hänet nimitettäisiin, Venäjä saattaisi antaa Suomen Kymijokeen asti. Kuitenkin koko Karjala jäisi Elisabetille. Samalla ruotsalaiset neuvottelivat tähdensivät kirjeessään, kuinka tärkeänä tsaaritar piti Adolf Fredrikin valintaa.

Rumjantsev ja Luberas alkoivat vähitellen tuskastua, kun ruotsalaiset neuvottelijat esittivät istunnosta toiseen samoja ehtoja, siis Uudenkaupun-

gin rauhan rajaa, minkä vuoksi Nolcken ja Cedercreutz tiedustelivat kuninkaaltaan uusia ohjeita. Kaikesta huolimatta he ilmoittivat vielä maaliskuun alkupuolella venäläisille, kuinka välttämätöntä Ruotsin oli saada koko Suomi takaisin. Rumjantsev ei millään katsonut voivansa näin menetellä, mutta hän lupasi kirjoittaa Pietariin, että Ruotsi tuskin tyytyisi vähempään. Hän kehotti säätyjä ottamaan ensiaskeleen. Keisarinna ei sitä hienotunteisuudesta Ruotsin vapaudentunnetta kohtaan tekisi. Toisaalta ilman mitään takeita ei Ruotsi voinut vaaliin käydä, mutta otollisen tilaisuuden avautuessa pyysivät ruotsalaiset neuvottelijat Tukholmasta määräystä epävirallisesti ilmaista säätyjen taipuvaisuus Adolf Fredrikin valintaan.

Luberas ja Rumjantsev antoivat maaliskuuun lopulla 1743 ymmärtää, että mikäli Lyypekin piispa valittaisiin tai edes saataisiin sellaisesta varmuus, ruotsalaisten pitäisi vuorostaan tehdä Venäjälle ehdotus, mitä osia Suomesta he haluaisivat takaisin. Missään tapauksesta Elisabet ei suostuisi näin vähäisestä edusta antamaan Suomea. Kaikesta huolimatta kun maaliskuun lopussa oli jälleen istunto, Cedercreutz ja Nolcken vaativat entiseen tapaan Uudenkaupungin rauhan rajaa, jos säädyt valitsisivat Elisabetin ehdokkaan valtaistuimelle. Molempien osapuolten tulisi antaa kirjallinen takuu, että näin meneteltäisiin. Erimielisyydet olivat suuret, sillä tsaaritar halusi pitää lähes koko Suomen. Cedercreutz ja Nolcken syyttivät Elisabetiä siitä, ettei hänellä ollut pyrkimystäkään aikaansaada rauhaa. Uudenkaupungin sopimus täytyi olla pohjana keskusteluille, joskaan sitä ei sellaiseen tarvitsisi noudattaa.⁶⁶

Ruotsalaisten neuvottelijoiden tiedotettua säätyjen mahdollisesta myönteisestä valinnasta venäläiset suhtautuivat asiaan yllättävästi ja ristiriitaisesti. He näet halusivat edelleen tietää, kuinka suuri osa Suomea pitäisi palauttaa, vaikka yli kuukauden ajan Ruotsi oli vaatinut Uudenkaupungin rauhan rajaa ja venäläiset olivat sittemmin lupailleet palauttaa alueet Kymijokeen ja Karjalaan saakka. Kun Ruotsi suhtautui kruununperijän valintaan Elisabetin toivomalla tavalla, Venäjä näyttää kiristäneen vaatimuksiaan eikä paljastanut enää korttejaan. Tällaisesta olivat tuskastuneita Cedercreutz ja Nolcken, jotka vaativat todellista näyttöä eikä epämääräisiä, suullisia lupauksia epävirallisissa tilaisuuksissa.

Rumjantsev ja Luberas ilmoittivat, ettei heillä ollut uusia ohjeita huolimatta siitä, että he olivat saaneet Pietarista kaksi pikakirjettä. Keisarinna ei heidän mielestään ollut kuitenkaan altavastaajana ja ehdotuksen tekijänä vaan ruotsalaiset, jotka eivät olleet lainkaan tinkineet vaatimuksistaan. Näiden tulisi ensin valita Lyypekin piispa kruununperijäksi ja siten osoittaa hyvää tahtoa neuvottelujen edistämiseksi. Tärkeimmästä painostuskeinostaan Nolcken ja Cedercreutz eivät halunneet niin vain luopua. Samassa yhteydessä he paheksuivat sitä, että Holsteinin ministeri oli keskustelussa venäläisten kanssa tullut luvanneeksi Suomesta alueita Elisabetille, jos tämä painostaisi Ruotsia holsteinilaisen valitsemiseksi. Lisäksi ruotsalaiset olivat huolissaan siitä, että tsaaritar oli myöntänyt Viipurille entiset privilegiot ja

Lyypekin piispa Adolf Fredrik (1710—71, Ruotsin kuningas vuodesta 1751). Fritsch Dennerin kuparipiirros vuodelta 1745 (?). Museoviraston kuvakok.

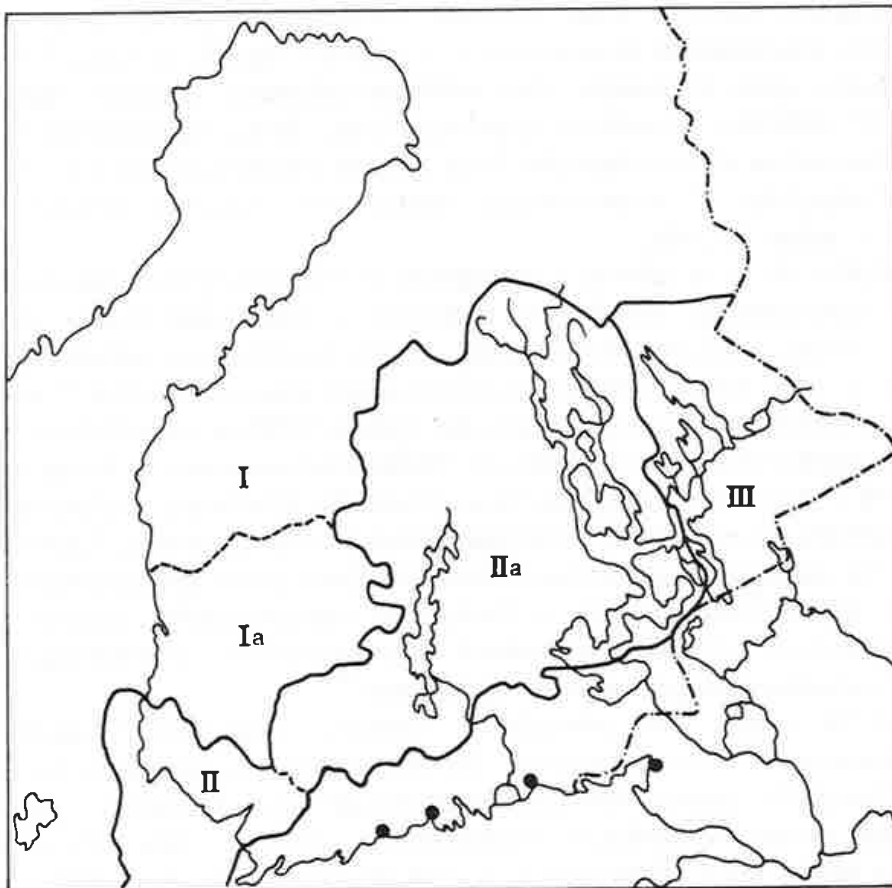

Sen jälkeen kun kuningatar Ulrika Eleonora kuoli marraskuussa 1741 lapsettomana, Ruotsin kruununperimys tuli akuutiksi ja näytteli keskeistä osaa maan ja Venäjän suhteissa. Valtaannoustuaan Elisabet ilmoitti, että Holsteinin herttua olisi Venäjän kruununperijä. Kyseisellä henkilöllä oli oikeuksia myös Ruotsin kruunuun. Niinpä Nolckenin piti ilmoittaa helmikuussa 1742 Venäjän edustajille, ettei herttualla ollut mahdollisuuksia päästä Ruotsin kruununperijäksi eikä asia muutenkaan ollut neuvoteltavana vaan yksin säätyjen asia (VA FR 499, Nolcken, vol 25, 48v—50). Ajatus jäi Venäjällä kytämään ja siellä etsittiin Holstein-sukuista toista henkilöä ehdokkaaksi Ruotsin kruununprinssiksi ja samalla Elisabetin uskotuksi. Tällainen löytyi syksyllä 1742. Kun Ruotsin valtuuskunta matkusti Pietariin tiedustelemaan nyt Holsteinin herttuaa mahdolliseksi kruununperijäksi, siellä ilmoitettiin tämän tulleen valituksi Venäjän kruununperilliseksi, mutta sotakorvauksista luovuttaisiin, jos Ruotsi hyväksyisi kruununprinssiksi Lyypekin piispan. Tästä lähtien Adolf Fredrikin nimi oli esillä sekä rauhantunnusteluissa että -neuvotteluissa lähes vuoden ajan.

pelkäsivät, ettei hän tulisi luovuttamaan Karjalaa takaisin.

Maaliskuun lopulla rauhanneuvottelut polkivat paikallaan. Elisabetilta ei saatu tietoa Suomen kohtalosta, vaikka venäläiset antoivat lupauksia valtaosan palauttamisesta, mikäli Adolf Fredrik valittaisiin ja Ruotsi maksaisi sotakorvaukset. Keisarinnan mielestä vastapuoli oli hyökkääjä ja sai kantaa sodasta vastuun. Venäläisten mukaan Elisabet ei suostuisi luovuttamaan palaakaan Suomesta, ennen kuin kruununperimys oli ratkaistu häntä tyydyttävästi. Cedercreutz ja Nolcken vaativat puolestaan, että ”melkoinen ja tärkeä osa Suomesta tulisi palauttaa Ruotsille”. Holsteinilaisen ministerin toiminta venäläisten hyväksi vain huonontaisi rauhanneuvottelujen edistymistä. Rumjantsev ja Luberas uskoivat vastapuolen kaikesta huolimatta valitsevan Adolf Fredrikin. Ruotsalaiset kertoivat muitakin ehdokkaita olevan ja tulevan helposti valituksi, jos Venäjä ei muuta asennettaan. Lisäksi he tähdensivät, että Adolf Fredrikiä oli ensiksi ehdottanut Venäjä eikä Ruotsi.⁶⁷

Yritettyään taivuttaa ruotsalaisia tekemään jonkin alueluovutustarjouksen Luberas ja Rumjantsev ilmoittivat vihdoinkin ehdot. Edellinen lupasi maaliskuun 31. päivänä pidetyssä istunnossa Adolf Fredrikin vaalia vastaan vain Pohjanmaan. Jälkimmäinen lisäsi siihen ruotsalaisten ilmaistua hämmästyksensä myös "Porin läänin" ja Ahvenanmaan. Pikalähetti oli jo kuitenkin lähetetty Pietariin, ja Luberas antoi myöhemmin ymmärtää, että

Luberasin ja Rumjantsevin lupailut Suomen eri osien palauttamisesta 31.3.1743 (I ja Ia), 13.4. (II ja IIa) sekä Elisabetin lisämyönnytys 6.5.1743 (III). Vaikka jo maaliskuun alussa venäläiset neuvottelijat olivat antaneet epämääräisiä lupauksia Suomen palauttamisesta (lukuun ottamatta Kymijoen itäpuolista aluetta ja Karjalaa), ehtojen kerrottiin olevan tiukempia, mikä näkyi kuukauden lopussa. Venäläisten ja ruotsalaisten näkemysten välillä oli tuolloin suuri ero (Varsinais-Suomi, Uudenmaan ja Hämeen lääni, Savo ja ns. Kymenkartanon alue sekä Karjala). Kaksi viikkoa myöhemmin oli Ruotsille luvassa virallisesti lisäksi Varsinais-Suomi ja ehkä Ahvenanmaa sekä epävirallisesti Häme ja Savo. Jälkimmäiset Elisabet oli suostuvainen antamaan virallisesti 6.5.1743 Adolf Fredrikin vaalia vastaan sekä vielä Pohjois-Karjalan ja sallimaan kauppakonttorit hämäläisille, savolaisille ja karjalaisille Helsingissä, Porvoossa ja Haminassa sekä Viipurissa.

paremmat ehdot olivat mahdolliset. Näitä todella tarvittiinkin, sillä Nolcken ja Cedercreutz vaativat edelleen Uudenkaupungin rauhan rajaa, jos he ryhtyisivät todella taivuttamaan säätyjä Lyypekin piispan valinnan kannalle. He halusivat venäläisiltä kirjallisen vahvistuksen ko. rajasta. Sellaiseen nämä eivät luonnollisestikaan suostuneet. He korostivat, että he olivat tarjonneet kaiken, mihin keisarinna oli antanut heille luvan. Luovutettava alue olisi paljon suurempi, kuin Elisabet itse saisi Suomesta.

Maaliskuun lopussa 1743 Herman Cedercreutz ja E. von Nolcken viittasivat aikaisemmin Rumjantsevin suullisesti lupailleen rajaa Kymijoelle. Luberas epäili kuitenkin, ettei hallitsija tällaiseen suostuisi, vaikka hän ei täysin sellaista ehdotusta tyrmännytkään. Siinä tapauksessa Ruotsin pitäisi luovuttaa alueita muualta. Hän ilmoitti konferenssissa 5.4.1743, että lisämyönnytyksiä oli odotettavissa, mutta koko Suomen palauttamiseen Elisabet tuskin taipuisi.

Venäjällä oli kyllä aihetta suurempaan myöntyväisyyteen. Sisäisesti maa oli epäjärjestyksessä. Hovijuonet jatkuivat, ja kukistunut puolue oli tyytymätön. Persian taholta uhkasi sota, ja jos vaatimuksia pidettäisiin liian kireinä, Ruotsi saattaisi solmia pohjoismaisen unionin. Lisäksi Elisabetilla oli syytä pelätä von Nolckenin taholta epämiellyttäviä paljastuksia vehkeilyistään valtaannousunsa yhteydessä. Hallitsevan senaatin ja hovin keskuudessa oli ristiriitaisia käsityksiä keisarikunnalle edullisista rauhanehdoista, mikä jarrutti neuvotteluja. Venäjän valtuutetuista erityisesti Luberas teki parhaansa rauhan edistämiseksi, yritti taivuttaa hovia myönnytyksiin sekä samalla saada Cedercreutzin ja Nolckenin vakuuttuneiksi ainakin jonkin alueluovutuksen välttämättömyydestä. Ruotsalaiset pitivät edelleen tiukasti kiinni Uudenkaupungin rauhan rajalinjasta.⁶⁸

11.4.1743 saapui taas pikälähetti Pietarista ilmoitaen Elisabetin nyt luopuneen myös "Turun läänistä" Hankoniemeen saakka sekä luvanneen antaa Tanskalle takuut Slesvigin omistuksesta sekä Ruotsille apua Adolf Fredrikin vaalin mahdollisesti aiheuttamista selkkauksista. Tsaaritar oli erityisen tyytyväinen niistä tiedoista, että Nolcken ja Cedercreutz yrittäisivät taivuttaa säätyjä hyväksymään hänen ehdokkaansa kruununperijäksi. Alueluovutuksissa ei tällä kertaa mainittu lainkaan Ahvenanmaata, joka lienee jäänyt epähuomiossa pois tai sisältyi käsitteeseen "Turun lääni". Tähän seikkaan kiinnittivät ruotsalaiset kuitenkin huomiota, joskaan sitä ei erikseen virallisissa neuvotteluissa otettu esille.

Ruotsalaiset valtuutetut osoittivat pettymyksensä ja haluttomuutensa nostattaa säädyissä tyhjiä toiveita Elisabetin näin mitättömistä myönnytyksistä. Kuninkaalta oli tullut vihje, että kruunun alus oli valmiina viemään neuvottelijat kotiin, ellei Ruotsin tarjousta hyväksyttäisi. Siksi Rumjantsev ja Luberas kiirehtivät antamaan lupauksia myös Hämeen ja Savon palauttamisesta. Keisarinnan haltuun jäisi ainoastaan Karjala ja Uusimaa. Ruotsalaiset halusivat tietää tarkasti Elisabetin kannan, ja pikälähetti saatettiin taas matkalle kohti Pietaria. He vaativat yhä koko Suomen palauttamista

tinkimättä alueista lainkaan. Venäläiset taivuttivat Nolckenin lähtemään Tukholmaan ja viemään heidän uusimman ehdotuksensa valtaapitäville toivoen, ettei kruununperillisen vaalissa kiirehdittäisi. Hän saapui pääkaupunkiin 19.4.1743.

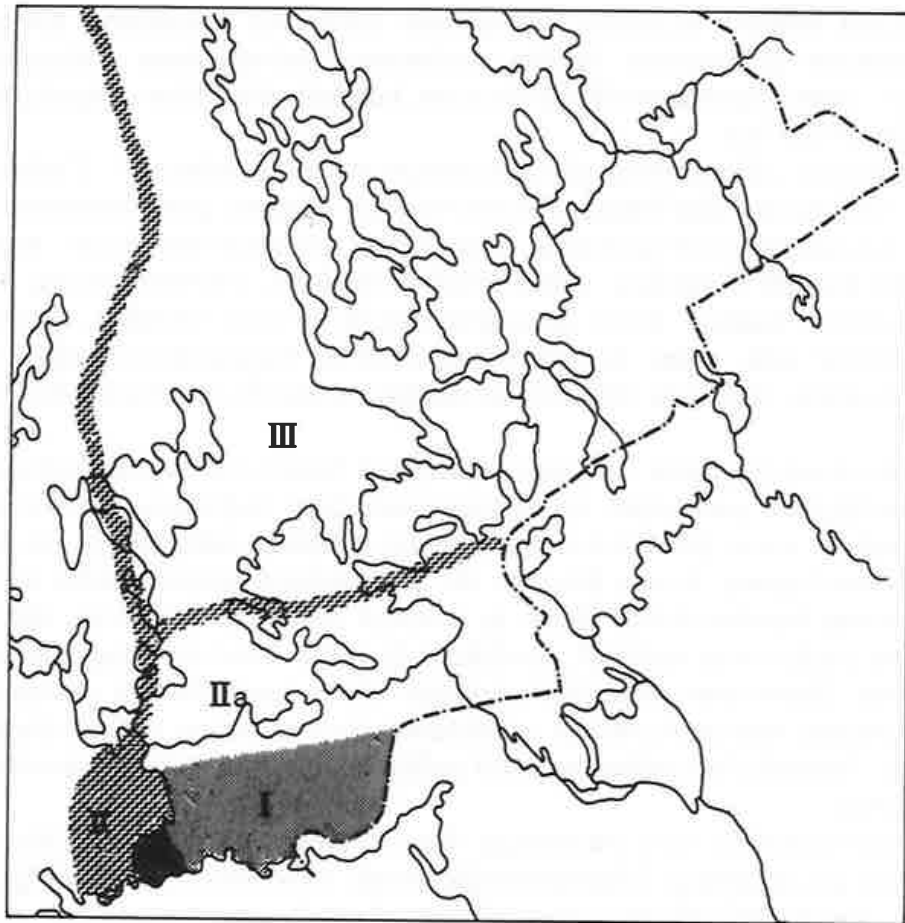
Huhtikuun jälkipuolella ei rauhanneuvotteluissa edistytty. Cedercreutz syytti venäläisiä tahallisuudesta viivyttelystä ja ehtojen panttaamisesta sekä vaati suurempia myönnytyksiä. Venäläiset kertoivat saaneensa kuriirien mukana kirjeitä Pietarista, mutta niissä ei käsitelty alueluovutuksia. He oli jo luvanneet kaiken, joten parempia ehtoja ei ollut tiedossa. Lisäksi he paheksuivat sitä, ettei heidän viimeisimpään tarjoukseensa ollut tullut kuninkaallista vastausta. Molemmat osapuolet odottivat hoviensa kannanottoja.⁶⁹

Rauhanneuvottelujen kulkuun vaikuttivat Suomessa kapinahankkeet sekä ruotsalaisten joukkojen hyökkäyssuunnitelmat huhtikuussa. Toukokuun alkupuolella maan laivasto liikehti Suomen rannikon edustalla ja otti yhteen venäläisten kanssa. Koska Elisabet oli ruotsalaisten pettymykseksi esittänyt maaliskuun lopussa tiukat ehdot ja vaatinut valtaosaa Suomesta eikä ollut alueesta paljonkaan tinkinyt, hankkeet Suomen takaisinvaltaamiseksi voimistuivat. Keisarinna näyttää toukokuun alussa huomanneen viisaimmaksi antaa jonkin verran periksi ja suostuneen luovuttamaan entistä enemmän alueita. Toisaalta kumpikin osapuoli pelkäsi koko ajan rauhanneuvottelujen katkeamista.

Käytiin todellista viivytystaistelua. Kun Elisabet sai kuulla, että Ruotsissa tultaisiin suorittamaan kruununperijän vaali toukokuun alkupuolella, hän lähetti neuvottelijoilleen uudet ohjeet. Samalla hän kuitenkin suuresti ihmetteli, ettei vastapuoli ollut esittänyt omaa tarjoustaan hänen lähes kuukausi sitten tekemiinsä ehdotuksiin. Sellainen osoitti kylmäverisyyttä ja piittaamattomuutta, joten tsaaritar saattaisi pitää koko Suomen. Uhkaus olikin otettava vakavasti. Muutama päivää myöhemmin Cedercreutz sai Neplujevin välityksellä tietää, että kenraali Keith oli valmiina eskaaderillaan lähtemään liikkeelle Ahvenanmaalta. Lisäksi Rumjantsev ilmoitti sotamarsalkka Lacyn parhaillaan purjehtivan laivastollaan Kronstadtista kohti Ruotsia. Toimettomana ei oltu vastapuolellakaan, vaan varustauduttiin hyökkäämään Suomeen. Maan molemmat laivastot liikehtivät Suomen vesillä ja Pohjanmaalla odotettiin kenraalimajuri Kristoffer Freidenfeltin saapuvan joukkoineen minä hetkenä hyvänsä Länsipohjasta ajaakseen venäläiset ainakin maakunnan pohjoisosasta.⁷⁰

Uusimaa vai Itä-Suomi Venäjälle

Mieliala Ruotsissa alkoi käydä kärsimättömäksi. Epäiltiin Venäjän vain pyrkivän voittamaan aikaa päästäkseen meren auettua hyökkäämään Pohjanlahden länsirannikolle. Aatelittomat säädöt päättivät käydä kruununperijän vaaliin, ellei 9.5.1743 mennessä saapuisi varmaa ja tyydyttävää tietoa

Cedercreutzin lupaus 14.5.1743 Ruotsin alueluovutukseksi (I) sekä Rumjantsevin vaatimus kolme päivää myöhemmin (II + IIa) sekä Elisabetin vaihtosuunnitelma 1.6. (alue II:n tilalle alue III). Sen jälkeen kun tsaaritar huomasi, kuinka tärkeänä Ruotsi piti Kymenkartanon läänin Kymijoen länsipuolisen alueen palauttamista, hän vaati siitä ainakin 20 kertaa suurempaa aluetta Savosta ja Karjalasta. Vasta toukokuun puolivälissä ruotsalaiset neuvottelijat peräytyivät alkuperäisestä ehdostaan, Uudenkaupungin rauhan rajasta. Tarjous jäi sikäli epämääräiseksi, ettei ollut selvää, kumpaa Kymijoen haaraa Cedercreutz tarkoitti, itäistä vai läntistä, mikä aiheutti sittemmin ristiriitaa.

tsaarittaren rauhanehdoista. Sanoma tuli ja oli esillä Turun kongressissa toukokuun 6. päivänä. Elisabet halusi palauttaa (jos Adolf Fredrik valittaisiin) aikaisempien lupausien lisäksi Savon ja Hämeen sekä Ruotsin Karjalan mutta vaati koko Suomenlahden pohjoisrannikko. ”Pitäen itsellään siis vain Kymenkartanon läänin ja koko Uudenmaan keisarinna aikeena ei ole laajentaa maitaan eikä muuta senkaltaista vaan vain varmistaa valtakuntansa turvallisuus lisähyökkäyksiltä tulevaisuudessa: ollen sitä paitsi suurin osa alueesta, mitä hän ajattelee pitää, niin hävitettyä, että Hänen Majesteetil-

leen tulee maksamaan melkoisesti, ennen kuin sen voi jälleenrakentaa hyödyttämään häntä”.

Koska Ruotsi menettäisi kokonaan Suomenlahden rannikon, jonne oli Hämeestä ja Savosta toimitettu kauppatavaroita, keisarinna sallisi sisämaalaisten kuljettaa merikaupunkeihin perustettaviin kauppakonttoreihin tuotteita. Niissä majailevien ruotsalaisten kauppaporvarien ei tarvitsisi suorittaa Venäjän kruunulle lainkaan tullia, kuten he olivat emämaalle tehneet.

Elisabetin myönnytykset olivat huomattavat, ja hän näyttää todella pelänneen pohjoismaisen unionin syntymistä. Vaikka Venäjä oli tarjonnut koko Sisä-Suomea, Cedercreutz arveli saatavan myös Uudenmaan. Samanlaisia uutisia toi Englannin lähettiläs Pietarista. Tosin Luberas ja Rumjantsev kertoivat tsaarittaren tarjouksen olevan viimeinen, ja sen pohjalta oli sopimus aikaansaatava. Cedercreutz ilmoitti kansliapresidentille 14.5.1743 sanoneensa venäläisille, että mikäli keisarinna pyrki nopeaan päätökseen, hänen tuli luovuttaa muu osa Suomea paitsi Kymenkartanon ”alue”, jonka hän oli täsmentänyt koskemaan rannikkokaistaletta Kymijokeen asti ja sisämaassa siihen kohtaan, jossa Hämeenlinnasta tuleva maantie ylitti kojoen. Tästä vedettäisiin suora linja Viipurin — Lappeenrannan tielle Taskulaan. Näin ollen Lappeenranta ympäristöineen jäisi Ruotsille. Rajaukseen venäläiset eivät olleet alkuunkaan tyytyväisiä ja ilmoittivat, ettei Elisabet ikinä tulisi tyytymään näin vähäiseen luovutukseen, vaan hänen aikeenaan oli pitää ainakin koko Kymenkartanon lääni tai maaherrakunta.

Vaikka Rumjantsev ja Luberas olivat useassa yhteydessä vaatineet myös Uuttamaata, varsinkin Cedercreutz näki sen vain taktiikkana. Siksi hän ilmoitti valtaneuvoston voivan suostua venäläisten ehdotukseen, jos kyseinen maakunta jäisi siitä pois. Valtiopäivillä hatut yhtyivät tähän Tanskan kruununprinssin kannattajien asettuessa sitä kiihkeästi vastustamaan. Aatelisto, porvaristo ja papisto päättivät hyväksyä 11.5.1743 hallituksen esityksen ja myöntää lykkäystä vaalissa. Papisto lisäsi kuitenkin päätökseensä Tanskan kruununprinssin ehdollisen valinnan, ellei rauhaa tiettyyn päivään mennessä olisi solmittu. Talonpojat pysyivät jyrkästi entisellä kannallaan. Nolckenilla oli valtuudet luovuttaa Suomenlahden rannikko Kymijokea myöten ja antaa lupaus Adolf Fredrikin vaalista. Hän saapui takaisin Turkuun 19.5.⁷¹

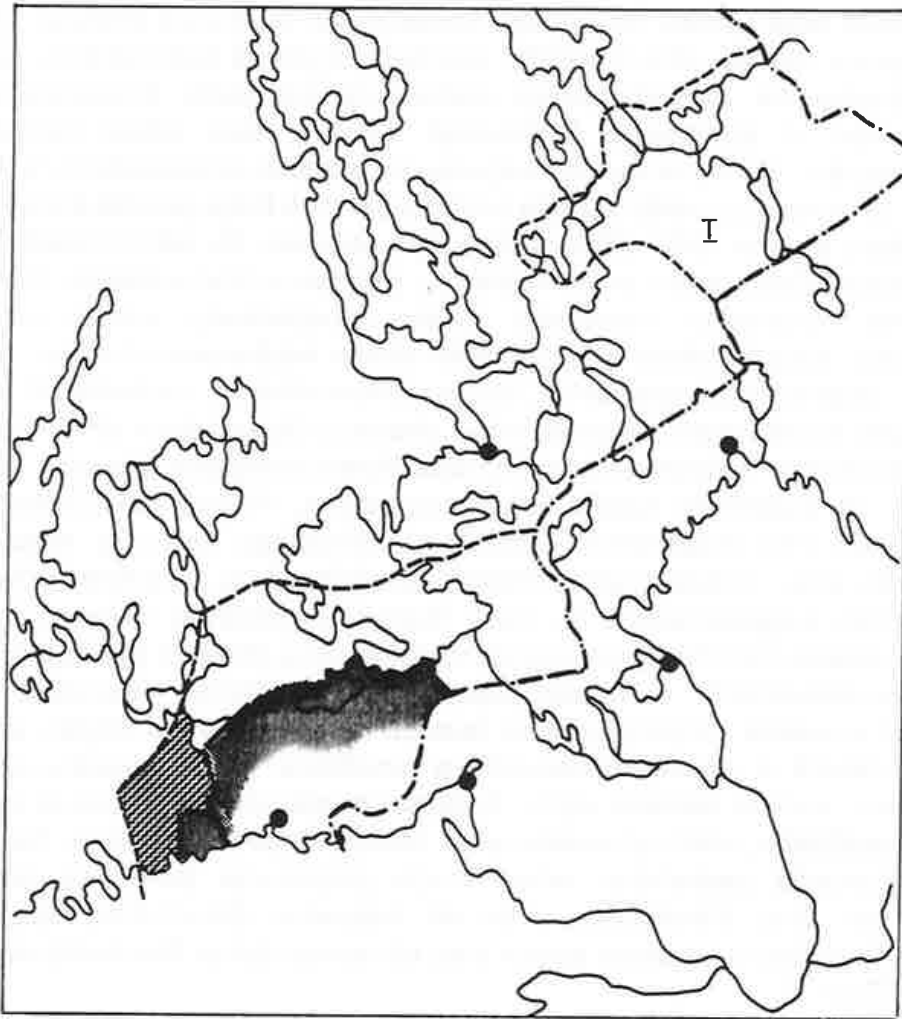
Neuvottelut polkivat paikallaan toukokuun puolivälissä 1743, sillä molemmilta osapuolilta puuttuivat uudet ohjeet. Rumjantsev ilmoitti tuolloin valalla vannoen Cedercreutzille, ettei hän uskonut Elisabetin luovuttavan Uuttamaata eikä ikinä jakavan Kymenkartanon lääniä, joka ulottui myös Keltin virran länsipuolelle. Cedercreutz esitti vuorostaan Rumjantseville, kuinka kohtuuton sellainenkin olisi Ruotsille; olisi luonnollisempaa saada raja Kymijokeen. Siitä voitaisiin vetää suora linja tiettyyn kohtaan vanhalle rajalle kuten esimerkiksi Valkealasta Taskulaan. Näin kannat olivat entiset. Cedercreutz halusi Rumjantsevin osoittavan kartalta, mitä hän tarkoitti Kymenkartanon läänillä. Kuuluihan siihen tosiasiassa myös Savo ja Ruotsin

vaatiessaan lisää alueita. Valtakunta mieluummin sotisi kuin alistuisi. Tähän Rumjantsev vastasi, että Ruotsille voitaisiin myöntää korvaukseksi Kymijoen länsipuolen luovuttamisesta kulkuväylä Saimaalta Suomenlahteen. Cedercreutz ei kuitenkaan hyväksynyt sellaista vaan vetosi kuninkaan ultimaatumiin. Koska oltiin umpikujassa, ruotsalaiset neuvottelijat päättivät pakata tavaransa ja tehdä sen niin verkalleen, että huhu poislähdöstä kiirisi venäläisten korviin. Sillä olikin myönteinen vaikutus. He olivat valmiit 28.5. suostumaan Uudenmaan palauttamiseen, joskaan ei korvauksetta. Elisabet oli myös varoittanut armeijansa johtoa suorittamasta mitään sellaista sotatointa, joka häiritsisi loppusuoralla olevia rauhanneuvotteluja.

Kun neuvottelijat seuraavan kerran kokoontuivat, ruotsalaiset olivat välikäsien kautta saaneet kuulla, että Luberas ja Rumjantsev olivat lähettäneet muutamia maanmittareita Turusta Kymenkartanon lääniin. Vaikka tehtävä oli naamioitu muuta tarkoitusta varten, Nolcken ja Cedercreutz päättelivät, että maanmittarit hankkivat tarkempaa tietoa ja katsastivat paikkoja, jotka voitaisiin antaa takaisin Ruotsille. Joka tapauksessa Venäjä aikoi pitää Lappeenrannan ja sieltä Haminaan johtavan tielinjan hallussaan. Alueelta täytyisi löytää sopiva varastopaikka Ruotsin nimiin savolaisten kauppatuotteille ja toinen Lappeenrannan läheltä Saimaalta, josta tuotteet voitaisiin kuljettaa meren rantaan Ruotsin saaman väylän kautta, mikäli Venäjä ei antaisi Suomenlahden rannikkoa. Koska tsaaritar ei ollut Pietarissa, kuriirin sanoma viipyi. Kaikesta huolimatta Cedercreutz korosti 27.5. venäläisille, ettei valtakunta tekisi rauhaa ilman Uttamaata. Neplujevin välityksellä ruotsalaiset saivat kuulla pikalähetin palanneen tuolloin mukanaan kirje Elisabetilta, joka oli kuitenkin ilmoittanut, ettei hän esittäisi lopullista kantaansa ennen kuin oli saanut tietää Nolckenin tuomista viesteistä.⁷²

Kesäkuun alussa 1743 ruotsalaiset kuulivat Elisabetin luovuttavan Uudenmaan, ”ottaen huomioon Ruotsin puolelta esitetyt syyt, että nimittäin Uusimaa on ollut vanhoista ajoista lähtien ruotsalaisten siirtolaisten asuttama sekä että ilman Uttamaata ei riittävää satamaa Ruotsille jäisi jäljelle”. Luovutus ei tsaarittaren mielestä voinut kuitenkaan olla yksipuolinen, vaan Ruotsin oli annettava vastikkeeksi alueita muualta. ”Hänen Majesteettinsa on valtakuntansa turvallisuuden vuoksi huomannut välttämättömäksi pitää koko Savon tai Savonlinnan läänin Kymenkartanon läänin ohella sekä kaiken sen, mikä Ruotsille Uudenkaupungin rauhassa jäi Karjalasta jäljelle.” Korvaus olisi siis Savo ja Pohjois-Karjala. Alue oli paljon suurempi kuin Uusimaa, eikä Venäjä olisi tarvinnut tällaista turvallisuutensa takeeksi. Koska Elisabet huomasi, että ruotsalaiset halusivat keinolla millä hyvänsä Uudenmaan, hän katsoi tilaisuuden tulleen esittää runsaasti lisäalueita. Toisaalta Cedercreutz ja Nolcken olivat valmistautuneet vaatimaan korvauksetta Uttamaata Kymijokeen asti. Näin ollen Venäjälle jäisi kyseisen joen takainen rantakaistale Virojoelle saakka.

Ruotsalaiset olivat Elisabetin lisävaatimuksista ymmällä. He halusivat

Luberasin ja Rumjantsevin ehdotus Ruotsin alueluovutukseksi 2.6.—6.6.1743 sekä alueiden vaihtosuunnitelma, mikä olisi merkinnyt, että Ruotsi olisi saanut Kymijoen länsipuolen (viivarasterointi) mutta menettänyt kreikkalaiskatoliset seurakunnat (I). Varsinkin Liperin Taipaleen seurakunnan luovutus oli Ruotsille hankalaa, koska sen myötä Venäjä olisi saanut haltuunsa Vuoksen vesistön tärkeitä solmukohtia. Lisäksi oli vaarana, että Venäjä olisi vaatinut koko laajaa Liperin pitäjää. Esillä oli niin ikään Lappeen ja Pyhtään välisen maakaistaleen (pisterasterointi) luovutus Ruotsin kaupankäyntiä varten edellyttäen, että Venäjä saisi Kymijoen länsipuolenkin Kymenkartanon läänistä.

katsoa alkuperäistä kirjettä nähdäkseen, oliko se todella keisarinnan allekirjoittama. Näin tapahtuikin. Sen jälkeen Cedercreutz ja Nolcken ilmoittivat, ettei tsaarittarella ollut aikomustakaan pyrkiä rauhaan, vaan hän viivytteli saadakseen enemmän myönnytyksiä. Heidän mielestään Holsteinin herttualla saattoi myös olla sormensa pelissä. Pitkäaikaiset ja

vaikeat neuvottelut tuntuivat hetkessä valuneen hukkaan. ”Neuvottelujen aika näyttää olleen ohi”, he kirjoittivat alakuloisina kuninkaalleen. Oli aseiden vuoro puhua, ja tämän tiedon he välittivät myös Luberasille. Hän kertoi vuorostaan saaneensa toukokuun lopussa kenraali Keithiltä kirjeen, jonka mukaan tämä oleskeli laivastoineen Ahvenanmaalla valmiina taisteluun. Sotamarsalkka Lacy oli Tvärminnen edustalla eskaaderinsa kanssa. Toisaalta Ruotsin laivastoa oli Hankoniemen seutuvilla.⁷³

Analysoidessaan Elisabetin kiristyneitä ehtoja ruotsalaiset neuvottelijat olivat sillä kannalla, että myös Englanti oli sekaantunut neuvottelujen kulkuun ja epäillyt, ettei Tanskan kruununprinssi olisikaan halukas Ruotsin kruununperijäksi, vaikka sitä hänelle ehdotettaisiin. Näin Adolf Fredrikin mahdollisuudet paranisivat ilman alueluovutuksiakin. Toisaalta Cedercreutz ja Nolcken arvelivat myös sitä, että Savo oli tullut ikään kuin vahingossa Elisabetin antamiin ohjeisiin tai teksti oli kirjoitettu väärin. Kirjeessä mainittu kaksikirjaiminen sana oli näet niin epäselvä, ettei saatu selville, oliko se do vai da. Edellinen olisi merkinnyt sitä, että keisarinna sisällyttäisi Kymenkartanon lääniin Savon. Venäjän ankaraa ehtoa Savon ja Karjalan luovuttamisesta Herman Cedercreutz ja von Nolcken eivät halunneet säädyille ilmoittaa. Se olisi merkinnyt Tanskan kruununprinssin valitsemista. Hämmästyneet Luberas ja Rumjantsev arvelivat vaatimuksen Savosta ja Karjalasta olevan joko kirjoitusvirhe tai Bestuževien omavaltaista aikaansaannosta. Ruotsalaiset kertoivat, että heillä oli nyt määräys matkustaa kotiin, mutta he lupasivat venäläisten pyynnöstä viivyttää matkaansa noin 12 päivää, jona aikana kuriiri ennättäisi käydä Pietarissa. Niin ikään he suostuivat esittämään näiden toivomuksesta kruununperijän vaalin lykkäämistä vielä vähäksi aikaa. Luberas antoi näet toiveita asian onnellisesta päätöksestä.

Nolckenilla oli Tukholmasta palatessaan mukanaan kuninkaan kirje ja ultimaatumi, jonka mukaan sopimus oli saatava valmiiksi alueluovutusten osalta kesäkuun 6. päivään mennessä, jolloin suoritettaisiin kruununperijän vaali. Venäjän täytyisi suostua Ruotsin ehtoihin ja tyytyä vain Virolahden ja Kymijoen väliseen rantakaistaleeseen. Muut vaatimukset olisivat esteinä rauhalle. Jotta umpikujasta jälleen päästäisiin, venäläiset lähettivät Elisabetille kirjeen. He kertoivat ruotsalaisten pyytäneen keisarinnaa allekirjoituksellaan vahvistamaan alueluovutukset, jos Adolf Fredrik valittaisiin. He olisivat suostuvaisia antamaan takaisin ”Pohjanmaan, Porin, Turun, Hämeen kuin myös Savonlinnan läänit sekä koko Uudenmaan”. Sen sijaan Ruotsin Karjalasta pitäisi saada kreikkalaiskatoliset pitäjät. Kun neuvottelut jatkuivat, Cedercreutz ja Nolcken ilmoittivat, että venäläisillä täytyi olla takataskussa vielä edullisempi esitys, koska he olivat aina myöntyneet.

Luberas tähdensi, ettei Elisabet pyri saamaan lisäalueita niiden itsensä vaan turvallisuuden takia. ”Sitä vastoin nyt viime hetkellä näyttää siltä, että tarvittaisiin koko Ruotsin raunioittamista ja keisarinnan voittoisaa sotaa.” Kumpi olisi maalle edullisempaa, Savonlinnan lääni tai raskas taistelu.

Tähän sisältyi selvä uhkaus. Vastapuoli oli kiristänyt venäläisten kärsivällisyyden äärimmilleen. Kun ruotsalaiset halusivat tarkasti tietää, mitä alueita tsaaritar piti välttämättöminä, Luberas ja Rumjantsev vaativat Kymenkartanon lääninä, siis myös Kymijoen länsipuolista aluetta. Jälleen Cedercreutz ja Nolcken toivat esiin Ruotsin keskiaikaisen siirtolaisuuden Kymijoelle saakka ja esittivät, että ainakin Pyhtään ja "Lappeen" pitäjissä oli ruotsalaista alkuperää olevaa väestöä, joten näiden seutujen oli katsottava kuuluvan Uuteenmaahan. Tällöin venäläiset tiedustelivat, voisiko Ruotsi vaihtaa em. pitäjät Karjalan kreikkalaiskatolisiin pogostoihin. Sellaiseen ruotsalaiset eivät taipuneet ja vetosivat kuninkaan päätökseen. Mielenkiintoista on joka tapauksessa huomata se, kuinka sisukkaasti Nolcken ja Cedercreutz koettivat saada koko Saimaan vesistön takaisin. Lappeella ei tosin ollut ollut ruotsalaista uudisasutusta kuin keskiajalla siellä täällä, mutta he koettivat samaa keinoa kuin Uudenmaan kohdalla.⁷⁴

Elisabetin uudet aluevaatimukset kesäkuun alussa aiheuttivat suurta päänvaivaa Nolckenille ja Cedercreutzille. Niinpä he tiedustelivat kansliapresidentiltä 6.6.1743, tulisiko heidän pitää tiukasti kiinni Pyhtään ja Lappeen pitäjistä sekä mahdollisesti niiden välisestä maakannaksesta. Samalla he toivoivat ohjeita, kuinka suuri osa kreikkalaiskatolisista pitäjistä voitaisiin vaihtaa Kymijoen länsipuolisiin alueisiin. Toiseksi he halusivat kuulla valtaneuvoston kannan Venäjän vaatimuksiin Pohjois-Karjalassa. Miten heidän olisi silloin toimittava ja mitä saatava vastikkeeksi?

Neuvottelijoiden vastavuoroiset tarjoukset, vaatimukset ja uhkaukset olivat ominaisia kesäkuun alkupuoliskolle. Ruotsi tulisi suorittamaan pian kruununperijän vaalin, joten siihen mennessä täytyisi päästä selvytyteen edes summittaisesta rajalinjasta. Kun rauhanneuvottelijat söivät illallista Luberasin luona 12.6., venäläiset ilmoittivat saaneensa pikakirjeen Elisabetilta, joka kertoi tehneensä vastapuolelle jo nyt sangen suuria myönnytyksiä. "Savosta ja Kymenkartanon läänistä" ei tingittäisi, eikä mitään muutoksia enää sallittaisi. Rauhan solmiminen jäisi kokonaan Ruotsista riippuvaiseksi. Venäläiset lähtisivät kongressista, jos hänen ultimaatumiinsa ei suostuttaisi.

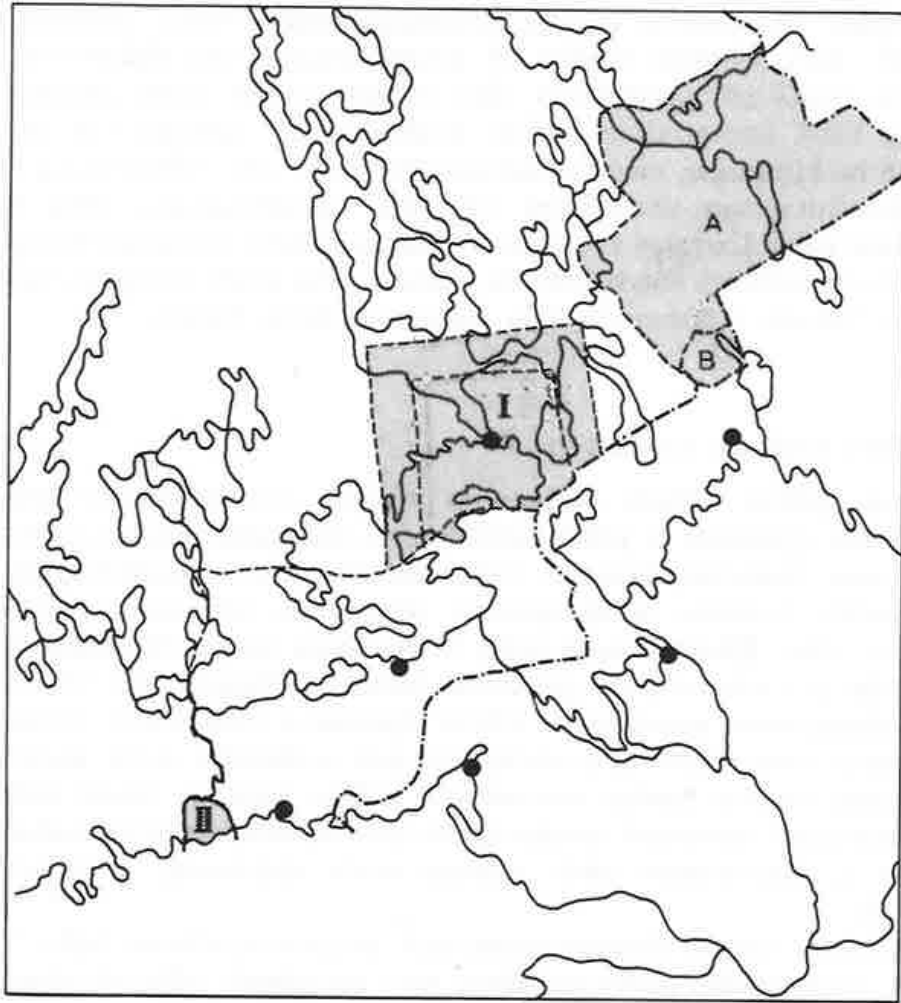
Ilmeisesti Cedercreutz ja Nolcken saivat myös kuulla Luberasilta, että Lacy oli toukokuun ensimmäisellä viikolla kyennyt purjehtimaan laivastolleen Hankoniemen ohi kohti Ahvenanmaata ruotsalaisten valppaudesta huolimatta ja yhtynyt venäläiseen kalæriosastoon. Näin ollen Ruotsin rannikko oli vakavasti uhattuna. Lisäksi kasakkajoukkoja oli matkalla Hämeestä kohti Pohjanmaata ja Länsipohjaa. Kaikesta huolimatta Rumjantsev ja Luberas ilmoittivat ruotsalaisille, että Venäjä saattaisi luovuttaa Savon läänin ilman Savonlinnaa ja aluetta, joka olisi Kymenkartanon ja Karjalan välissä. Nolcken ja Cedercreutz tarjosivat vuorostaan kaupungin tilalle vähäistä osaa Pohjois-Karjalasta. Sopimus alkoi vähitellen muotoutua. Tingittiin puolin ja toisin. Ruotsalaiset pyysivät siksi hallitukseltaan vapaita käsiä päättää ehdoista olosuhteiden mukaan, koska tilanteet muuttuivat niin nopeasti.

Ruotsissa oli asetettu erääksi kruununperillisen vaalin määräpäiväksi 6.6.1743. Sisäpoliittinen tilanne oli käynyt maassa niin uhkaavaksi, että pikainen rauha oli välttämätön. Sen vuoksi valtaneuvosto ehdotti, että Turusta vielä odotettaisiin tietoja kesäkuun 20. päivään asti ja alisti säätyjen harkittavaksi, eikö rauhanneuvottelijoita olisi valtuutettava hätätilassa noudattamaan venäläisten vihjausta vaihtokaupasta. Sillä Ruotsi luovuttaisi kaksi Karjalan kreikkalaiskatolista pitäjää Kymijoen länsipuolista aluetta tai sellaista maakaistaletta vastaan, joka avaisi yhteyden Suomenlahdelta Savoon. Lausunnon laati hattujen johtaja Tessin.⁷⁵

Lopullinen sopimus muotoutuu

Turussa jatkui taistelu Savosta ja itäisestä Udestamaasta sitkeänä. Venäläisten epäluulot ja pelko suomalaisten kapinasta olisivat tehokkaasti kiirehtineet rauhansopimuksen valmistumista, ellei taalalaiskapina olisi tullut väliin. Luberas ja Rumjantsev ilmoittivat, että he matkustaisivat Pietariin, ellei Elisabet saisi joko Uttamaata tai Savonlinnan lääniä. Nolckenin ja Cedercreutzin pyynnöstä kokoonnuttiinkin 14.6.1743 virallisesti katkaisemaan neuvottelut. Silloin Alexander Rumjantsev huomautti, että monet katkenneet neuvottelut on heti uudelleen saatu käyntiin ja ruotsalaiset saisivat kantaa seurauksista kaiken vastuun. Nämä selittivät, ettei valtakunta luovuttaisi mitään muuta kuin Kymenkartanon maakunnan. Luberas ja Rumjantsev eivät tehneet uutta ehdotusta, ja neuvottelut päättyivät.

Cedercreutz kertoo olleensa varma siitä, etteivät venäläiset lähtisi Turusta pois, vaan heidän toimensa olivat vain näytelmää. Hän oli ottavinaan katkeamisen todesta. Teeskennellyn iloisena hän lateli Rumjantseville ja Neplujeville keksimänsä jutun, miten muka Tanskan kuningas oli luvannut hänelle 40 000 riikintalaria, mikäli hän lopettaisi neuvottelut. Hän voi nyt tehtyään kaikkensa näiden saattamiseksi onnelliseen päätökseen hyvällä omallatunnolla ottaa tämän lahjan vastaan, joten hänellä oli syytä kiittää venäläisiä. Nämä hymyilivät ja sanoivat, ettei ollut niinkään varmaa, saisiko Cedercreutz näitä rahoja. Kohteliaat hyvästit jätettiin, ja viimeksi mainittu antoi pakata kaikki tarpeettomat tavaransa lähettäen ne jokea alas Rumjantsevin asunnon ohi. Tämän nähdessään ja saatuaan tiedustelijoiltaan vahvistuksen ruotsalaisten matkavalmisteluista venäläiset lähettivät 15.6. päivällä lähetin kysymään Cedercreutzilta, saisivatko he illalla käydä häntä tapaamassa. Hän suostui, ja neuvottelut pantiin taas alulle pohjana ruotsalaisten laatima luonnos. Venäläiset ilmoittivat luopuvansa Savosta lukuun ottamatta Savonlinnan ympäristöä. Toisaalta ko. kaupungin palautus sisältyi ruotsalaisten luonnokseen, jossa korvaukseksi tarjottiin Pälkjärveä, Tohmajärveä ja Ilomantsia. Tämä kohta jäi vielä avoimeksi, kun illalla muista alueluovutuksista oli päästy yksimielisyyteen.

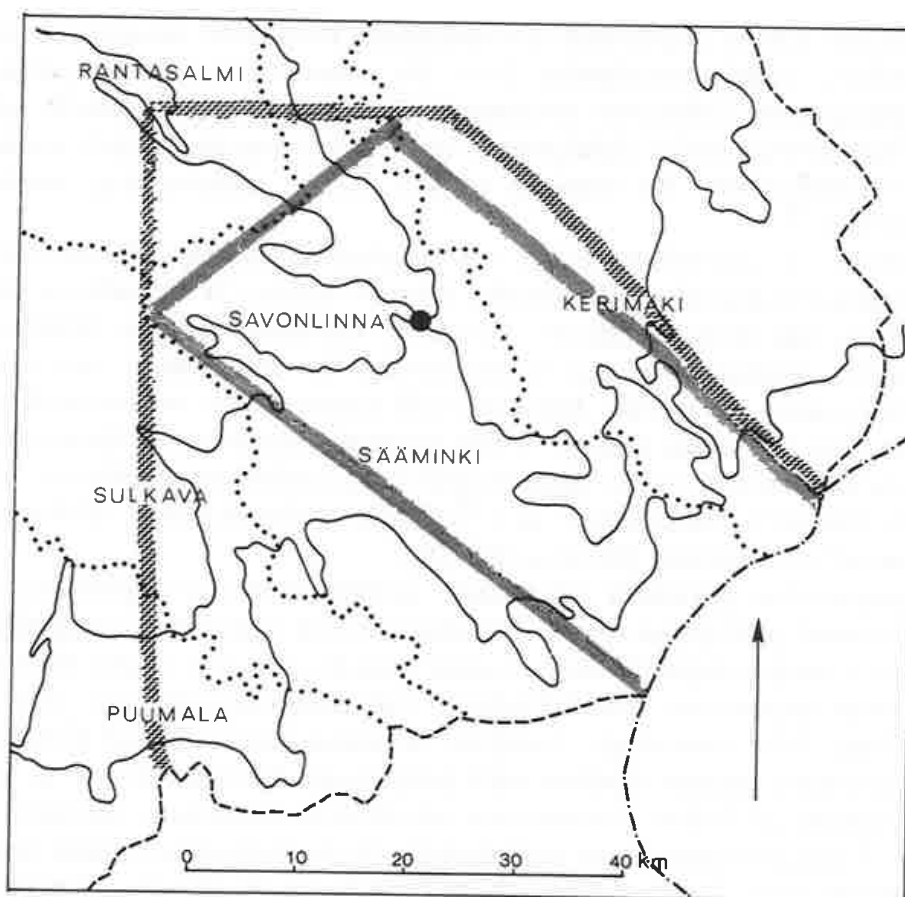
Vaihtoehdotukset 15.6.1743. Nolcken ja Cedercreutz ehdottivat Savonlinnan ja sen lähitiienoon (I) tilalle kolmea karjalaista pitäjää (A+B) tai sitten yhden pitäjän (B) vaihtoa Kymijoen suistoon (II). Kiistaa käytiin Savonlinnan ympäristön laajuudesta. Venäläiset halusivat kolmea peninkulmaa, mikä olisi merkinnyt sitä, että huomattava osa Puumalaa ja tärkeä salmi olisivat tulleet Venäjälle sekä miltei koko Sulkava ja suuri osa Rantasalmea sekä Heinävettä ja samalla olisi katkennut vesiyhteys Karjalasta Savoon. Lisäksi lähes koko Kerimäki olisi kuulunut keisarikuntaan, ja idässä raja olisi siirtynyt suurin piirtein vanhalle Savon ja Karjalan rajalle. Toisaalta ruotsalaiset neuvottelijat olivat valmiita tarjoamaan korkeintaan kahta peninkulmaa eikä Savonlinnan pohjoispuolella sitäkään. Pälkjärven vaihtaminen Pyhtäaseen olisi ollut Ruotsille edullista ja he vetosivat siihen, että jo Uudenkaupungin rauhassa osa Pälkjärveä liitettiin Venäjään, joten tällä keinoin entinen pitäjä yhdistyisi.

Luberasin kanssa käymiensä neuvottelujen tuloksesta ruotsalaiset olivat informoineet kansliapresidenttiä 16.6. He olisivat suostuvaisia vetämään rajan alkukohdan Kymijoen läntisimpään haaraan ja myös valmiit vaihtamaan Pälkjärven pitäjän Pyhtääseen. Jos Venäjä vaatisi tiukasti Savonlinna ympäristöineen, he voisivat tarjota kahta peninkulmaa mutta ei korvauksetta.⁷⁶

Kesäkuun 16. päivänä soviteltiin näkökantoja Rumjantsevin luona venäläisen luonnoksen pohjalta. Mielessään Ruotsin heikko ja vaarallinen asema ja Suomen tila sekä hallussaan valtuudet lisämyönnytyksiin Nolcken ja Cedercreutz suostuivat lopulta luovuttamaan Savonlinnankin, sen jälkeen kun Rumjantsev oli useaan kertaan ristiä suutelemalla vakuuttanut, ettei Elisabet tässä suhteessa taipuisi. Tosin kaupunki saatettaisiin hänen mielestään Adolf Fredrikin vaalin jälkeen palauttaa jonkin ajan kuluttua. Yöllä sopimus valmistui, tarkistettiin ja kirjoitettiin puhtaaksi sekä allekirjoitettiin seuraavana aamuna päiväyksellä 16.6.

Ensimmäisessä pykälässä julistettiin ”ikuinen rauha ja täydellinen ystävyyys” Ruotsin ja Venäjän välille. Vihollisuudet oli lopetettava sotapäälliköiden saatua tiedon sopimuksesta. Toisen pykälän mukaan säädetyt valitsisivat keisarinna ehdokkaan Adolf Fredrikin kruununperilliseksi niin pian kuin mahdollista. Maa luovuttaisi Venäjälle Kymenkartanon läänin Kymijokea ja sen läntisintä haaraa myöten sekä pohjoisessa Hämeen läänin ja Savon rajaan saakka ja lisäksi Savonlinnan ympäristön maastosta riippuen noin kahden Ruotsin peninkulman etäisyydeltä. Kolmannessa artiklassa keisarikunta lupasi loput Uudenkaupungin rauhan Suomesta takaisin. Suuriruhtinas Pietari luopui Adolf Fredrikin vaalin johdosta niistä vaatimuksista, joita hänellä itsellään ja Holsteinin suvulla oli Ruotsin kruunuun. Jos Ruotsia ahdisteltaisiin kyseisen vaalin vuoksi, Venäjä ryhtyisi auttamaan sitä. Viimeisessä pykälässä määrättiin, että varsinaisen sopimuksen laatimista oli jatkettava viivyttelemättä ja keskeytyksettä. Se solmittaisiin Uudenkaupungin rauhan mukaisena ko. alueluovutuksia sekä rauhanartikloja lukuun ottamatta, jotka eivät soveltuisi nykyisiin oloihin. Preliminäärirauha tuli ratifioida viimeistään kahden viikon kuluessa.

Sopimus oli yleensä venäläisen luonnoksen mukainen. Kuitenkaan Luberas ja Rumjantsev eivät enää esittäneet kruununperijän vaalia vahvistettavaksi Englannin takuulla ja olivat tinkineet Savonlinnan turvavyöhykkeestä, joka olisi ollut kolme peninkulmaa kaupungista etelään ja pohjoiseen sekä itä- ja koillispuolella käsittänyt Kerimäen. Myöskään lupaus Venäjän tuesta Ruotsille ei ollut heidän ehdotukseensa sisältynyt. Enempiä muutoksia Cedercreutz ja Nolcken eivät kyenneet aikaansaamaan. He olivat tosin yrittäneet taivuttaa venäläisiä luovuttamaan Kymenkartanon läänistä myöhemmin määriteltävän pienen alueen, jonka kautta savolaisilla olisi vapaa pääsy Suomenlahden rannalle sekä saada sopimukseen määräystä, että keisarinna palauttaisi muun Suomen heti vaalin jälkeen. Samaten Venäjän tuki Ruotsille jäi rajoitetummaksi, kuin he olivat toivoneet. Nämä olivat

Kiista Savonlinnan ympäristön luovuttamisesta Venäjälle heinäkuun puolivälissä 1743. Ruotsin neuvottelijat olivat suostuvaisia antamaan noin puolta pienemmän alueen kuin venäläiset vähintään vaativat, sen jälkeen kun oli päästy yhteisymmärrykseen kahden peninkulman soveltamisesta. Suurin erimielisyys koski Sulkavaa ja Puumalaa, jotka Cedercreutz ja Nolcken halusivat säilyttää Ruotsilla. Kuvioon on merkitty pitäjänrajat pisteviivalla, Savon maakuntaraja katkoviivalla sekä valtakunnanraja piste-katkoviivalla.

lisäksi halunneet takeet siitä, että maiden välinen puolustussopimus laadittaisiin samanaikaisesti rauhansopimuksen kanssa sekä pykälää, jolla annettaisiin Venäjälle luovutettavien alueiden asukkaille heidän ruotsinaikainen omaisuutensa, uskonvapautensa ja privilegionsa. Kohta kun alustava rauhansopimus oli valmis, lähetettiin ruotsalaisten sanansaattaja viemään tietoa Tukholmaan, jonne hän saapui kehnolla aluksellaan kesäkuun 19. päivän iltana kapinallisten lähestyessä kaupunkia. Niin pian kuin järjestys kaupungissa on palautettu, säädyt kokoontuivat 23.6. valitsemaan kruununperillistä. Talonpoikaissäädyn vastarinta oli nyt nujertunut. Äänestyksessä sekin hyväksyi yksimielisesti Adolf Fredrikin valinnan muutamien skoone-laisten vielä keskustelussa puollettua Tanskan kruununprinssiä.⁷⁷

Venäläiset neuvottelijat ottivat alustavan sopimuksen jälkeen esille, että Savonlinnan ympäristössä heikäläiset voisivat myöhemmin rakentaa kaleereja, kuten Ruotsi oli tehnyt rauhan aikana. Cedercreutz ja Nolcken koettivat osoittaa perättömäksi tämän väitteen ja estää alusten tekemisen. Lopulta he pääsivät yhteisymmärrykseen, että Saimaa olisi sotalaivoista vapaa alue. Varsinaiseen sopimukseen tätä ei kuitenkaan kirjattu.

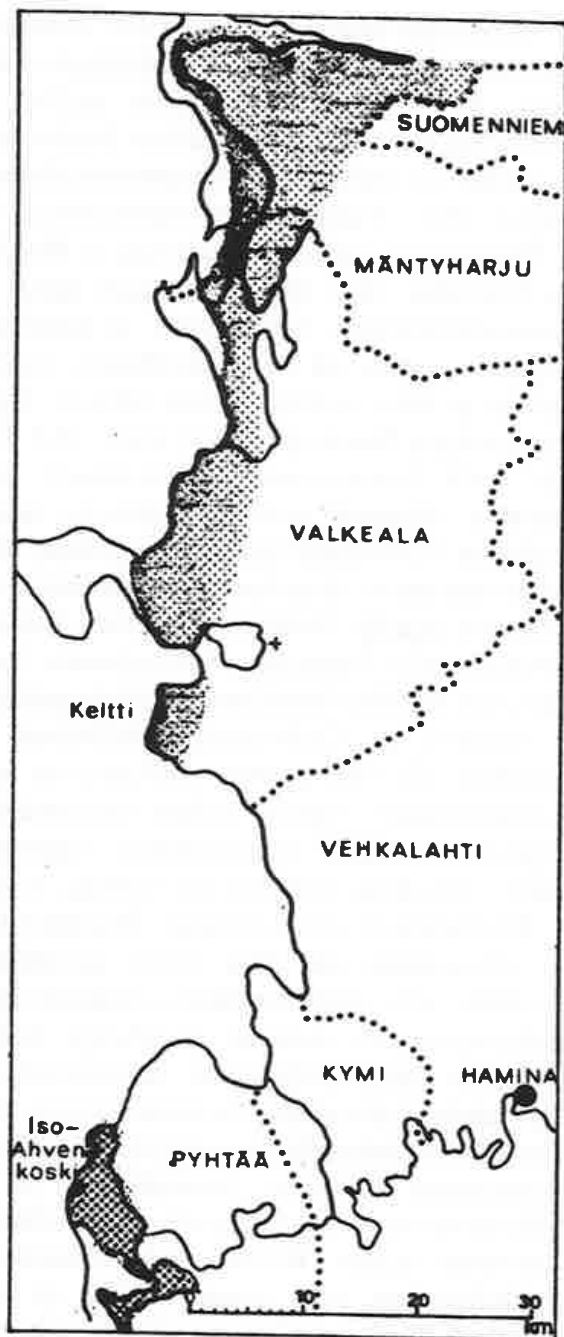
Heinäkuun alussa Cedercreutz ja Nolcken pyysivät Savonlinnan palautusta Ruotsille. Sen tilalle voitaisiin antaa muita alueita. Kuningas oli tästä neuvottelijoilleen kirjoittanut jo kesäkuun lopulla. Venäläiset korostivat kuitenkin, että oli enää myöhäistä palata asiaan. Varsinaista rauhansopimusta ei näet saataisi silloin aikaan. Kun virallinen konferenssi lopullisen sopimuksen hyväksymiseksi alkoi 12.7.1743, Luberas ja Rumjantsev esittivät, että Savonlinnan luovutukseen voitaisiin ehkä palata silloin, kun maiden välisestä liittosopimuksesta neuvoteltaisiin. Ruotsalaiset pyysivät kaikesta huolimatta heitä kääntymään Elisabetin puoleen ja toivoivat asian esille ottamista. Kun heinäkuun lopussa oli viimeisteltävänä alueluovutuksia koskeva pykälä, Nolcken tiedusteli Luberasilta, olivatko venäläiset saaneet keisarinnalta vastausta Savonlinnan luovuttamiseen. Nämä kielsivät ja vaativat pykälän lopullista muotoilemista alustavan sopimuksen mukaiseksi.

Nolcken ja Cedercreutz ehdottivat heinäkuun puolivälissä, että jos Ruotsin oli luovuttava varsinaisessa sopimuksessa Lappeenrannasta ja Savonlinnasta, täytyisi näihin kaupunkeihin saada kauppakonttorit, joihin voisivat Vuoksen vesistöalueen rajantakaiset talonpojat saapua tavaroineen. Tämäkin ehdotus jäi lopulta kirjaamatta sopimukseen.

Ruotsalaiset neuvottelijat ilmoittivat valtaneuvostolle 20.7.1743, että konferenssissa oli ollut esillä Savonlinnan ympäristön rajaaminen. He väittivät, että preliminäärisopimuksen mukaan raja tulisi vetää Savonlinnan pohjoispuolelta suoraan kaakkoon paikkaan, jossa Ruotsin ja Venäjän Karjalan rajat kohtasivat Savonlinnan läänin. Rumjantsev ja Luberas ottivatkin ehdotuksen harkittavakseen. Sen sijaan he eivät millään muotoa suostuneet ruotsalaisten esittämään linjaukseen, että länsipuolinen raja vedettäisiin Karjalan, Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin yhteiseen leikkauspisteeseen, vaan sen tulisi kulkea pohjoispisteestä suoraan Kymenkartanon rajaan. Kiistaa ei kyseisessä istunnossa kyetty sopimaan.

Muiltakaan osin rajan linjaus ei ollut selvä. Niinpä kolme päivää myöhemmin ruotsalaiset ottivat esille Kymijoen ja Savon välisen rajan. Sopimusluonnoksessa (16.6.) mainittiin linja Kymijoen läntisimmästä haarasta (Keltin virta) Kymijokea pitkin Hämeen ja Savon rajan taitekohtaan. Ruotsalaisten mielestä Keltin virta meni pitkälle Hämeeseen Keltin kylän kohdalla ja sieltä vasta suuntautui koilliseen. Venäläiset halusivat kuitenkin pitää ko. joen rajajokena. Sen mukaan myös Mäntyharjun kirkko jäisi Venäjälle, mutta ruotsalaiset tähdensivät koko pitäjän kuuluvan heille. Väite oli kuitenkin perusteeton, eikä sillä ollut vaikutusta venäläisiin, jotka olivat alun pitäen päättäneet vetää rajan vesistöjä pitkin. Heillä oli

Erimielisyydet rajalinjasta Kymijoella ja Mäntyharjussa 23.7.1743 (pisterasteri). Sen jälkeen kun ruotsalaiset neuvottelijat huomasivat, ettei Pyhtään palauttamisesta edes vaihtaen tullut mitään, he esittivät, että rajalinja kulkisi niin, että Ahvenkosket jäisivät kokonaan Ruotsille sekä siten Pyhtään länsiosaa. Venäläiset eivät sellaista hyväksyneet. Samalla tavoin kiisteltiin Keltin kylästä ja Keltin virrasta Valkealassa. Muutenkin Ruotsi halusi itselleen Valkealan läntisiä kyliä ja suoristaa rajalinjaa kuten Mäntyharjussa, jossa vain kaakkoisosa olisi jäänyt Venäjälle. Loppujen lopuksi Ruotsin oli taivuttava Venäjän vaatimuksiin, ja raja vedettiin lähinnä vesistöjä pitkin.

mukanaan omat karttansa, joiden mukaan Keltin virta kulki Hämeen ja Savon rajajokena niin, että Mäntyharjun kirkko sijaitsi Kymenkartanon läänissä. Siksi sen oli kuuluttava Venäjälle. Koska molempien osapuolten näkemykset poikkesivat toisistaan, venäläiset päättivät jättää asian myöhemmin ratkaistavaksi.⁷⁸

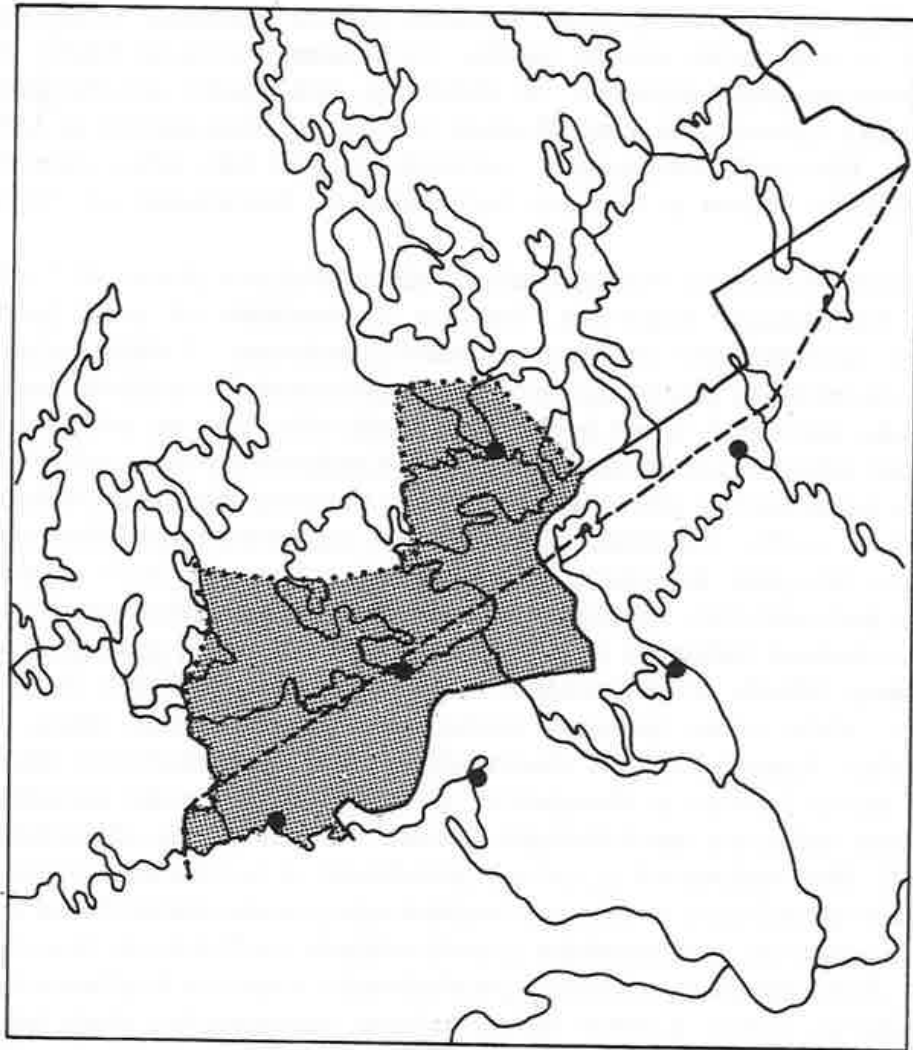
Cedercreutz ja Nolcken yrittivät vielä 23.7.1743 muuttaa rajalinjaa ehdottaen aluevaihtoja nimenomaan Savonlinnan ja Pyhtään osalta. Edelli-

sissä istunnoissa venäläiset olivat antaneet toiveita sellaisesta. Koska tsaaritarelta ei ollut tullut mitään tietoja, ruotsalaiset halusivat kuulla hänen lopullisen kantansa vaihdoista. He ehdottivat, että Venäjä saisi huomattavia korvauksia kyseisistä alueista Ruotsin Karjalasta. Rumjantsev ja Luberas toistivat Elisabetin aikaisemmat määräykset, ettei hän sallisi menettävän pienintäkään lohkoa jo sovitusta luovutuksesta. Samanlaista oli ehdotettu 15.6.

Kaikesta huolimatta Nolcken palasi vaihtojatkukseen jälleen 25.7.1743 ja vetosi kuninkaansa kirjeeseen. Samassa tilaisuudessa oli esillä jaettujen pitäjien luetteleminen erikseen rauhansopimuksessa. Vaikka rajan piti kulkea Kymijokea pitkin, epäselvyyden välttämiseksi venäläisten mielestä näin tulisi menetellä. Tosin heidän sihteerinsä esitti, että iso joki jo sinänsä muodosti selvän rajan valtakuntien välille. Kuudennen artiklan tekstiä rajan kulusta täsmennettiin jälleen kahden päivän kuluttua erityisesti Uudenmaan ja Hämeen osalta. Venäläiset ehdottivat taas sopimukseen pitäjäluetteloa ja halusivat häivyttää Kymijoen maininnan rajajokena. Nolcken kertoi saaneensa keskusteluissa sellaisen vaikutelman, että venäläiset pyrkivät tällä tavoin ottamaan haltuunsa joen jakamat pitäjät kokonaan ja viemään rajan tosiasiaa itäiselle Uudellemaalle, siis Kymenkartanon läänin länsirajaan saakka. Vielä viime hetkessä ruotsalaiset yrittivät saada rajan alkua idemmäksi Kymijoella sekä aluevaihdoin osaa Kymenkartanon läntisistä osista, mutta Luberas ja Rumjantsev eivät hyväksyneet enää muutoksia.⁷⁹

Monien vaikeiden neuvottelujen jälkeen rauhansopimus allekirjoitettiin 7.8.1743. Sen viidennessä pykälässä juhlallisesti ja monisanaisesti annettiin Venäjälle täydellisenä ja ikuisena omistuksena preliminäärirauhassa sovittu alue (ja vastaavat Suomenlahden saaret) kaikkine asukkaineen, omaisuuksineen, oikeuksineen ja tuloineen poikkeamatta entisestä käytännöstä. Samalla Ruotsi luopui ikuisiksi ajoiksi kaikista vaatimuksista niihin nähden, vapautti asukkaat uskollisuudenvälästäan entiselle kuninkaalle ja vakuutti Venäjälle alueiden loukkaamatonta omistusta. Näistä luetellaan erikseen Haminan, Lappeenrannan ja Savonlinnan kaupungit sekä linnoitukset ja Pyhtään pitäjän Venäjään liitettävä osa. Rajan alku täsmennettiin koskemaan Kymijoen läntisintä haaraa, josta se kulkisi Iso- ja Vähä-Ahvenkosken kylien välistä. Tuloksetta ruotsalaiset olivat viime vaiheessa ehdottaneet, että Savon asukkaille jätettäisiin yhdystie rannikolle Kymenkartanon läänin pohjoisimman kulman kautta.

Raja täsmennettiin tarkemmin seitsemännessä pykälässä. Alkaen Suomenlahdesta se kulki Keltin virtaa pitkin Kymijoen pääuomaan, sitten tätä Hämeen läänin rajaan saakka ja sieltä seuraten Hämeen ja Kymenkartanon läänien rajaa, kunnes tämä kohtasi Savon läänin rajan. Tästä se kääntyi itään kulkien pitkin Savon ja Kymenkartanon läänien rajalinjaa Puumalaan, josta uusi raja ulottui etelästä pohjoiseen noin kahden Ruotsin peninkulman etäisyydellä Savonlinnasta länteen sekä saman verran pohjoispuolella. Sen jälkeen se kääntyi itään paikkaan, josta Savonlinna oli kaksi

Turun rauhassa (7.8.1721) sovittu raja.

Rajalinja noudatti paljolti vanhoja lääni- tai maakuntarajoja sekä vesistöjä paitsi Savonlinnan ympäristössä. Uudenkaupungin rauhan rajan tavoin se halkoi pitäjiä, ja seudulle muodostui ikään kuin ei kenenkään -vyöhyke, jolla oli muista alueista poikkeavia etuja varsinkin taloudessa ja verotuksessa. Raja jakoi Vuoksen vesistöä niin, että eteläosa kuului miltei kokonaan Venäjään ja näytti tarjoavan Viipurille lähes entisen takamaan. Aika ja olot olivat muuttaneet kuitenkin kehitystä, ja vanha raja jäi vaikuttamaan sekä kaupallisesti että hallinnollisesti, oikeudellisesti ja kirkollisesti. Jos oli Uudenkaupungin rauhan jälkeen rajanveto maastoon vaikeaa, Turun rauhan rajaa ei kyetty koskaan koko matkalta merkitsemään eikä linjaa raivattu, mikä johti varsinkin 1740-luvulla toistuviin kahinointeihin ja riitoihin valtakuntien välillä. Turun rauhassa Elisabetille tuli Kymijoen itäpuolisista alueista reilusti se, mitä hänen isänsä (Pietari I) ei ollut saanut mutta mitä oli vaatinut (Pyhtään—Lapteenrannan -linja, katkoviiva).

Venäläisten lyöttämä Turun rauhan mitali, johon vaakunoiden ohella piirrettiin vuolas Kymijoki sekä symbolisesti sen ylittävä silta valtakuntien yhteistyön merkiksi. Museoviraston kuvakok.

peninkulmaa suoraan etelään. Tähän piti asettaa kiinteä rajapyykki. Sitten linja suuntautui kaakkoa kohti siihen pisteeseen, jossa Savon ja Karjalan raja yhtyi Uudenkaupungin rauhan rajaan jatkuen entisellään itään ja pohjoiseen. Kaikki rajaan kuuluvat virrat ja purot jaettiin puoliksi. Kohta ratifioinnin jälkeen tuli asettaa komissaarit rajaa käymään. He saivat kuitenkin keskinäisin sopimuksin vaihtaa samanarvoisia maa-alueita, milloin raja jakoi yksityisten tiluksia.

Luovutettu alue oli noin 226 neliöpeninkulmaa. Siihen kuuluivat Haminan tapulikaupunki sekä Lappeenranta ja Savonlinna, jotka viimeksi mainitut olivat monessa mielessä Haminan alaisia. Mukaan mahtui sekä laajoja pitäjiä että niiden osia. Näiden myötä Ruotsi menetti sotaväkeä tuhatkunta miestä sekä alueen melko huomattavan viennin tulleeineen. Luovutus sinänsä ei ollut suuri, mutta Suomelle sillä oli ollut suuri merkitys sotilaallisesti ja kaupallisesti. Strategisesti tärkeän Vuoksen vesistön eteläosa siirtyi nyt keisarikunnan haltuun. Haminan, Lappeenrannan ja Savonlinnan mukana menetettiin linnoitukset, jotka olivat tosin olleet heikohkot, mutta venäläisten käsissä ne saattaisivat olla vaarallisia.⁸⁰

Elisabet oli Turun rauhassa saavuttanut isänsä, Pietari Suuren, Uudenkaupungin neuvotteluissa (1721) vaatiman alueen Kymijoelta Lappeenrannan kautta Suistamolle ja rajalle. Tämä rajalinja oli hiukan ylitetty Laatokan pohjoisosassa jo Uudenkaupungin rauhassa ja oli varmaan minimivaatimuksena venäläisten saapuessa Turun konferenssiin 1743. Ruotsin sisä- ja ulkopoliittikka vaikutti tällöin enemmän kuin 22 vuotta aikaisemmin. Valtakunnalla oli mahdollisuus painostaa Venäjää uhkaamalla valita Tanskan kruununprinssi maan kruununperijäksi. Vaali näytteli keskeistä osaa koko neuvottelujen ajan. Sitä siirrettiin kuukausi kuukaudelta, koska Elisabetilta ei saatu kirjallista vahvistusta alueluovutusten suuruudesta. Ellei vaalia olisi ollut, Venäjä olisi vaatinut ja ilmeisesti saanutkin koko

Kymenkartanon läänin mukaanlukien Savon ja Karjalan. Tämä oli esillä vielä kesäkuussa 1743. Toisena vaihtoehtona oli rantakaistale joko koko Uudenmaan pituudelta tai Helsingistä saakka. Tsaaritar halusi ottaa haltuunsa Ruotsin rajalinnoitukset mahdollisen uuden sodan estämiseksi. Näin Savonlinnakin tuli vaatimuksiin mukaan. Kullekin linnoitukselle keisarinna vaati riittävää suojavyöhykettä.

Turun rauhanneuvotteluissa Ruotsi pyrki pitämään korttinsa mahdollisimman pitkään piilossa ja vaati rajaa samaksi kuin vuonna 1721. Sellainen oli utopistista, sillä maa oli sodan aloittanut ja Venäjä vallannut sittemmin koko Suomen. Kaikesta huolimatta Cedercreutz ja Nolcken onnistuivat melko hyvin. Heillä oli valtaneuvoston ja kuninkaan tuki vankemmin takanaan kuin vastaavilla edustajilla Uudessakaupungissa. Suurin mittelo käytiin Kymiästä rajalinjana ja loppuvaiheessa Savonlinnan omistuksesta. Ruotsalaisten onneksi neuvottelujen ilmapiiri oli suhteellisen rauhallinen, sillä venäläiset joukot ja laivasto eivät uhanneet Ruotsia samalla tavoin kuin vuonna 1721.

Tahallisesti tai tahattomasti neuvotteluja vaikeuttivat pitkät yhteydet Pietariin ja jopa Moskovaan. Yleensä Rumjantsev ja Luberas lupailivat alueita ja maavaihtoja paljon enemmän kuin keisarinna kirjessään sallittiin. Näin ainakin ruotsalaisille asia esitettiin. Tosiasiassa venäläisillä näyttää olleen suuret valtuudet neuvotella ja tsaaritar hyväksyi heidän ehdotuksensa. Odotusaika pehmensi ruotsalaisten kantoja, varsinkin kun myös uhkailuja käytettiin. Neuvottelut olivat useasti katkeamassa, ja viimeisiä tarjouksia esitettiin puolin ja toisin. Joka tapauksessa Cedercreutzille ja Nolckenille muodostui sellainen kuva, että venäläisten esityksissä oli aina runsaasti tinkimisen varaa. Kun sitten tuli päätepiste, he eivät tahtoneet sitä itselleen eikä valtaneuvostolle tunnustaa ja vaativat päätettyihin sopimuksiin runsaasti muutoksia alueluovutusten osalta. Kauppaa hierottiin, vaikka se oli jo ratkaistu. Ruotsin molemmilla neuvottelijoilla oli hyvät edellytykset onnistua tehtävässään, sillä he tunsivat Suomen ja Venäjän olot, varsinkin Nolcken, joka oli pitkään ollut lähettiläänä Pietarissa. Lisäksi Rumjantsev ja Luberas tukivat näkemyksillään keisarinnaa ja hänen ehdokastaan Adolf Fredrikiä sekä olivat valmiit luovuttamaan suuren osan Suomea myönteistä valintaa vastaan. Luberas hallitsi ruotsin kielen ja näyttää paljastaneen Nolckenille ja Cedercreutzille sellaisia tietoja maansa sisäpolitiikasta ja neuvottelujen ehdoista, mitkä helpottivat näiden vaikeaa tehtävää. Turun rauhankongressissa valtuutetut olivat ikään kuin toveruksia keskenään.⁸¹

Lähdeviitteet

- 1 J. W. Ruuth — Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III. Lappeenranta 1975, s. 18; Hillevi Salo, Viipurin ja Liivinmaan kysymys Uudenkaupungin rauhanneuvottelussa vuonna 1721. Pro gradu. Helsinki 1974, s. 1—2; S. A. Pokrovskij, Vnešnjaja trgovlja i Vnešnjaja trgovaja politika Rossii. Moskva 1947, s. 89—90; L. S. Nikiforov, Vnešnjaja politika Rossii v poslednie gody severnoj vojny. Ništadskij mir. Moskva 1959, s. 33—34, 37 (Itämeren kautta kuljetuskustannukset Länsi-Eurooppaan olisivat olleet vain puolet siitä kuin Arkangelista tapahtuneet laivaukset); Reinhard Wittram, Peter I. Char und Kaiser I. Göttingen 1964, s. 200—201, 207.
- 2 Nikiforov 1959, s. 38; Armas Luukko, Suomen historia 1617—1721. Suomen historia VIII, s. 774—775; Jerker Rosén, Svensk historia I. 3. upplagan. Stockholm 1969, s. 550; K. J. Hartman, Åländska kongressen och dess förhistoria V:2, s. 15.
- 3 Salo 1974, s. 3; Ruuth—Kuujo 1975, s. 18; Veikko Sinivuori, Uudenkaupungin rauha (elokuun 30 p:nä 1721). Pro gradu. Turku 1935, s. 7—8.
- 4 Luukko 1967, s. 775; N. Sylvan, Karolinska tiden. Sveriges historia genom tiderna III. Stockholm 1948, s. 196; Ruuth—Kuujo 1975, s. 18.
- 5 Luukko 1967, s. 776; Ruuth—Kuujo 1975, s. 18—19; Sylvan 1948, 197—198; Henri Troyat, Pietari Suuri (suom. Heikki Kaskimies), Juva 1980, s. 171—172 (Pietarin Pariisin-neuvottelut: Marsalkka de Tessen muistelmät).
- 6 Sylvan 1948, s. 198; Sinivuori 1935, s. 8.
- 7 Luukko 1967, s. 776; RVA Muscovitica 2. Raja-asiakirjat. Registratuura 7.11.1685, sarja VA:ssa mikrofilminä kuten myöhemminkin mainittavat Muscovitican lähteet; vrt. Wittram 1964, s. 192—199; RVA Muscovitica 125, Pietarin kirje 15.12.1717, Görtziltä KM:lle 1718, konsepti rauhanehdoista 1718 §11, ohjesääntö 7.2.1718; VA:n mikrofilmi NL 196 fondi 17 nro 1 ja 18 nro 1 (Brucen ja Ostermanin ohjesäännöt sekä Pietarin ukaasit v. 1717—18), NL 201 fondi 21.
- 8 S. A. Fejgina, Alanskij kongress. Vnešnjaja politika Rossii v konce severnoj vojny. Moskva 1959; Luukko 1967, s. 776—777; RVA Muscovitica, Görtziltä KM:lle 1718, asiakirja 8.3.1718, ohjesääntö 7.2.1718; Rosén 1969, s. 551; Jerker Rosén, Den svenska utrikespolitikens historia II: 1. Stockholm 1952, s. 150—155, 499—504; Sinivuori 1935, s. 9—10; VA NL 196 fondi 19 nro 6 (rauhanehdot, aluevaatimukset), NL 200 fondi 23 nro 16 (Ostermanin kirjeitä), NL 201 fondi 26 nro 21 (päiväkirja), NL 200 fondi 23 nro 16 (Görtzin kirjeitä), NL 201 fondi 20.
- 9 Luukko 1967, s. 778—779; Sinivuori 1935, s. 12—13, 16.
- 10 Handlingar rörande Skandinaviens historia 21. Stockholm 1836, s. 376—377; Carl Gustaf Malmström, Handlingar rörande Sveriges historia under åren 1713—1720. Upsala 1854, s. 98—103; RVA Muscovitica 128, KM:lle 19.2.1719.
- 11 Salo 1974, s. 8; RVA Muscovitica 128, KM:lle 2.6.1719; Reinhard Wittram, Peter I. Czar und Kaiser II. Göttingen 1964, s. 414—415; Carl Gustaf Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. I. s. 143—145. Ensimmäiseen Ahvenanmaan kongressiin osallistuneiden venäläisten lisäksi tsaari määräsi vielä kenraalimajuri Pawel Jagušinskin; VA NL 204 fondi 29 (Tsaarin ehdot rauhansopimukseksi 16.5.1719), NL 201—202 fondi 27 (rauhanehdot ja viestit Preussin ja Englannin asenteista v. 1719), NL 201 fondi 23, s. 85—88 v, NL 204 s. 104—105, 130—131 v, 147—148.
- 12 Fejgina 1959, s. 444—447; Žurnal'ili Podennaja zapiska... Petra Velikago s' 1698 goda daže do zakljušenija nejštatskago mira II.2, passim; RVA Muscovitica 128, KM:lle 2.6.1719, 10.7.1719; James Frederik Chance, George I and the Northern War. London 1909, s. 296; Sinivuori 1935, s. 296; VA NL 204 fondi 25 (Pietarin kirje 28.2.1719).
- 13 Malmström I, s. 144; Nikiforov 1959, s. 82; Žurnal II.1, s. 74—75; Wittram II, s. 419; Salo 1974, s. 11.
- 14 RVA Muscovitica 128, Ulrika Eleonoran päätös 24.7.1719; VA NL 204, s. 179—181 v.
- 15 Wittram II, s. 418—420; RVA Muscovitica 128, s. 130 (Osterman esitti viimeisenä tarjouksena, että Venäjän piti saada Inkerinmaa ja Viro niihin kuuluvine kaupungeineen

- mukaan lukien Tallinna ympäristöineen sekä Kaakkois-Suomesta Viipurin seutu ja Käkisalmen tienoo).
- 16 RVA Muscovitica 128, KM:lle 10.7.1719, 24.7.1719, 16.8.1719; Malmström I, s. 137; Martti Ruohonen, Idän kysymys Ruotsin diplomatiassa suuren Pohjan sodan lopulla. Pro gradu. Turku 1966, s. 58—59.
- 17 Wittram II, s. 420, 430; Ruohonen 1966, s. 56—74; Luukko 1967, s. 778—779; Salo 1974, s. 11, 14; Sinivuori 1935, s. 14; Rosén 1969, s. 561; VA NL 201 fondi 23, s. 85—88 v, NL 204, s. 166—167.
- 18 Ruohonen 1966, s. 74—110, 194; Jöran Wensheim, Studier kring freden i Nystad. Lund 1973, s. 203; Ruotsille varsinkin Baltia oli tärkeä. Salaisessa valiokunnassa korostettiin sen ja Suomen merkitystä erityisesti puolustuksen kannalta. Ahvenanmaalla 1719 maan rauhanneuvottelijat tähdensivät, että valtakunnan oli helpompi luopua muista alueista kuin Baltiasta. Sen joutuminen Venäjän haltuun olisi suuri uhka Ruotsille (RVA Salaisen valiokunnan pöytäkirjat 5.3.1720 sekä vastaus kuninkaan salaiseen ehdotukseen 31.5.1720. Svenska riksdagsakter II, 1, s. 120); VA NL 201 fondi 23, s. 85—88 v.
- 19 Salo 1974, s. 17; Ruohonen 1966, s. 116—117, 149—151; Luukko 1967, s. 780.
- 20 Ruohonen 1966, s. 166—171.
- 21 Wittram II, s. 445—447; Salo 1974, s. 19; Ruohonen 1966, s. 175—176; Sinivuori 1935, s. 18.
- 22 Wensheim 1973, s. 82, 108—109; Sinivuori 1935, s. 16—20; Wittram II, s. 449; Nikiforov 1959, s. 375.
- 23 Ruohonen 1966, s. 184; Wensheim 1973, s. 109—110; Malmström I, s. 307—308; Venäjä oli aluksi ehdottanut neuvottelupaikaksi Pietaria, Narvaa, Käkisalmea tai jotakin satamaa Suomenlahden eteläpuolelta. Tätä ei Ruotsi hyväksynyt vaan toivoi Suomea (Salo 1974, s. 19). Sitten tsaari oli suostuvainen neuvonpitoon joko Raumalla tai Uudessakaupungissa (Sinivuori 1935, s. 19).
- 24 Sinivuori 1935, s. 21; Ruohonen 1966, s. 188—190; Wensheim 1973, s. 110, 120—131; Pietari I pyrki käyttämään laivastoaan Ruotsin painostamiseksi rauhaan ja suuriin alueluovutuksiin. Maaliskuun lopussa hän kuitenkin kuuli, että Englannin laivasto tulisi Ruotsin avuksi. Siksi hän käski laivojaan olemaan varovaisia ja ärsyttämättä Englantia. Sen sijaan Pohjanlahdella kaleerilaivat voisivat tehdä hävitysretkiä (Žurnal II, 1, s. 155—157); RVA Muscovitica 134, Carl Posse KM:lle 24.3.1721.
- 25 RVA Muscovitica 133, pöytäkirjat s. 1—4; Sinivuori 1935, s. 23—26.
- 26 RVA Muscovitica 134, Carl Posse KM:lle Berliinistä 24.3.1721. Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 22.4.1721; Salo 1974, s. 23—24; Wensheim 1973, s. 92; Nikiforov 1959, s. 397—400; RVA Muscovitica 131, KM:lle 16.5.1721, 18.5.1721. Muscovitica 134. KM neuvottelijoille 8.6.1721 (kuninkaan ohjeet privilegioiden säilyttämisestä mahdollisesti luovutettavilla alueilla 3.5.1721).
- 27 Ruotsalaiset olivat saapuneet Uuteenkaupunkiin jo kuukautta aikaisemmin. Brucen tultua voitiin neuvottelut vähitellen käynnistää. Tosin niiden aloittamista viivästytti kokouspaikan keskeneräisyys, joten Bruce viivytteli jonkin aikaa Turussa. Osterman oleskeli sitä vastoin Riassa neuvotellen tsaarin kanssa (Salo 1974, s. 26—27); RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 22.4.1721. Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 11.5.1721 (Ruotsin neuvottelijat korostivat lisäksi, kuinka raskain ponnistuksin maa oli vallannut Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan, joiden menetys olisi todella suuri taakka Ruotsille. Näihin tsaarilla ei olisi mitään oikeutta aikaisempien Stolbovan rauhan (1617), Kardisin rauhan (1661) ja vuoden 1684 sopimuksen mukaisesti, jotka Venäjä oli ratifioinut. Kun Bruce painotti, että Ruotsin tarjouksiin oli saatava vielä Viipuri ja Liivinmaa, Lillienstedt sanoi, että sellaisten ehtojen hyväksyminen "on meille vaikeampaa kuin itse sota". Ennen kuin istunto päättyi, jälkimmäinen painokkaasti lausui, että ellei Ruotsi saisi Viipuria, sopimusta ei syntyisi. Kun venäläinen vielä tiedusteli, olisiko Ruotsi valmis sitten luovuttamaan Liivinmaan, vastaus oli jyrkkä ei. Kuultuaan ruotsalaisten tarjouksen 11.5.1721 Bruce vihjasi, että Jacques de Campredonin Pietarissa tekemä ehdotus oli ollut paljon parempi alueluovutusten osalta); Wittram II, s. 453—454 (Toukokuun jälkipuolella 1721 Venäjän laivasto hävitti Pohjanlahden länsirannikkoa

Gävlestä Uumajaan, millä tsaari pyrki painostamaan neuvottelujen kulkua).

28 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 15.5.1721, KM:lle 16.5.1721 (Lillienstedt ja Strömfelt taivuttivat Bruken lähettämään muistion tsaarille ja kirjoittamaan Ruotsin esittämistä perusteluista Viroon ja Liivinmaahan ja toivoivat keisarin tarkistavan rauhanehtojaan. He vetosivat Täyssinän sopimukseen 1595, Viipurin neuvotteluihin 1609, Stolbovan rauhanehtoihin 1617 ja Kardisin rauhansopimukseen 1661, joissa Venäjä oli luopunut kaikista ko. aluevaatimuksista. Tällä ei ollut kuitenkaan Pietariin vaikutusta), Muscovitica 133, pöytäkirjat 15.5.1721, Muscovitica 131, Ruotsin neuvottelijoiden memoriaali 15.5.1721 (Bruce vaati vastapuolen tarjouksen lisäksi ainakin Pärnua ja Tarttoa ympäristöineen sekä Saarenmaata), Muscovitica 131, KM:lle 18.5.1721; Nikiforov 1959, s. 406—407.

29 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 1.6.1721.

30 RVA Muscovitica 133, pöytäkirjat 1.6.1721, Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 1.6.1721; Venäjän laivasto purjehti jo ensimmäisten rauhanneuvottelujen aattona kohti Pohjanlahden länsirannikkoa ja niiden alkaessa hyökkäili Gävlen seutuille ja sittemmin pohjoisemmaksikin. Kuningas Fredrik lähetti kiireesti Lillienstedtille ja Strömfeltille viestin, jossa kehoitettiin myönnetyksiin. Toisaalta keskeytysuhkauksin piti painostaa tsaaria lopettamaan hyökkäykset (RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 26.5.1721); Nikiforov 1959, s. 409; Luukko 1967, s. 781; R. Rosen, Vanha Suomi. Historian aitta VIII. Helsinki 1938, s. 118—119.

31 Ennen Uudenkaupungin rauhanneuvotteluja Osterman ja Bruce olivat tiedustelleet hallitsijaltaan, voisivatko he käyttää Holsteinin herttuaa painostuskeinona, mihin tsaari oli vastannut sen riippuvan olosuhteista (Nikiforov 1959, s. 399 ja 409, 411—414, 438); RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 9.6.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 7.6.1721; Malmström I, s. 324. 32 RVA Muscovitica 131, KM:lle 16.6.1721; Fredrik lähetti 13.6. neuvottelijoilleen kirjeen, jossa kehoitettiin solmimaan alustava sopimus ja siihen liittämään pääkysymykset. Sellaista olivat Lillienstedt ja Strömfelt suunnitelleet jo ennen viestin saapumista (RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 13.6.1721); RVA Muscovitica 133, pöytäkirjat 18.6.1721, Muscovitica 131, KM:lle 20.6.1721, keskustelupöytäkirjat 17.6.1721, 18.6.1721; Wensheim 1973, s. 166; RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 21.6.1721; Campredoninkin kirjeenvaihdosta ilmenee, että Lillienstedt ja Strömfelt pitivät itsepintaisesti kiinni Viipurista, vaikka valtaneuvosto taivutteli heitä (Sbornik imperatorskago russkago istoričeskago obsčestva 40. S:t Petersburg 1884, s. 68).

33 RVA Muscovitica 133, pöytäkirjat 23.6.1721, Muscovitica 131, KM:lle 26.6.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 26.6.1721; Pietari I käytti oivallisesti hyväkseen Holsteinin herttuaa painostuskeinona saadakseen Viipurin haltuunsa (Nikiforov 1959, s. 456—462); Wittram II, s. 455; Wensheim 1973, s. 196—197.

34 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 1.7.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 1.7.1721, Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 6.7.1721; Nikiforov 1959, s. 417.

35 Nikiforov 1959, s. 417—418; RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 12.7.1721, 15.7.1721, 24.7.1721, KM:lle 15.7.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 12.7.1721, 15.7.1721.

36 RVA Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 24.7.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 24.7.1721, 25.7.1721, Muscovitica 136, Lillienstedtin paperit 24.7.1721 (selvitys rajalinjasta kohta kohdalta); Nikiforov 1959, s. 438, 447.

37 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 25.7.1721, 31.7.1721, 9.8.1721, KM:lle 9.8.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 2.8.1721, Muscovitica 134. KM neuvottelijoille 4.8.1821.

38 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 16.8.1721, Muscovitica 134, KM neuvottelijoille 16.8.1721, Muscovitica 136, Lillienstedtin paperit (päivätyy saapuneeksi 18.8.1721).

39 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 23.8.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 23.8.1721, Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 29.8.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 29.8.1721; Wittram II, s. 458.

40 RVA Muscovitica 136. Lillienstedtin paperit 26.8.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat 28.8.1721, Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 28.8.1721.

41 RVA Muscovitica 131, keskustelupöytäkirjat 29.8.1721, Muscovitica 133, pöytäkirjat

- 29.8.1721, 30.8.1721; Rauhansopimuksen mukaan tuli "...jakaa Valtakuntien väliset Rajat ja maat siten, ettei kumpikaan voi toista saattaa mihinkään epätietoisuuteen, vaan päinvastoin molemmat voisivat toivon mukaan rauhassa ja turvallisesti pitää hallussaan ja käyttää sitä, mikä näille tässä rauhassa luovutetaan, sen tähden molempien rauhaa tekevien korkeiden Osapuolten välillä on kohteliaasti sovittu, että tämän jälkeen ja aina ikuisiin aikoihin saakka molempien valtakuntien välinen Raja on oleva ja pysyvä" (HYK Calonius-Naumanin kokoelma A. 13.133 sekä A. 95.125); Nikiforov 1959, kartta kirjan lopussa, VA Hallitsevan senaatin aktit nro 3819; Reinhold Gustaf och Hedvig E. Modée, *Utdrag af de emellan Hans Konglige Majestät... Allianstractater och afhandlingar*. Stockholm 1761, s. 115—118.
- 42 RVA Muscovitica 133, pöytäkirjat 2.9.1721, Muscovitica 131, KM:lle 4.9.1721; Fred Fördraget i Nystad 1721. *Acta Historica* 1697—1721; *Žurnal* II. 2. s. 751—756.
- 43 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Löwen KM:lle 20.3.1722, 23.3.1722, 4.4.1722, 10.4.1722, 23.4.1722, päiväkirjat 22.1.1722, 6.3. 1722, 7.3.1722, 10.3.1722, 14.3.1722, 19.3.1722, 4.4.1722, 7.4.1722, 17.4.1722, 19.4.1722, 23.4.1722; Sinivuori 1935, s. 45—46; Rajankäyntiä nopeutti kaupallisten seikkojen ohella myös se, että talvella 1722 venäläiset tekivät verotus- ja ryöstöretkiä erityisesti Ruotsin Karjalaan, minkä vuoksi maaherra Frisenheimin oli ryhdyttävä varotoimiin ja hän valitti ko. retkistä kuninkaalle (RVA Maaherrojen kirjeitä KM:lle. Kymenkartanon lääni 26.4.1722, ks. myös 14.12.1722). Retket jatkuivat vielä rajankäynnin jälkeenkin (Frisenheim KM:lle 31.1., 14.3.1725); *Kongl. Fortifikations historia* IV:2. Stockholm, s. 313—314.
- 44 *Kongl. Fortifikations historia* IV:2, s. 26—28, 36—39, 54—56, RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Päiväkirjat 23.4.1722, 24.4. 1722, 2.—5.5.1722.
- 45 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Löwen KM:lle 19.5.1722, 28.5.1722. Päiväkirjat ja pöytäkirjat toukokuulta ja erityisesti päiväkirjat 27.5.—28.5.1722.
- 46 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat s. 34—37 v, päiväkirjat 1.6.—17.6.1722, 22.6.1722, 27.6.1722, Löwen KM:lle 14.7.1722, 26.7.1722, 30.7.1722; VA Rosénin kokoelma 13. Kirja II. Asia 28; Yrjö Kaukiainen, *Virolahden historia I*. Lappeenranta 1970, s. 358—360.
- 47 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Päiväkirjat ja pöytäkirjat heinä-syyskuulta 1722 ja varsinkin 2.7.1722, 6.7.1722, 10.7.1722, 27.8.1722, 4.9.1722, 12.9.1722, 19.9.1722, 23.9.1722 sekä Löweniltä KM:lle 7.10.1722; MMA Viipuri A II 1 a (maistraatin asiakirjat 22.8.1722); *Sveriges traktater med fremmande magter* VIII: 1. Stockholm 1915, s. 3.
- 48 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Löwenin saamia kirjeitä syys-lokakuulta 1722, pöytäkirjat 30.11.1722; Sinivuori 1935, s. 52.
- 49 RVA Muscovitica 2. Rajakomission asiakirjat. Ruotsin Venäjän-lähettiläs KM:lle 15.2.1723, 22.2.1723, 27.2.1723, pöytäkirjat 4.2.1723, 15.3.1723; Kaukiainen 1970, s. 360—362; Sinivuori 1935, s. 56; VA Hallitsevan senaatin aktit nro 4189.
- 50 RVA Maaherrojen kirjeitä KM:lle. Kymenkartanon lääni 26.4.1722; MMA Viipuri A II 4 (maistraatin asiakirjat 8.8.1726); A. R. Cederberg, *Suomen historia vapaudenajalla I*. Porvoo 1942, s. 39—40.
- 51 *Kongl. Fortifikations historia* IV:2, s. 2,24,313—314; RVA Stackelberg KM:lle 14.2.1723, 14.3.1723, 2.5.1723, 30.5.1723, 2.7.1723, 28.5.1724, 18.10.1724, 26.11.1724.
- 52 *Kongl. Fortifikations historia* IV:2, s. 24—27, 36—39; RVA Stackelberg KM:lle 4.8.1722, 12.8.1722, 30.8.1722, 12.9.1722, 4.10.1722, 11.10.1722; Sinivuori 1935, s. 98—101.
- 53 Aulis J. Alanen, *Suomen historia vapaudenajalla*. Suomen historia IX. Porvoo 1963, s. 89; Sinivuori 1935, s. 101—105; C. G. Malmström, *Sveriges politiska historia II*. Stockholm 1895, s. 60—61, 70—74; Sten Carlsson, *Svensk historia II*. 3. upplagan. Stockholm 1970, s. 94—95; VA Hallitsevan senaatin aktit nro 4465.
- 54 Sinivuori 1935, s. 106—109; Alanen 1963, s. 88—89; Carlsson 1970, s. 94—95.
- 55 RVA Salaisen valiokunnan pöytäkirjat 1726—1727; RVA Stackelbergiltä KM:lle 21.3.1728.
- 56 Alanen 1963, s. 96—98; VA Hallitsevan senaatin aktit nro 6782; Tunnusteltuaan ensin maaperää hallitsijakysymyksessä hallitsevalta senaatilta ja sitten Elisabetin kannattajilta Ruotsin Venäjän-lähettiläs E. M. von Nolcken päätti liittyä alkuvuodesta 1741 jälkimmäisten näkemyksiin. Sovittiin suunnitelma, jonka mukaan Ruotsin oli annettava syy vallankeikauk-

seen, marssitettava armeijansa rajalle ja ilmoitettava aikomuksensa auttaa Pietari Suuren jälkeläinen valtaistuimelle. Elisabetin nimeä ei saanut kuitenkaan mainita. Huolimatta Nolckenin pitkäaikaisista ponnisteluista Elisabet ei suostunut kirjallisesti pyytämään apua Ruotsilta eikä myöskään korvaussitoumuksiin. Olihan Ruotsin toiveena ollut jo Uudenkaupungin rauhan jälkeen saada menetetyt alueet takaisin. Elisabet antoi vältteleviä vastauksia ja lupasi ylimalkaisesti Ruotsille kaikenlaisia ystävyydenosoituksia (Presidenten baron E. M. von Nolckens berättelse om rikets tillstånd från 1719 till 1742. Historisk Tidskrift 1888. Stockholm 1889, s. 182—188, 195, 197—202; RVA (FR 498 VA:ssa) Yksityiskokoelmat. Nolcken vol 24, s. 19—26, 164—166 v, 171—175 v, 269—272, 355—356 v, vol 21 s. 18—32 sekä 147—154, 189—190, 288—300.

57 Malmström II, s. 422—429; RVA Carl Cronstedtilta KM:lle 5.6.1740, 20.6.1740, Henrik Magnus von Buddenbrockilta KM:lle 11.3.1741; Cederberg 1942, s. 288—289; RVA (FR 497) Nolcken vol 22, s. 642—646, 702—707, vol 23, s. 259, vol 24, s. 57—60, 98—99, vol 24, s. 265—266.

58 Carl Gustaf Malmström, Sveriges politiska historia III. Stockholm 1897, s. 31—37; Carlsson 1970, s. 108—109; Alanen 1963, s. 221—222.

59 Pekka Toivanen, Lappeenrannan kaupungin historia 1649—1743. Lappeenranta 1979, s. 522—531; Alanen 1963, s. 239; RVA Buddenbrockilta KM:lle 21.7.1741, 31.8.1741, Lewenhauptilta KM:lle 21.9.1741, 9.11.1741, 10.1.1742, 12.1.1742, 22.2.1742; RVA Käsikirjoituksia 100:10. Upseerien kirjeitä Lappeenrannan taistelun jälkeen (FR 365 VA:ssa); Malmström III, s. 37—43; Niklas Tenberg, Bidrag till historien om Sveriges krig med Ryssland åren 1741—1743. II. Lund 1860, s. 43—48; RVA (FR 498 VA:ssa) Nolcken vol 25, s. 4—12 v, 43—50 (FR 499), 70.

60 RVA Muscovitica 213. Rauhanneuvottelijoilta kansliapresidentille 5.2.1743; Tenberg II, s. 45—47, 81—82, 116—119; Malmström III, s. 60—61, 93—94; RVA Lewenhauptilta KM:lle 12.1.1742, 3.2.1742, 13.4.1742; RVA (FR 499) Nolcken vol 25, s. 107—110, 123—126, 147—148, 223—226, 229—230, 260—261 v.

61 K.O. Lindeqvist, Eräs venäläisen ylipäällikön de Lacyn manifesti 1741—43 sodan aikana. HAik 1921, s. 178—179; Joh. Rich. Danielson, Die Nordische Frage in den Jahren 1746—1751. Helsingfors 1888, s. 39—40, 48—49.

62 Antti Selänne, Turun rauha 1743. Pro gradu. Turku 1936, s. 55—56; Cederberg 1942, s. 403; Ruotsalaiset neuvottelijat lähtivät matkalle kohti Turkua jo ennen joulua ja lähettivät viestin kuninkaalle Grisslehamnista Ahvenanmeren rannalta (RVA Muscovitica 212, KM:lle 24.12.1742), Elisabetin valtakirjoista neuvottelijoilleen Muscovitica 212, s. 94—95 (päivätty Moskovassa 20.12.1742); RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 5.2.1743; RVA (FR 499) Nolcken vol 25, s. 9, 11, 42, vol 26, s. 1—8 v.

63 RVA Muscovitica 212, KM:lle 11.1.1743, 20.1.1743, 5.2.1743, 9.2.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 5.2.1743; Kansliapresidentti Karl Gyllenberg ja kreivi Karl Tessin olivat laatineet ohjesäännön, jonka salassapysymistä tosin epäiltiin. Vuodot olivat mahdollisia salaisessa valiokunnassa ja valtaneuvostossa (Cederberg 1942, s. 404); RVA (FR 499) Nolcken vol 26, s. 18—24, 78—81 v.

64 RVA Muscovitica 212, KM:lle 17.2.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 17.2.1743.

65 Luberäs lähti Pietarista tammikuun lopulla kohti Turkua (VA Kamarikonttorin pöytäkirjat 16.1.1743 v.l.); Danielson 1888, s. 54—58; RVA Muscovitica 212, KM:lle 27.2.1743; K. O. Lindeqvist, Pikku vihan aika Suomessa. Hämeenlinna 1889, s. 30—33.

66 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 27.2.1743, 9.3.1743, 13.3.1743, Muscovitica 212, KM:lle 2.3.1743, 9.3.1743, 23.3.1743, 31.3.1743; Malmström III, s. 143—144; RVA (FR 496) Nolcken vol 6 (11.3.1743), vol 26 (FR 499), s. 155—158, 199 v.

67 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 18.3.1743, Muscovitica 212, KM:lle 18.3.1743, 23.3.1743; VA Hallitsevan senaatin aktit nro 8652; RVA (FR 496) Nolcken vol 6 (22.3.1743).

68 Tengberg II, s. 151—152, 163—164; Malmström III, s. 171—172; RVA Muscovitica 215, registratuura 31.3.1743, Muscovitica 212, KM:lle 31.3.1743, 2.4.1743, Muscovitica 213,

- neuvottelijoilta kansliapresidentille 8.4.1743.
- 69 RVA Muscovitica 215, registratuura 13.4.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 13.4.1743, Muscovitica 212, KM:lle 13.4.1743, 23.4.1743; Selänne 1936, s. 59; RVA (FR 499) Nolcken vol 26, s. 253—255.
- 70 Cederberg 1942, s. 404—407, 413—414; Alanen 1963, s. 273—275; RVA Muscovitica 212, KM:lle 2.3.1743, 9.3.1743, 8.4.1743, 23.4.1743, 3.5.1743, 6.5.1743, 14.5.1743, 20.5.1743, 21.5.1743, 27.5.1743, 1.6.1743, 2.6.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 14.5.1743, 17.5.1743, 21.5.1743, 6.6.1743; RVA (FR 496) Nolcken vol 6 (23.4.1743).
- 71 Selänne 1936, s. 59—60; RVA Muscovitica 215, registratuura 6.5.1743, Muscovitica 212, KM:lle 6.5.1743, 14.5.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 14.5.1743, 17.5.1743 (mukana myös kartta suunnitellusta rajalinjasta); RVA (FR 499) Nolcken vol 26, s. 260—271 v.
- 72 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 17.5.1743, Muscovitica 215, registratuura 20.5.1743; Malmström III, s. 173—174; Tengberg II, s. 163—165; RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 21.5.1743, 23.5.1743, 28.5.1743, 2.6.1743, Muscovitica 212, KM:lle 27.5.1743, 29.5.1743; RVA (FR 500) Nolcken vol 26 (toukokuun jälkipuoli).
- 73 RVA Muscovitica 212, KM:lle 2.6.1743, Muscovitica 215, registratuura 2.6.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 2.6.1743.
- 74 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 2.6.1743, 4.6.1743, Muscovitica 212, KM:lle 2.6.1743.
- 75 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 4.6.1743, 6.6.1743, 14.6.1743, 15.6.1743, Muscovitica 215, registratuura 14.6.1743, Muscovitica 212, KM:lle 14.6.1743, 16.6.1743, 17.6.1743; Malmström III, s. 174; RVA (FR 500) Nolcken vol 26 (kesäkuun alkupuoli).
- 76 Selänne 1936, s. 63—64; RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 16.6.1743.
- 77 Sveriges traktater med fremmande magter jemte andra dit hörande handlingar. Julk. B. Boethius. Stockholm 1918, s. 378—385; Malmström III, s. 190—191; Cederberg 1942, s. 415; RVA Muscovitica 212, s. 208—209, Muscovitica 215, registratuura 16.6.1743; RVA (FR 500) Nolcken vol 26 (kesäkuun jälkipuoli).
- 78 RVA Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 22.6.1743, 29.6.1743, 13.7.1743 (Venäjän laivasto risteili Itämerellä ja merkitsi uhkaa Ruotsille), 16.7.1743, Muscovitica 212, KM:lle 29.6.1743, 13.7.1743, 15.7.1743, 20.7.1743, Muscovitica 215, registratuura 15.7.1743, 20.7.1743.
- 79 RVA Muscovitica 215, registratuura 23.7.1743, 27.7.1743, 29.7.1743, s. 760—764, 767—772, Muscovitica 212, KM:lle 23.7.1743, s. 243—265, 27.7.1743, 29.7.1743, 3.8.1743, Muscovitica 213, neuvottelijoilta kansliapresidentille 30.7.1743.
- 80 Sveriges traktater... s. 390—394, 408, RVA Muscovitica 212, KM:lle 7.8.1743, 5.9.1743, Muscovitica 215, registratuura s. 760—762; MMA Haminan kaupungin arkisto. Privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat E C 1 (8.10.1743); Ragnar Rosén, Kring tillämpningen av Åbofredens privilegioparagrafer vid medlet av 1700-talet. HArk 32.14. Helsinki 1924, s. 11; Rajankäynti päätettiin suorittaa mahdollisimman nopeasti ja Elisabet määräsi 4.9. (v.l.) omat rajakomissaarinsa. Ruotsi pyrki samoin pikaiseen ratkaisuun (RVA Muscovitica 212, KM:lle 9.9.1743, rajakomissaari Fredrik Stiernstedtin kirjeet kuninkaalle 1743 ja 24.1.1744); RVA (FR 496) Nolcken 6 (13.8.1743).
- 81 RVA Yksityiskokoelmat: E. von Nolcken, rauhanneuvottelut 1743 (FR 496—500 VA:ssa), Muscovitica 212—213 ja 215.